

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗАГОРОДНІЙ ІГОР ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.985 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ
УШКОДЖЕНЬ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
«081 – Право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.В. Загородній

Науковий керівник

Тіщенко Валерій Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки

Одеса–2018

АНОТАЦІЯ

Загородній І.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій сформульовано особливості розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень в умовах чинності нового кримінального процесуального законодавства.

У результаті вирішення завдань, сформульованих у дослідженні, у дисертації вперше надано комплексну криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, за такими критеріями: місцем вчинення злочину; часом вчинення злочину; обстановкою нанесення тілесних ушкоджень; способом готування, вчинення та приховання цих злочинів; наслідками насильницьких дій; мотивом злочинного діяння; особистістю злочинця та потерпілого, їх взаємостосунками до вчинення злочину. Також, з урахуванням положень нового кримінально-процесуального законодавства сформовано та охарактеризовано систему обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, які систематизовано на вісім блоків, зокрема обставини, що: відносяться до події злочину; характеризують форму вини особи; характеризують підозрюваного (обвинуваченого); характеризують потерпілого; впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання; виключають кримінальну відповідальність та є підставою для закриття кримінального провадження; є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи відбування кримінального покарання;

характеризують розмір процесуальних витрат. Виокремлено відповідну систему завдань, які підлягають вирішенню у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування, та визначено конкретні алгоритми їх розв'язання. Визначено типову систему та функціональну спрямованість окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів досліджуваної категорії.

Також у дисертації вдосконалено криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень у частині: уточнення типових ознак особи злочинця та потерпілого; визначення типових способів вчинення таких злочинів, а також особливостей нанесення тілесних ушкоджень з використання нетрадиційних знарядь та засобів (тварин, транспортних засобів, хімічних речовин); характеристику слідчих ситуацій початкового етапу розслідування у частині уточнення їх класифікації виходячи із сучасної практики розслідування злочинів цієї категорії; рекомендації щодо особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування цих злочинів у частині оновлення окремих тактичних прийомів з урахуванням нового кримінального процесуального законодавства.

Окремі теоретичні та прикладні положення у дисертаційному дослідженні набули подальшого розвитку, зокрема: узагальнення щодо стану наукової розробленості проблеми розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень; наукові розробки щодо напрямів та форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень.

Крім того, у дисертаційному дослідженні обґрунтовано, що наявні вітчизняні дослідження не охоплюють усі актуальні на сьогодні аспекти розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, особливо з урахуванням положень оновленого кримінально-процесуального законодавства. Для завершення формування комплексної методики

розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень наукового обґрунтування потребують питання щодо криміналістичної класифікації злочинів цієї категорії, оновлення криміналістичної характеристики, нового визначення та систематизації системи обставин, які підлягають встановленню з урахуванням вимог КПК України, систематизація слідчих ситуацій із визначенням завдань для кожної з них, а також їх розв'язання під час досудового розслідування тощо. Також за способом готування такі злочини класифіковано на: 1) заплановані заздалегідь, супроводжувались попереднім вивченням жертви і підшукуванням знарядь злочину; 2) вчинені без підготовки, внаслідок раптово виниклого умислу. За способом нанесення тілесних ушкоджень: 1) нанесені шляхом застосування будь-яких знарядь; 2) нанесені з використанням лише фізичної сили злочинця. Залежно від характеру знаряддя виокремлено ушкодження, що вчиняються з використанням: 1) холодної, вогнепальної, газової, пневматичної зброї, отруйних та вибухових речовин і пристроїв; 2) предметів побутового використання; 3) предметів, випадково знайдених злочинцем на місці вчинення злочину і використаних для нанесення тілесних ушкоджень; 4) транспортних засобів; 5) тварини.

Практичне значення отриманих у дисертаційному дослідженні результатів підтверджується їх використанням у: науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових розробок методики розслідування нанесення тілесних ушкоджень, а також інших злочинів проти життя та здоров'я; правозастосовній діяльності – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення роботи слідчих підрозділів (Акт впровадження у практичну діяльність Управління з розслідування кримінальних правопорушень слідчими органів прокуратури та процесуального керівництва прокуратури Одеської області від 19 січня 2018 р.); навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Основи слідчої діяльності», «Методика і тактика розслідування злочинів» у вищих навчальних закладах, а

також підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (акти впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 29 січня 2018 р., Одеського державного університету внутрішніх справ від 22 січня 2018 р.).

Ключові слова: тілесні ушкодження, криміналістична класифікація, криміналістична характеристика, досудове розслідування, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія.

Список публікацій здобувача

1. Загородній І.В. Структура криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць. Випуск 1. У 2-х частинах. - К. Науково-дослідний інститут публічного права. – 2016. – Ч.2. – С. 210-214.
2. Загородній І.В. Особа потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2017. – №29. – С. 152-155.
3. Загородній І.В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №1. – С. 98-100.
4. Загородній І.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №3. – С. 10-13.
5. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №3. – С. 64-67.

6. Загородній І.В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Visegrad journal on human rights. - №6. – 2017. – С. 64-69

7. Загородній І.В. Характеристика окремих слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 2–3 червня 2017 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 160-164

8. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 29-30 грудня 2017 р.) /за ред. Г.О. Ульянової; укладач.: О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. - Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 217-220

9. Загородній І.В. Криміналістичне вивчення способу вчинення злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали ІІІ дистанційної конференції до 20-річчя НУ «ОЮА» та 170-річчя Одеської школи права (м. Одеса, 11 грудня 2017 р.) /відп. за вип. В.В. Тіщенко, І.В. Гловюк, Ю.О. Гресь; Нац. ун-т «Одеська юридична академія» - Одеса: Юридична література. 2017. – С.150-153

10. Загородній І.В. Особистість потерпілого як об'єкт криміналістичного аналізу під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Одеські юридичні читання: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 листопада, 2017 р.) /За ред. Г.О. Ульянової; уклад. О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. - Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2017. – С.176-178.

SUMMARY

Zagorodny I.V. Investigation of crimes related to the body harm. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Ph.D. in Law Science by specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensics examination; Operatively-Search Activity (081 – Law). – National University “Odessa Law Academy”, Odesa, 2018.

The dissertation is an independent completed scientific work in which the peculiarities of the investigation of crimes related to the infliction of bodily injuries are formulated in the conditions of the new criminal procedural legislation.

As a result of solving the problems formulated in the study, in the dissertation for the first time provided a comprehensive forensic classification of crimes related to causing bodily harm, according to the following criteria: the place of the crime; sometimes committing a crime; the situation of causing bodily harm; a way of cooking, committing and concealing these crimes; consequences of violent actions; the motive of a criminal act; the personality of the offender and the victim, their mutual relations before committing the crime. Also, taking into account the provisions of the new criminal procedure law, the system of circumstances that are to be established during the investigation of the crimes connected with the infliction of bodily injuries, which are systematized on eight blocks, are formed and characterized, including the circumstances that: relate to the crime event; characterize the guilt of the person; characterize the suspect (accused); characterize the victim; influence the severity of a criminal offense, aggravating or mitigating punishment; exclude criminal liability and is the reason for the closure of criminal proceedings; is a ground for exemption from criminal liability or criminal prosecution; characterize the size of procedural costs. The corresponding system of tasks, which are to be solved in typical investigative situations of the initial stage of investigation, is specified, and specific algorithms for their solution are defined. The typical system and the functional orientation of certain secret

investigative (search) actions during investigation of crimes of the investigated category are determined.

Also in the dissertation the forensic description of the crimes connected with the infliction of bodily injuries has been improved in part: the refinement of typical features of the person of the offender and the victim; determination of typical ways of committing such crimes, as well as features of causing bodily harm from the use of non-traditional tools and equipment (animals, vehicles, chemicals); a description of the investigative situations of the initial stage of the investigation in terms of refinement of their classification based on the current practice of investigating crimes in this category; recommendations on the features of conducting separate investigatory (search) actions during the investigation of these crimes in the part of updating certain tactical methods taking into account the new criminal procedural legislation.

Some theoretical and applied provisions in the dissertation research have been further developed, in particular: generalization of the state of scientific development of the problem of investigation of crimes related to the infliction of bodily injuries; scientific developments on the directions and forms of use of special knowledge during the investigation of crimes related to the infliction of bodily injuries.

In addition, the dissertation research substantiates that existing domestic research does not cover all relevant aspects of the investigation of crimes related to bodily harm, especially with regard to the provisions of the updated criminal-procedural legislation. To complete the development of a comprehensive methodology for investigating crimes related to causing bodily harm, a scientific justification needs a question regarding the forensic classification of crimes in this category, updating forensic characteristics, a new definition and systematization of the system of circumstances that are subject to the establishment, taking into account the requirements of the CPC of Ukraine, systematization of investigative situations with the definition of tasks for each of them, as well as their solution during the pre-trial investigation, etc. Also, in the way of preparation, such crimes are classified into: 1)

planned in advance, accompanied by a preliminary study of the victim and the search for the tools of the crime; 2) committed without training, as a result of a sudden intent. By way of causing bodily injuries: 1) caused by the use of any guns; 2) inflicted using only the physical force of the offender. Depending on the nature of the weapon, the damage is identified with the use of: 1) cold, fire, gas, pneumatic weapons, poisonous and explosive substances and devices; 2) household items; 3) objects accidentally found by the offender at the place of the commission of the crime and used for causing bodily harm; 4) vehicles; 5) animals.

The practical significance of the results obtained in the dissertation research is confirmed by their use in: the research area - as the basis for further scientific developments of the method of investigation of causing bodily injuries, as well as other crimes against life and health; law enforcement activities - for organizational, methodological, and informational support of the work of investigating units (Act on the Introduction of the Office for the Investigation of Criminal Offenses by Investigators of the Prosecutor's Office and Procedural Guidance of the Prosecutor's Office of the Odessa Region from January 19, 2018); in the educational process - in the teaching of disciplines "Criminalistic", "Fundamentals of Investigative Activity", "Methodology and tactics of investigation of crimes" in higher educational institutions, as well as the preparation of textbooks, manuals, workshops on the specified disciplines (acts of introduction into the educational process of the National University "Odessa Law Academy" dated January 29, 2018, Odessa State University of Internal Affairs of January 22, 2018).

Key words: bodily injuries, forensic classification, forensic characteristics, pre-trial investigation, investigation (search) action, covert investigation (search) action.

Список публікацій здобувача

1. Загородній І.В. Структура криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Науковий вісник

публічного та приватного права. Збірник наукових праць. Випуск 1. У 2-х частинах. К. Науково-дослідний інститут публічного права. – 2016. – Ч.2. – С. 210-214.

2. Загородній І.В. Особа потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2017. – №29. – С. 152-155.

3. Загородній І.В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №1. – С. 98-100.

4. Загородній І.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №2. – С. 10-13.

5. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №3. – С. 64-67.

6. Загородній І.В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Visegrad journal on human rights. - №6. – 2017. – С. 64-69

7. Загородній І.В. Характеристика окремих слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 2–3 червня 2017 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 160-164

8. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві: Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 29-30 грудня 2017 р.) /за ред. Г.О. Ульянової; укладач.: О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 217-220

9. Загородній І.В. Криміналістичне вивчення способу вчинення злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали III дистанційної конференції до 20-річчя НУ «ОЮА» та 170-річчя Одеської школи права (м. Одеса, 11 грудня 2017 р.) /відп. за вип. В.В. Тіщенко, І.В. Гловюк, Ю.О. Гресь; Нац. ун-т «Одеська юридична академія», Одеса: Юридична література. 2017. – С.150-153

10. Загородній І.В. Особистість потерпілого як об'єкт криміналістичного аналізу під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Одеські юридичні читання: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 листопада, 2017 р.) /За ред. Г.О. Ульянової; уклад. О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2017. – С.176-178

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ.....	22
1.1. Стан наукової розробленості проблеми розслідування злочинів, пов’язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.....	22
1.2. Криміналістична класифікація злочинів, пов’язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.	34
1.3. Криміналістична характеристика злочинів, пов’язаних із нанесенням тілесних ушкоджень	45
Висновки до розділу 1.	82
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ	84
2.1. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов’язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.....	84
2.2. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень	100
Висновки до розділу 2	127
РОЗДІЛ 3. ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	128
3.1. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування.....	128

3.2. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.....	168
Висновки до розділу 3	187
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗУ «Про ОРД» – Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»

Інструкція – Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

НП України – Національна поліція України

НС(Р)Д – негласні слідчі (розшукові) дії

ОВС – органи внутрішніх справ

ТТУ – тяжкі тілесні ушкодження

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Водночас, складні соціально-економічні умови та зростання напруженості у суспільстві призводять до підвищення рівня конфліктності між громадянами, і як наслідок, зростання у структурі злочинності кількості злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. У структурі злочинів проти особи вказана категорія злочинів становить особливу суспільну небезпеку у зв'язку з посяганням на одне з найцінніших благ людини – здоров'я. Більше того, значна частина таких злочинів супроводжується спричиненням потерпілим додаткової моральної та матеріальної шкоди, а в окремих випадках призводить до смерті останніх.

Статистичні дані Генеральної прокуратури України свідчать про стабільно високий рівень таких злочинів у загальній структурі злочинності, зокрема лише у 2017 році до ЄРДР внесені відомості про вчинення 29899 злочинів, передбачених статтями 121-125, 128 КК України, в тому числі 613 злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121 КК України,¹ що свідчить про значну поширеність злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень.

Незважаючи на «традиційність» злочинів цієї категорії, вивчення судової практики та практики роботи слідчих підрозділів Національної поліції України свідчить про недостатню результативність розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, що поряд з об'єктивними чинниками зумовлено й недостатнім рівнем наукового забезпечення їх розслідування, зокрема у частині оновлення існуючих криміналістичних методик та вироблення дієвих тактичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

¹ Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

Проблематику формування криміналістичних методик розслідування окремих категорій злочинів у своїх наукових працях досліджували: Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д. Берназ, В.В. Лисенко, А.Ф. Волобуєв, Т.С. Волчецька, О.Ю. Головін, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, Г.О. Зорін, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, А.М. Кустов, О.М. Ларін, В.В. Лисенко, І.М. Лузгін, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, Л.Д. Самигін, М.О. Селіванов, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, Ю.М. Чорноус, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, А.В. Шмонін, Б.В. Щур, М.П. Яблоков та інші вчені.

Розробці наукових основ методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, присвячено роботи В.С. Богданової, В.Г. Дрозд, В.В. Логінової, Т.О. Лускатової, В.С. Коновалова, С.О. Сафронова та інших дослідників.

Визнаючи значимість здобутків названих науковців, слід зазначити, що окремі питання методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, залишаються недостатньо висвітленими та вимагають наукового аналізу у контексті зміни соціально-економічних умов та оновлення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, потребує подальшого наукового розроблення та обґрунтування криміналістична класифікація злочинів цієї категорії та їх криміналістична характеристика. Потребують вдосконалення визначення та систематизація обставин, які підлягають встановленню, з урахуванням вимог КПК України. Існує необхідність виокремлення типових слідчих ситуацій із визначенням завдань для кожної з них, а також алгоритмів їх розв'язання під час досудового розслідування.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюються як необхідністю подальшого розроблення існуючих наукових положень методики розслідування нанесення тілесних ушкоджень, так і потребою оптимізації слідчої практики у розслідуванні таких злочинів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувались у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» «Комплексне дослідження забезпечення ефективності досудового провадження» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0115U002495) як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та прикладні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретико-прикладна концепція протидія злочинності криміналістичними методами і засобами» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмету та об'єкту дослідження. Мета дослідження полягає у подальшій розробці теоретичних основ та формулюванні практичних рекомендацій щодо розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

Для досягнення поставленої мети у дисертації вирішувалися такі завдання:

окреслити стан наукової розробленості проблеми розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень;

розробити криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень;

надати криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, з урахуванням сучасної практики розслідування таких злочинів;

сформулювати та охарактеризувати систему обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів цієї категорії;

виокремити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, визначити завдання та алгоритми розв'язання для кожної з них;

визначити тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування цих злочинів;

встановити основні напрями та форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

Об'єктом дослідження є діяльність із вчинення та розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи.

Предметом дослідження є розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження в роботі використана сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-наукових методів пізнання. За допомогою методів гносеології, зокрема аналізу, синтезу, індукції, дедукції з'ясоване місце методики розслідування нанесення тілесних ушкоджень у системі криміналістичних методик (1.1), розроблено криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень (1.2), сформульовано криміналістичну класифікацію нанесення тілесних ушкоджень (1.3), обґрунтовано систему слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, відповідної системи завдань та алгоритмів їх вирішення для кожної з них (2.2.), запропоновано типові версії початкового етапу розслідування залежно від конкретних слідчих ситуацій (1.3), систематизовано обставини, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях цієї категорії (2.1), визначено тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (3.1) та напрями використання спеціальних знань під час розслідування нанесення тілесних ушкоджень (3.2).

Логіко-юридичний метод надав можливість запропонувати класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень (1.2). За допомогою методу герменевтики з'ясовано сутність окремих наукових положень різних галузей знань щодо змісту наукових характеристик та класифікацій злочинів (підрозділи 1.2, 1.3). Соціологічний та статистичний методи використовувалися під час опитування слідчих щодо напрямів удосконалення методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Теоретичною основою дисертації є висновки і положення, обґрунтовані сучасними розробками в галузі філософії, криміналістики, кримінального права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, соціології тощо.

Емпіричну базу дослідження складають результати анкетування 128 слідчих Національної поліції України в Одеській, Рівненській, Волинській, Миколаївській областях, а також опрацювання 347 кримінальних проваджень щодо злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно є одним із перших криміналістичних досліджень методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень в умовах дії оновленого кримінального процесуального законодавства.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

здійснено комплексну криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, за такими критеріями: місцем вчинення злочину; часом вчинення злочину; обстановкою нанесення тілесних ушкоджень; способом готування, вчинення та приховування цих злочинів; наслідками насильницьких дій; мотивом злочинного діяння; особистістю злочинця та потерпілого, їх взаємостосунками до вчинення злочину;

з урахуванням положень нового кримінально-процесуального законодавства сформовано та охарактеризовано систему обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, які систематизовано на вісім блоків, зокрема обставини, що: відносяться до події злочину; характеризують форму вини особи; характеризують підозрюваного (обвинуваченого); характеризують потерпілого; впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання; виключають кримінальну відповідальність та є підставою для закриття кримінального провадження; є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи відбування кримінального покарання; характеризують розмір процесуальних витрат;

виокремлено систему завдань, які підлягають вирішенню у типових слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування, та визначено конкретні алгоритми їх розв'язання, зокрема сформульовано типову систему дій слідчого у взаємодії з іншими суб'єктами;

визначено типову систему та функціональну спрямованість окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів досліджуваної категорії, зокрема виокремлено ситуації, у яких доцільним є проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, а також напрями використання інформації отриманої у результаті встановлення місця знаходження радіоелектронного засобу;

вдосконалено:

криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, у частині: уточнення типових ознак особи злочинця та потерпілого; визначення типових способів вчинення таких злочинів, а також особливостей нанесення тілесних ушкоджень з використанням нетрадиційних знарядь та засобів (тварин, транспортних засобів, хімічних речовин);

характеристику слідчих ситуацій початкового етапу розслідування у частині уточнення їх класифікації, виходячи із сучасної практики розслідування злочинів цієї категорії;

рекомендації щодо особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування цих злочинів у частині оновлення окремих тактичних прийомів з урахуванням положень нового КПК України;

набули подальшого розвитку:

узагальнення щодо стану наукової розробленості проблеми розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, у частині систематизації існуючих наукових напрацювання та виокремлення проблем, які потребують теоретичного обґрунтування;

наукові розробки щодо напрямів та форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, зокрема щодо уточнення переліку судових експертиз, а також завдань які вирішуються за їх допомогою під час розслідування таких злочинів, зокрема типові завдання, які вирішуються під час проведення окремих видів судових експертиз та особливості документального забезпечення проведення судово-медичної експертизи.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових розробок методики розслідування нанесення тілесних ушкоджень, а також інших злочинів проти життя та здоров'я;

правозастосовній діяльності – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення роботи слідчих підрозділів (Акт впровадження у практичну діяльність Управління з розслідування кримінальних правопорушень слідчими органів прокуратури та процесуального керівництва прокуратури Одеської області від 19 січня 2018 р.);

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Основи слідчої діяльності», «Методика і тактика розслідування злочинів» у вищих навчальних закладах, а також підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (акти впровадження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 29 січня 2018 р., Одеського державного університету внутрішніх справ від 22 січня 2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (2-3 червня 2017 р., м. Херсон); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Одеські юридичні читання» (10-11 листопада 2017 р., м. Одеса); III Дистанційній науковій конференції до 20-річчя НУ «ОЮА» та 170-річчя Одеської школи права «Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування» (01 грудня 2017 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (29-30 грудня 2017 р., м. Одеса).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені у 10 публікаціях, у тому числі 5 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, та 4 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (203 найменування) та 7 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 242 авт. арк., з яких основного тексту – 195 авт. арк., додатків – 24 авт. арк.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

1.1. Стан наукової розробленості проблеми розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень

Об'єктивне висвітлення предмету наукового дослідження, завжди потребує звернення до витоків його наукового обґрунтування та аналізу наукового доробку інших дослідників. Такий шлях наукового пізнання надає змогу, з одного боку, використати напрацювання вчених у якості теоретичного підґрунтя власного наукового пошуку, а з іншого, виокремити та обґрунтувати комплекси проблемних питань, які залишились не висвітленими, або потребують нової оцінки з урахуванням зміни соціально-економічних та інших умов. Принагідно відзначимо, що проблеми кримінально-правової кваліфікації, профілактики і розслідування злочинів проти особи завжди привертали підвищену увагу науковців у зв'язку з їх підвищеною суспільною небезпекою та значною питомою вагою у структурі злочинності. Проблеми кримінально-правової кваліфікації, профілактики і розслідування злочинів проти особи завжди привертали підвищену увагу науковців. У той же час, у сучасній вітчизняній криміналістичній науці склалася дещо парадоксальна ситуація.

З одного боку, протягом останніх років підготовлено велику кількість наукових праць, присвячених більшості аспектів розслідування злочинів проти життя, насамперед, найбільш актуальних в сучасних умовах. Мова, зокрема, йде про розробку на дисертаційному та монографічному рівнях методик розслідування вбивств на замовлення [94; 199], вчинених організованими злочинними угрупованнями [12; 59], нерозкритих [135], пов'язаних з сексуальними відхиленнями [184; 102], вбивств через необережність [61], дітовбивств [156; 186; 4], інших загальних і спеціальних проблем розслідування злочинів проти життя [155; 182; 170]. Ураховуючи навіть цей, далеко не повний перелік, можна дійти висновку, що у вітчизняній криміналістичній науці на

дисертаційному рівні розкрито більшість актуальних проблем, пов'язаних з розробкою методики розслідування вбивств.

З іншого боку, існує вкрай невелика кількість праць, присвячених розробці методики розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. І це при тому, що кількість вчинюваних злочинів, передбачених статтями 121-125 КК України, значно переважає кількість вбивств (особливо з урахуванням набагато більш високої латентності злочинів проти здоров'я особи порівняно зі злочинами проти життя). Не випадково кожен п'ятий з опитаних слідчих та оперативних працівників серед основних проблем, які знижують ефективність розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, вказав на недосконалість наявних методик розслідування злочинів цієї категорії.

Певну кількість досліджень, присвячених розслідуванню злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, виконано протягом 60-80-х років минулого століття радянськими і українськими вченими. Серед них можна виділити роботи Гутмана Ю.Я. «Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень» (1974 р.) [35], Гаухмана Л.Д. «Розслідування у справах про заподіяння тілесних ушкоджень і хуліганство» (1975 р.) [31], колективну працю «Розслідування і попередження тілесних ушкоджень» (1964 р.) [148], роботу В.С. Бурданової «Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень» (1989 р.) [15]. Крім того, вказана проблематика піднімалась і на рівні навчальних посібників, а також практичних керівництв для слідчих, які були розроблені вченими криміналістами [док. див.: 152; 149; 165].

Однак, віддаючи належне розробкам зазначених авторів на певному етапі, слід враховувати, що в сучасних умовах вони вже не повною мірою відповідають вимогам, що висуваються до сучасних криміналістичних методик, та спираються на нині вже застаріле кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство.

Протягом останніх років вітчизняними криміналістами виконано невелику кількість досліджень, присвячених тим чи іншим питанням методики

розслідування вказаної категорії злочинів. Серед наявних робіт чільне місце посідають кандидатські дисертації і монографії С.О. Сафронова, В.В. Логінової, В.Г. Дрозд та Т.О. Лускатової, в яких представлений аналіз ряду аспектів розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень.

Монографію С.О. Сафронова «Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень» (2003 р.) [161] присвячено комплексу теоретичних розробок та практичних рекомендацій щодо особливостей розкриття та розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. У роботі розглянуто специфічні та проблемні питання, які виникають при розслідуванні злочинів зазначеної категорії та сформульовано відповідні рекомендації, які сприяють ефективному провадженню кримінального судочинства на стадії дізнання та досудового слідства. Дослідження містить основні положення методики розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень, рекомендації щодо проведення основних слідчих дій, питання щодо постзлочинної діяльності особи, яка вчинила злочин.

Автор достатньо докладно зупинився на питаннях криміналістичної характеристики злочинів зазначеної категорії. Підвищеної уваги в роботі приділено характеристиці типових способів підготування до нанесення тілесних ушкоджень – заволодінню, пристосуванню і виготовленню засобів злочину, змові на вчинення злочину, створенню умов, які сприяють вчиненню злочину, інтелектуально-інформаційній підгтовці. Надано розгорнуту класифікацію способів заподіяння тілесних ушкоджень.

У монографії наголошено на важливості встановлення і дослідження постзлочинної поведінки винної особи. Автор слушно зауважує, що постзлочинна поведінка не обмежується рамками способів приховування злочину або протидією розслідуванню, і її слід розглядати в двох аспектах: постзлочинна діяльність особи до моменту діяльності правоохоронних органів щодо встановлення ознак злочину, його розкриття і розслідування (тобто у період латентності делікту), а також постзлочинна

діяльність з моменту початку процесуальної діяльності правоохоронних органів щодо встановлення ознак злочину, його розкриття і розслідування. Автор обґрунтовує, що саме особливості постзлочинної поведінки дозволяють встановити суб'єктивну сторону складу злочину, пов'язаного з нанесенням тілесних ушкоджень.

В роботі розглянуто деякі особливості слідчих ситуацій та висунення версій у справах про нанесення тілесних ушкоджень, особливості порушення кримінальної справи про злочини вказаної категорії (з урахуванням вимог чинного на той час кримінально-процесуального законодавства), проблеми організації і планування розслідування, напрями використання окремих видів спеціальних знань.

Дисертаційне дослідження В.В. Логінової «Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень» (2012 р.) [106] присвячене розгляду комплексу проблемних питань теоретичного і практичного характеру, які виникають при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. Автором зроблено спробу розробити основи криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, виділити її структурні елементи, описати способи вчинення, знаряддя злочини, висвітлити основні ознаки особи злочинці і потерпілого та типову слідову картину, що формується на місці події. Під час дослідження наведено криміналістичну класифікацію тілесних ушкоджень, в якості критеріїв якої використано: спосіб вчинення злочину, спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб безпосереднього нанесення тілесних ушкоджень, спосіб приховання злочину, слідову картину, місце вчинення злочину, час нанесення тілесних ушкоджень, особливості особистості потерпілого та злочинця.

Оскільки роботу виконано на підставі норм кримінально-процесуального законодавства, яке діяло до 2012 року, автором приділено увагу особливостям порушення кримінальної справи за фактами заподіяння тілесних ушкоджень. Виділено основні, найпоширеніші приводи до порушення кримінальної справи. Окреслено перелік матеріалів, які повинен мати у своєму розпорядженні слідчий на момент порушення кримінальної справи.

Автором розглянуто поняття слідчої ситуації, наведено їх класифікацію на різних етапах розслідування. Розкрито зміст первинних ситуацій, що виникають на стадії отримання інформації про вчинення злочину, початкових (вихідних) ситуацій, що виникають при порушенні кримінальної справи, і наступних, що мають місце при проведенні слідчих дій. Виділено основні напрями розслідування і перелік необхідних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів залежно від конкретної слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування злочину.

Розглянуто організаційні і тактичні особливості проведення слідчих дій: огляду місця події, допиту потерпілого, свідків і підозрюваного, освідування потерпілого і підозрюваного, огляду одягу потерпілого і підозрюваного, огляду предметів, які могли бути знаряддями злочину. В роботі рекомендовано тактичні прийоми проведення слідчих дій залежно від слідчої ситуації та учасників процесу.

Досліджено форми використання спеціальних знань і сучасні можливості судових експертиз при розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень. Виділено типові експертизи, які призначаються при розслідуванні злочинів даної категорії.

У дисертаційній роботі В.Г. Дрозд «Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень» (2009 р.) [41] досліджено актуальні теоретичні, практичні та правові аспекти організації і тактики розслідування заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень. Проаналізовано поняття, висвітлено кримінально-правову та криміналістичну характеристику заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Особливу увагу автором приділено дослідженню способу нанесення тяжких тілесних ушкоджень і його відображенню у слідовій картині злочину. Показано зв'язок і взаємозалежність способу учинення тілесних ушкоджень з особистістю злочинця, її відображенням у слідовій картині злочину.

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених автором визначено типові слідчі ситуації та напрямки їх вирішення, розкрито особливості

проведення основних процесуальних та слідчих дій, форми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами доказування. Обґрунтовано необхідність, у певних випадках, планувати і здійснювати тактичні операції для вирішення завдань, які потребують комплексного використання наявних сил і засобів.

Дослідником розроблено алгоритм дій слідчого при розслідуванні злочинів про заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. З урахуванням положень кримінально-процесуального законодавства, яке діяло на час підготовки дисертаційного дослідження, проаналізовано повноваження слідчого як керівника слідчо-оперативної групи, визначено процесуальні особливості, обґрунтовано необхідність використання тактичних, організаційних та інших прийомів, які в подальшому дозволять ефективно використати усі засоби доказування при розслідуванні злочинів про заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Сформульовано певні рекомендації щодо вдосконалення норм кримінально-процесуального законодавства того періоду, зокрема, щодо перевірки заяв і повідомлень про вчинення злочину, порядку проведення допиту, освідчування, експертизи.

В роботі звернута увага на помилки, які мають місце в процесі розслідування таких злочинів та запропоновано заходи щодо їхнього усунення.

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, присвячено дисертацію Т.О. Лускатової «Розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого» (2015 р.) [115].

На основі аналізу наукових джерел, анкетування співробітників органів внутрішніх справ (надалі – ОВС), вивчення судово-слідчої практики розроблено структуру криміналістичної характеристики вказаних злочинів, класифіковано способи їх учинення, охарактеризовано ознаки осіб злочинців та їх жертв, систематизовано матеріальні сліди, визначено обстановку, місце й час, мотиви злочинних діянь. Автором визначено, що особливістю способу вчинення

злочинів зазначеної категорії є переважна відсутність дій з його готування та приховання. В роботі класифіковано види способів, знарядь і засобів учинення тілесних ушкоджень, що спричиняють смерть потерпілого. Систему даних про основні матеріальні сліди злочинів розглянуто у сукупності з типовими обстановкою, місцем і часом їх вчинення.

Автором запропоновано перелік типових слідчих ситуацій початкового і подальшого етапів розслідування: за можливістю отримання від жертви інформації про подію; відповідно до ступеня інформованості щодо особи жертви; відповідно до ступеня інформованості щодо особи злочинця; відповідно до позиції підозрюваного щодо визнання ним вини чи бажання давати показання. Для запропонованих типових слідчих ситуацій розроблено програми дій слідчого, спрямовані на їх вирішення.

У дисертаційній роботі досліджено тактичні особливості провадження окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема, допитів підозрюваного, потерпілого і свідків, слідчого експерименту. Визначено, що показання підозрюваного мають відображати: події, що мають відношення до злочину та відбувались до його початку; все, що стосується механізму злочину безпосередньо за період його скоєння; події, що мають відношення до злочину та відбувались після спричинення тілесних ушкоджень. Виділено категорії осіб, які можуть виступати свідками при розслідуванні злочинів зазначеної категорії. Визначено види судових експертиз, які найчастіше призначаються при розслідуванні вказаних злочинів.

Ряд окремих питань щодо розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень журналістам, висвітлено в дисертації А.В. Коваленка «Основи методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів» (2017 р.) [81]. Автором досліджено елементний склад криміналістичної характеристики цих злочинів, особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку досудового розслідування, обставини, що підлягають з'ясуванню, типові слідчі ситуації та планування розслідування,

організацію взаємодії під час розслідування. Розглянуто питання організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: огляду місця події, трупу, речей та документів, допиту, обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання. Розглянуто можливості використання судових експертиз при розслідування злочинів цієї категорії.

Протягом останнього часу опубліковано декілька наукових статей вітчизняних вчених, присвячених окремим аспектам вказаної проблеми.

Дослідженню стану наукової розробленості проблем організації і тактики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень щодо працівників поліції, визначенню особливостей криміналістичної характеристики зазначеного виду кримінальних правопорушень присвячено статтю О.Д. Малиновської «Проблема розслідування заподіяння тілесних ушкоджень щодо працівників поліції» [118]. Автор зазначає, що у багатьох випадках заподіяння тілесних ушкоджень є найбільш зухвалою формою протидії органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, а також виконують адміністративні функції з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Стверджується, що нерідко таким кримінальним правопорушенням притаманний груповий і прихований характер, їх учинення подекуди пов'язано з корупційними зв'язками в органах державної влади. Відзначається, що завчасно заплановане та навмисне заподіяння тілесних ушкоджень щодо працівників поліції характерно для тих злочинних угруповань, діяльність яких характеризується надмірною жорстокістю, підвищеним рівнем організованості, інформованості, професіоналізму, технічної оснащеності, а також здатності до активної протидії судовій та правоохоронній системам. Серед злочинців значним є відсоток осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності в складі організованої групи, або тих, що входять до складу організованих злочинних угруповань. За даними автора, злочини вказаної категорії носять усвідомлений характер, а не відбуваються імпульсивно.

Невід'ємною характеристикою жертв цих злочинів є наявність службових повноважень з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, у сфері кримінально-процесуальної діяльності. Як зазначає автор, вказані особливості суттєво впливають на організацію і тактику розслідування зазначеної категорії злочинів.

Окремим питанням криміналістичної характеристики жінок, які вдаються до нанесення тілесних ушкоджень, присвячено статтю Х.Г. Янкової «Сучасне розуміння криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених жінками» [203]. Автор звертає увагу, що проблема жіночої злочинності, у тому числі вчинення ними злочинів проти здоров'я особи, залишається актуальною. Аналізуючи механізм вчинення злочинів зазначеної категорії, автор доходить висновку, що вони вчиняються жінками переважно спонтанно, без ретельної підготовки, з умислом, що виник раптово, як правило, не супроводжуються діями щодо їх приховання та протидією розслідуванню (понад 70% жінок визнають провину у вчиненні злочину і дають правдиві показання). Знаряддями вчинення злочинів найчастіше є предмети, що були підібрані поруч з місцем вчинення злочину. Автором стверджується, що злочини вказаної категорії вчиняються зазвичай за місцем проживання жінок, рідше в інших місцях, де опинилися жінка-правопорушник і жертва. Найбільш кримінально активною, на думку автора, є вікова група жінок від 30 до 49 років, рівень рецидиву серед жінок у цих злочинах вищий, ніж у чоловіків.

Ряд наукових статей, присвячених проблемам розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень неповнолітніми, підготовлено Р.В. Карпенком. У статті «Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми» [73] автором висвітлено особливості криміналістичної характеристики злочинів, вчинених неповнолітніми, виокремлено та розглянуто окремі її елементи та кореляційні зв'язки між ними, аналіз яких, на думку автора, дозволяє оптимально визначити напрями розслідування цих злочинів. В роботі «Обставини, що підлягають установленню

під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми» [74] вивчено погляди науковців щодо місця обставин, які підлягають з'ясуванню, в структурі методики розслідування злочинів. Досліджено обставини, які підлягають з'ясуванню під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень неповнолітніми, запропоновано їх орієнтовний перелік. Статтю «Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми» [75] присвячено класифікації та характеристиці типових слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Автором запропоновано можливі напрями використання відомостей про такі ситуації з метою оптимізації слідчої діяльності. Наведено класифікацію типових слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми.

У вітчизняній правовій науці окремі питання протидії злочинам, пов'язаним з нанесенням тілесних ушкоджень, розглядались у кримінологічному аспекті.

Так, у монографії Б.М. Головкіна «Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері» (2004 р.) [32] надано розгорнуту кримінологічну характеристику вказаної категорії злочинів, показано їх сучасні тенденції та особливості. Автором відзначається, що для злочинів вказаної категорії характерним є домінування конфліктно-емоційних мотивів, насильницьких способів і «підручних» знарядь вчинення злочинів. За даними автора, типовим місцем розвитку злочинних подій є місце спільного проживання злочинця і потерпілого. Переважна більшість злочинів вчиняється у весняно-літній період року у вечірньо-нічний час. На думку дослідника, досліджувану категорію злочинів слід віднести до так званої «п'яної» злочинності, характерної для маргінальної частини населення, побут якої наповнений конфліктними формами спілкування, буденним криміногенним насильством і аморалізмом. Значної уваги автором приділено дослідженню

проблеми криміногенних сімейно-побутових конфліктів та їх ролі у генезисі умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень. В роботі запропоновано комплекс заходів протидії зазначеним видам протиправних посягань.

Положення монографії виглядають важливими і актуальними, особливо з урахуванням прийняття і набуття чинності Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [141], яким розслідування фактів домашнього насильства та притягнення винних до передбаченої законом відповідальності визначено в якості одного з основних напрямів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Доробки автора можуть бути використанні в дослідженні криміналістичних проблем розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, особливо питань, що стосуються криміналістичної характеристики злочинів цієї категорії, у тому числі місця, часу, обстановки, способу вчинення цих злочинів, мотивації злочинних дій, особливостей особистості злочинців та їх жертв.

У статті О.М. Самойлової «Кількісні та якісні показники умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених особами похилого віку» [157] наведено інформацію, яку корисно використати під час криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. Так, автор докладно зупиняється на характеристиці обставин місця, часу та обстановки нанесення тяжких тілесних ушкоджень особами похилого віку, способу вчинення, особливостях предметів, використаних в якості знарядь вчинення злочину, характері співучасті, особливостях формування умислу та мотивів вчинення злочинів зазначеної категорії.

Питанням щодо поширеності і особливостей психічних розладів у осіб та їх впливу на вчинення насильницьких злочинів, у тому числі злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, присвячено статтю О. Ходимчук «Наявність психічних аномалій у осіб та їх вплив на вчинення насильницьких злочинів» [187].

Детальне висвітлення особливостей особистості необережних насильницьких злочинців містить дослідження М. Круміної «Кримінологічна характеристика особи, що вчиняє вбивства і тілесні ушкодження з необережності» [101]. В роботі змістовно проаналізовано особливості особистості осіб, що вчиняють тілесні ушкодження з необережності, які проявляються у таких характеристиках, як стать, вік, освітній рівень, наявність стану сп'яніння, антигромадських установок і характеристика на роботі та в побуті до вчинення злочину.

В якості методологічної основи нашого дослідження використано напрацювання вчених-криміналістів у сфері розробки основ криміналістичної характеристики злочинів [86; 45; 147], криміналістичної ситуатології [19; 50; 30], тактики слідчих (розшукових) дій [111; 20; 198] та напрямів і форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів [43; 119; 33; 76; 83; 200 та ін.].

Безумовно, що криміналістичний та кримінологічний аналіз вказаної проблематики не охоплюється лише наведеними роботами, але на нашу думку, окреслені вище монографічні роботи та наукові статі, на сьогодні, становлять основну складову теоретичної основи дослідження злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Так, у нашому дисертаційному дослідженні наукові положення викладені іншими науковцями будуть використовуватись для: побудови уточнення характеристики окремих елементів криміналістичної характеристики таких злочинів; виокремлення найтиповіших, на сьогодні, слідчих ситуацій, а також визначення кола завдань та засобів їх вирішення для кожної з них; удосконалення рекомендацій щодо тактики проведення окремих слідчих дій під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

У той же час, зазначені дослідження, маючи велику теоретичну і практичну значимість, не охоплюють усіх актуальних, на сьогодні, аспектів розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, особливо з урахуванням нових положень кримінального закону і кардинально

оновленого кримінально-процесуального законодавства. Так, наукового обґрунтування потребує розгорнута криміналістична класифікація таких злочинів, уточнення змістовно-описової частини окремих елементів криміналістичної характеристики таких злочинів, а також типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування. Більше того, прийняття нового кримінального процесуального законодавства вимагає перегляду раніше напрацьованих положень щодо організаційно-тактичних аспектів проведення слідчих (розшукових) дій, а також, фактичного розроблення типової системи, функціональної спрямованості та особливостей проведення негласних слідчих розшукових дій (надалі – НС(Р)Д) щодо злочинів цієї категорії.

1.2. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

Класифікація як засіб наукового пізнання знаходить достатнє широке застосування в сучасній криміналістиці. Підкреслюється, що класифікація – один з ефективних наукових методів (прийомів) дослідження явищ об'єктивного світу, у тому числі й злочинів. При цьому це один з найбільш простих, початкових і у той же час вкрай необхідних пізнавальних прийомів [88, с. 30].

У криміналістиці знаходить підтримку позиція, згідно з якою під час розробки окремої криміналістичної методики обґрунтованим є використання класифікації злочинів, побудованої не лише з використанням суто криміналістичних ознак, а й класифікації на підставі кримінально-правових критеріїв. Так, авторами зазначається, що криміналістичній методиці притаманне багатоступеневе групування злочинів як на підставі кримінально-правових ознак, так і на підставі криміналістичних критеріїв. Варто погодитись з тим, що «чиста» криміналістична класифікація злочинів існувати не може, оскільки в неї так чи інакше включаються сегменти кримінально-правової класифікації, а ознаки, що характеризують злочини з кримінально-правової точки зору,

використовуються в якості підстав для побудови криміналістичної класифікації [127, с. 126-127].

З цим варто погодитись, оскільки кримінально-правові критерії класифікації злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є безперечно важливими для забезпечення потреб криміналістики, адже в кінцевому підсумку криміналістична діяльність зводиться насамперед до встановлення в діянні особи ознак складу злочину.

Кримінальний закон передбачає достатньо широке коло діянь, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. За способом законодавчого закріплення в КК України злочини вказаної категорії слід поділити на дві основні групи. Першу їх групу передбачають злочини, передбачені розділом II КК України (злочини проти здоров'я особи):

- умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України);
- умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122 КК України);
- умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123 КК України);
- умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 124 КК України);
- умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України);
- необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України).

У той же час, кримінальному закону відомі і інші, так звані двооб'єктні злочини, які, посягаючи на інші охоронювані блага, супроводжуються нанесенням тілесних ушкоджень. У зв'язку з цим, до другої групи слід віднести злочини, що посягають на інші охоронювані законом правовідносини (проти авторитету органів державної влади, журналістів, правосуддя, встановленого порядку несення військової служби тощо), однак супроводжуються нанесенням тілесних ушкоджень різної тяжкості:

- погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України);
- погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1 КК України);
- погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча (ст. 346 КК України);
- погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК України);
- погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК України);
- погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК України);
- погроза або насильство щодо начальника (ст. 405 КК України);
- порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України).

Також чинне кримінальне законодавство України розподіляє тілесні ушкодження за ступенем тяжкості, передбачаючи відповідальність за тяжкі, середньої тяжкості і легкі тілесні ушкодження.

У свою чергу, відповідно до ст. 121 КК України, тяжкі тілесні ушкодження поділяються на небезпечні для життя в момент заподіяння, такі, що спричинили втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

Легкі тілесні ушкодження також поділяються на такі, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності і такі, що не спричинили зазначених наслідків.

Критеріями поділу в даному випадку є патологічний або медичний (визначає небезпечність тілесних ушкоджень для життя в момент їх заподіяння, а також характер і ступінь порушень цілісності і функцій тканин чи органів та

тривалість впливу цих порушень на стан здоров'я), економічний (визначає ступінь втрати працездатності), а також естетичний (визначає знівечення обличчя потерпілого).

Наведена класифікація надає можливість об'єднати в одному складі більш-менш однорідні за тяжкістю нанесеної здоров'ю шкоди дії і тим самим індивідуалізувати відповідальність за їх вчинення.

Для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень використовуються Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 №6 [138].

Іншим кримінально-правовим критерієм класифікації тілесних ушкоджень є форма вини, відповідно до якої всі тілесні ушкодження поділяються на умисні (статті 121, 122, 123, 124, 125, 314 ч. 2, 345, 345-1, 346, 350, 377, 398, 405, 406 КК України) і необережні (ст. 128 КК України).

У свою чергу, умисні тілесні ушкодження можуть бути нанесені з прямим та непрямим умислом, а також з прямим невизначеним (неконкретизованим) умислом, непрямим неконкретизованим умислом, альтернативним умислом.

Необережне нанесення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень можливо у формі як злочинної самовпевненості, так і злочинної недбалості. Урахування форми вини при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень має велике значення, оскільки, як зазначається в літературі, при необережності характер заподіюваної шкоди визначається не стільки ступенем моральної зіпсованості особистості, скільки сферою діяльності суб'єкта, характером використовуваних ним знарядь і засобів, ситуацією, в якій відбувається діяння, а також багатьма іншими обставинами, що можуть бути випадковими для суб'єкта [62, с. 91].

Тілесні ушкодження за кримінально-правовими критеріями (наявність або відсутність кваліфікуючих та пом'якшуючих обставин) також поділяються на:

- 1) тілесні ушкодження без кваліфікуючих обставин;

- 2) тілесні ушкодження з кваліфікуючими обставинами;
- 3) тілесні ушкодження, вчинені за обставин, які пом'якшують покарання.

Попри безперечну важливість класифікації злочинів за кримінально-правовими підставами, її недостатньо для визначення науково обґрунтованої методики розслідування, оскільки кримінально-правові ознаки неспроможні забезпечити врахування усіх тих особливостей злочинних діянь, які мають значення для виявлення та розкриття злочинів. Створення цілеспрямованих, диференційованих і завдяки цьому, більш корисних для практики рекомендацій потребує інших, ефективніших шляхів класифікації злочинів, в основі якої повинні лежати саме криміналістичні критерії [180, с. 86-87].

Як слушно зауважує В. Синчук, у кримінально-правових нормах не знаходять відображення ознаки, що є важливими у криміналістичному відношенні. В них, зокрема, не враховується ситуаційний аспект злочинної діяльності, який є вельми важливим для криміналістики, оскільки його урахування дозволяє здійснювати наукові розробки диференційованих методичних рекомендацій, що виражають специфіку розслідування схожих видів (або певного виду) злочинів залежно від того, є очевидці, чи немає, в якому регіоні, в який час, у приміщенні чи поза ним вчинено злочин. Ці та інші ситуаційні чинники істотно впливають на специфіку розслідування, його організацію і планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих дій і заходів щодо їх розв'язання [168, с. 141].

У найзагальнішому вигляді криміналістична класифікація – це засіб упорядкування окремих категорій злочинів за їх криміналістично значущими ознаками [48, с. 162].

Як слушно зазначає В. Журавель, здійснення криміналістичної класифікації не є самоцілью, оскільки вона розглядається як підстава для побудови системи окремих криміналістичних методик [48, с. 162]. Саме класифікація на підставі криміналістичних критеріїв дозволяє конкретизувати коло обставин, окреслених предметом доказування, визначити типовий перелік

проміжних (допоміжних) фактів, а також оптимальну послідовність і засоби їх встановлення [181, с. 22].

На думку В.О. Образцова, в якості самостійного критерію криміналістичної класифікації може виступати фактично кожен з елементів криміналістичної характеристики злочинів. До таких критеріїв автор відносить спосіб вчинення злочину (має найважливіше значення), обстановку, знаряддя, засоби, місце вчинення злочину, його наслідки, безпосередній предмет злочинного посягання, умови його охорони від посягання, особливості злочинця і образ його поведінки до і після вчинення злочину (у тому числі наявність чи відсутність злочинного досвіду), особистість потерпілого і дані, що його характеризують, способи приховання слідів злочину і особи, що його вчинила [181, с. 22-24].

Погоджуючись в цілому з наведеним підходом, вважаємо, що криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, доцільно провести насамперед за критеріями, які характеризують місце, час, обстановку, спосіб готування, вчинення та приховання цих злочинів, їх наслідки, психічне ставлення винного до вчиненого злочину, особистість злочинців та потерпілих, їх взаємостосунки до вчинення злочину.

Перш за все, при розробці рекомендацій по розслідуванню обов'язково слід враховувати класифікацію тілесних ушкоджень за місцем їх вчинення. За цим критерієм злочини вказаної групи слід поділити на:

- 1) вчинені за місцем проживання злочинця або потерпілого – у квартирах, приватних будинках, дворах;
- 2) вчинені за місцем роботи чи навчання злочинця або потерпілого, у тому числі в адміністративних приміщеннях – у навчальних закладах, на територіях підприємств, установ, організацій;
- 3) вчинені у громадських місцях, у тому числі місцях стихійного відпочинку громадян – у розважальних закладах, кафе, барах, парках, скверах,

ринках, спортивних майданчиках, на залізничному, автомобільному та іншому транспорті тощо;

4) вчинені у безлюдних місцях.

Що стосується часу вчинення злочину, то нанесення тілесних ушкоджень можна групувати за порою року, днями тижня, робочими та вихідними (неробочими, святковими) днями, часом доби (світлий або темний час) тощо.

Залежно від обстановки вчинення злочинів тілесні ушкодження поділяються на:

1) нанесені в присутності близького оточення злочинця і потерпілого (членів сімей, родичів, друзів, колег по роботі). Це переважно ушкодження, що наносяться під час сімейно-побутових конфліктів. Особливістю їх розслідування є те, що учасники і очевидці конфлікту не завжди зацікавлені в дачі правдивих показань і об'єктивному розслідуванні події;

2) нанесені в присутності сторонніх осіб, не знайомих злочинця та потерпілому;

3) нанесені за відсутності свідків. У цих випадках уся вихідна інформація надходить від потерпілого.

Окремо можна виділити групи злочинів, по яким злочинець затриманий на місці злочину, або є дані для розкриття злочину по гарячих слідах.

Залежно від оточуючих умов, що склалися на момент вчинення злочину, слід виділити тілесні ушкодження, нанесені:

1) в умовах воєнного стану;

2) в умовах надзвичайного стану;

3) під час масових заворушень;

4) під час масових спортивних змагань та інших культурно-розважальних заходів;

5) під час політичних акцій, мітингів, масових акцій громадської непокори;

6) в місцях позбавлення волі (виправні та виховні колонії, слідчі ізолятори, арештні доми);

7) під час затримання, арешту, при невиконанні законних вимог співробітників органів правопорядку.

Залежно від сфери життя, в якій вчиняються злочини зазначеної категорії, можна виділити тілесні ушкодження, що нанесені:

- 1) у побутовій сфері;
- 2) у зв'язку з професійною діяльністю потерпілого або злочинця;
- 3) у політичній та громадській сфері.

Особливе криміналістичне значення має класифікація тілесних ушкоджень за способом їх готування, нанесення та приховання.

За способом готування злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, слід поділити на такі, що:

1) заплановані заздалегідь, супроводжувались попереднім вивченням жертви і підшукуванням знарядь злочину;

2) вчинені без підготовки, внаслідок раптово виниклого умислу.

За способом нанесення тілесні ушкодження поділяються на:

1) нанесені шляхом застосування будь-яких знарядь;

2) нанесені без використання знарядь, тобто з використанням лише фізичної сили злочинця – шляхом ударів руками, ногами, головою або шляхом поштовхів, кидків, больових прийомів, зштовхування з висоти, виштовхування з транспортного засобу, що рухається тощо.

У свою чергу, залежно від характеру знаряддя нанесення тілесного ушкодження можна виділити:

1) ушкодження, що вчиняються з використанням холодної, вогнепальної, газової, пневматичної зброї, отруйних та вибухових речовин і пристроїв;

2) ушкодження, що вчиняються з використанням предметів побутового використання;

3) ушкодження, що вчиняються з використанням предметів, випадково знайдених злочинцем на місці вчинення злочину і використаних для нанесення тілесних ушкоджень;

- 4) ушкодження, вчинені з використанням транспортних засобів;
- 5) ушкодження, що вчиняються за допомогою тварини (цькування собаки тощо).

Зрозуміло, злочинці можуть використовувати декілька перелічених типів знарядь, їх поєднання.

В деяких випадках тілесні ушкодження можуть бути нанесені і шляхом бездіяльності.

За характером дій по прихованню злочину серед злочинів зазначеної категорії слід виділити такі, що супроводжуються:

- 1) діями по прихованню (зміні, знищенню) знарядь і інших слідів злочину;
- 2) діями по прихованню злочинцем своєї участі у вчиненні злочину – маскуванню зовнішності, приведенням жертви у несвідомий стан, інсценуванням іншої події, штучним створенням алібі;
- 3) діями, пов'язаними з впливом на жертву та очевидців після вчинення злочину – залякування, вмовляння, тиск, підкуп тощо.

Що стосується розподілу тілесних ушкоджень за наслідками, то, як вже зазначалося, кримінальне законодавство поділяє їх на тяжкі, середньої тяжкості і легкі тілесні ушкодження.

Поряд з цим, у судовій медицині тілесні ушкодження класифікують залежно від:

- 1) наслідків – смертельні і не смертельні;
- 2) морфологічних і фізіологічних ознак дії на організм:
 - анатомічні – крововиливи, садна, рани, переломи та тріщини, вивихи, ушкодження внутрішніх органів з порушенням їх цілісності чи без неї;
 - функціональні – біль, струс окремих органів чи всього організму, шок;
- 3) чинників зовнішнього середовища, які діяли на організм:
 - фізичні – ушкодження, спричинені тупими та гострими предметами, вогнепальною зброєю, дією крайніх температур, усі види механічної асфіксії, ураження електричним струмом та ін.;

- хімічні – отруєння, хімічні опіки;
- біологічні – інфекційні та бактеріальні;
- психічні – стрес, переляк та ін. [151, с. 83-84]

Важливим класифікаційним критерієм при розподілі злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є мотив злочину. За мотивами вчинення тілесні ушкодження є підстави поділити на:

- 1) вчинені з хуліганських спонукань;
- 2) вчинені з мотивів помсти, ревнощі, інших низинних мотивів, внаслідок неприязних стосунків з потерпілим;
- 3) вчинені на замовлення;
- 4) вчинені у відповідь на неправомірні дії потерпілого.

За суб'єктом нанесення тілесні ушкодження поділяються на:

- 1) нанесені одноособово;
- 2) нанесені групою осіб.

У свою чергу, групове нанесення тілесних ушкоджень за ступенем організованості є підстави поділити на:

- 1) нанесені групою осіб без попередньої змови, які випадково тимчасово об'єдналися для нанесення тілесних ушкоджень потерпілому;
- 2) нанесені групою осіб, що об'єдналися для вчинення такого злочину за попередньою змовою;
- 3) нанесені членами організованої групи.

Залежно від соціально-демографічної характеристики злочинців, можна виділити такі підстави криміналістичної класифікації нанесення тілесних ушкоджень, як:

- 1) вік – нанесені неповнолітніми, дорослими і окремо – особами похилого віку;
- 2) стать – тілесні ушкодження, нанесені чоловіками та жінками.

Також тілесні ушкодження можуть бути нанесені злочинцем вперше, повторно або неодноразово.

В основу криміналістичної класифікації тілесних ушкоджень можуть бути покладені і соціально-психологічні якості злочинця. Так, залежно від стану психічного здоров'я злочини вказаної категорії є підстави поділити на вчинені:

- 1) психічно здоровими особами;
- 2) особами з психічними відхиленнями, які не виключають осудність (психопатія, олігофренія у стадії дебільності, алкоголізм, наркоманія, залишкові явища черепно-мозкових травм, органічні захворювання центральної нервової системи, епілепсія, судинні захворювання з психічними змінами, шизофренія у стані стійкої ремісії та деякі інші психічні розлади і захворювання), у тому числі тими, що перебувають на психіатричному та наркологічному обліку;
- 3) неосудними особами;
- 4) обмежено осудними особами.

Що стосується криміналістичної класифікації нанесення тілесних ушкоджень за ознаками жертви злочину, то як і у випадку зі злочинцем, в якості класифікаційних критеріїв можна використовувати такі ознаки, як кількість потерпілих, стать, вік, стан психічного здоров'я жертви тощо.

Важливе значення для розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, має вивчення психологічного портрету потерпілого, його способу життя до вчинення стосовно нього злочину, а також характер стосунків з потерпілим. За ознаками соціально-психологічного портрету потерпілого тілесні ушкодження є підстави поділити на:

- 1) нанесені особі, яка позитивно характеризується у побуті, не має судимостей та не притягувалась до адміністративної відповідальності (перш за все, за порушення громадського порядку);
- 2) нанесені особі, яка характеризується негативно, має в минулому судимості, притягувалась до адміністративної відповідальності, у тому числі за порушення громадського порядку, схильній до антисупільного способу життя, бродяжництва, випадкових зв'язків.

Практичне значення має класифікація злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, залежно від тих відносин, в яких перебували потерпілий та злочинець, чи були вони знайомі або взагалі не знали один одного. За вказаним критерієм злочини цієї категорії поділяються на:

- 1) нанесення тілесних ушкоджень особою, яка перебувала у родинних, спільних побутових або дружніх стосунках;
- 2) нанесення тілесних ушкоджень іншою особою, яка відома потерпілому;
- 3) нанесення тілесних ушкоджень особою, яка познайомилася з потерпілим безпосередньо перед вчиненням злочину;
- 4) нанесення тілесних ушкоджень особою, яка хоча і не є відомою потерпілому, але щодо особи якої є інша інформація, насамперед, показання свідків, особливі прикмети та ін.;
- 5) нанесення тілесних ушкоджень невідомою особою, прикмети якої роздивились потерпілий або очевидці події;
- 6) нанесення тілесних ушкоджень невідомою особою, прикмети якої не вдалося роздивитися ані потерпілому, ані очевидцям події.

1.3. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень

В юридичній літературі представлено чимало позицій щодо розуміння змісту категорії «криміналістична характеристика злочинів». Не вдаючись до детального наукового аналізу наявних теоретичних підходів, зазначимо, що основні дискусії точилися навколо поняття та змісту терміну, а також співвідношення криміналістичної характеристики злочинів з категорією «предмет доказування». Предметом дискусій також стало питання, чи є виправданим включення до змісту криміналістичної характеристики злочинів окремих кримінально-правових та кримінологічних елементів. Більше того, окремі вчені відзначали, що криміналістична категорія є суто теоретичною конструкцією, а її значення перебільшено. У контексті цього, ми повністю

солідаризуємось з позицією В.М. Шевчука, який відзначає, що криміналістична характеристика – це не криміналістичний пережиток минулого, не «ілюзія», і не «криміналістичний фантом», а реально діюча наукова категорія яка слугує підґрунтям для розробки найбільш цілеспрямованих та ефективних методик розслідування злочинів [194, с. 189-194].

Як зазначає В.В. Тіщенко, у зміст криміналістичної характеристики злочинів включалися не тільки дані, що відносяться до події злочину, до осіб, що його вчинили, і до потерпілих, але і дані, що відносяться до слідчої ситуації, до поширеності даного виду злочинів, до переваг та недоліків з розкриття окремих видів злочинів, до обставин, що сприяють вчиненню злочинів, характеристику вихідної інформації, обставини, що підлягають доказуванню та інші елементи [183, с. 48, 58]. У той же час, незважаючи на наявні відмінності у визначенні цього поняття або у побудові структури криміналістичної характеристики злочинів, кардинального неспівпадіння позицій науковців на зміст цієї наукової категорії в цілому не спостерігається.

Достатньо типове визначення цього поняття надається, зокрема, М.П. Яблоковим, який визначає криміналістичну характеристику злочину як систему опису криміналістично-значущих ознак виду, групи і окремого злочину, що проявляється в особливостях способу, механізму і обстановки його вчинення, яка надає уявлення про злочин, особистість його суб'єкта і інші обставини, про певну діяльність і має своїм призначенням забезпечення успішного вирішення завдань розкриття, розслідування і попередження злочинів [96, с. 45].

Заслуговує на увагу позиція Р.С. Белкіна, який вважає, що криміналістична характеристика злочинів повинна включати характеристику вихідної інформації, систему даних про спосіб вчинення і приховання злочину та типові наслідки його застосування, особистість можливого злочинця і можливі мотиви і цілі злочину, особистість жертви злочину, деякі обставини вчинення злочину (місце, час, обстановка) [6, с. 315-316].

Під час аналізу структури криміналістичної характеристики злочинів фахівцями відзначалася її зовнішня схожість з іншою системою відомостей про кримінальні правопорушення – предметом доказування. У зв'язку з цим закономірно поставало питання щодо співвідношення криміналістичної характеристики злочину та предмету доказування [47, с. 144-145].

Безперечно, структура і зміст криміналістичної характеристики тісно пов'язані з предметом доказування у кримінальних провадженнях про злочини відповідної категорії. Але, що стосується характеру зв'язку між вказаними категоріями, то єдиного погляду з цього питання серед криміналістів ще не напрацьовано.

Так, В.О. Образцовим висловлено думку, що до криміналістичної характеристики мають включатися лише ті елементи, які не охоплюються предметом доказування [129, с. 9-15].

Проте, уявляється, що підстав протиставляти вказані категорії немає. Слід погодитись з думкою більшості фахівців, що предмет доказування слід розглядати в якості основи, фундаменту та орієнтуючого фактору для побудови криміналістичної характеристики злочину, окремі елементи якої в силу вимог закону підлягають доказуванню. Необхідно визнати, що відомості, які входять до криміналістичної характеристики злочинів, є ширшими порівняно з предметом доказування. Криміналістична характеристика, окрім даних суто кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру, може містити типові переліки відомостей про форми протидії розслідуванню, окремі специфічні риси, що характеризують суб'єкта кримінального правопорушення та потерпілого, особливості посткримінальної поведінки винного, його ставлення до вчинення діяння тощо [47, с. 146-147].

Також необхідно зауважити, що до змісту криміналістичної характеристики злочинів доцільно включати не лише суто криміналістичні елементи, а й окремі відомості, які стосуються кримінально-правової кваліфікації злочинів, а також відомості про особу злочинця та жертву, що мають

кримінологічний характер. Зокрема, цілком обґрунтованою виглядає думка О.Б. Сахарової, що самостійне існування в теорії і практиці боротьби зі злочинністю категорій «кримінологічна характеристика» і «криміналістична характеристика» не перешкоджає їх об'єднанню (з урахуванням і суто кримінально-правових аспектів) з метою взаємозбагачення [166, с. 37-38]. Слід погодитися і з позицією В.Д. Берназа, що елементи кримінально-правового і кримінологічного походження криміналістика з метою їх використання при попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів трансформує і наповнює новим змістом [7, с. 16].

Побудова науково обґрунтованої криміналістичної характеристики злочинів має важливе як теоретичне, так і суто практичне значення. Як вказує В.В. Тіщенко, теоретичне її значення в системному описі криміналістично-значущих елементів певної категорії злочинів, у визначенні зв'язків та відносин цих елементів, що зумовлює відповідну картину слідоутворення, джерела і характер доказової інформації, що істотно впливає на розробку наукових рекомендацій по застосуванню методів, прийомів і засобів, спрямованих на розкриття і розслідування таких злочинів.

Практичне ж значення цієї категорії полягає в тому, що вона слугує базою для висування слідчих версій про коло осіб, серед яких потрібно шукати злочинця, про конкретну особу, що вчинила даний злочин, про найважливіші обставини розслідуваного злочину (цілі, мотиви, способи, місце, час та ін.), про джерела доказів і місця їхнього знаходження [183, с. 53]. При цьому, як уточнюють криміналісти, використання даних криміналістичної характеристики у практичній діяльності можливе двома шляхами. Перший шлях пов'язаний з тим, що до неї звертаються безпосередньо на початку розслідування і на її підставі будують версії та визначають послідовність слідчих дій. Другий передбачає необхідність звернення до криміналістичної характеристики в разі отримання негативних результатів у ході проведення початкових слідчих дій [169, с. 220-221].

Що стосується безпосередньо змісту криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, то з урахуванням наведених позицій вважаємо, що вона повинна включати відомості, які характеризують: місце, час, обстановку вчинення злочину; спосіб підготовки, вчинення та приховання злочину; наслідки злочинних дій; слідову картину злочину; мотив і ціль вчинення злочину; особливості особистості злочинця; особливості особистості потерпілого, його поведінки та взаємовідносин зі злочинцем. Що ж стосується слідчої ситуації, то вона не може розглядатися в якості елементу криміналістичної характеристики злочину, оскільки стосується процесу розслідування, а не вчинення злочину.

Як зазначається у криміналістичній літературі, в системі криміналістичної характеристики злочинів важливе місце посідають елементи, що відносяться до об'єктивної сторони складу злочину; з них, як правило, вона і починається, оскільки розслідування йде, переважно, від події злочину, його наслідків або ознак, що вказують на їх можливу наявність [173, с. 34]. Висловлений підхід є цілком прийнятним і щодо злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, у зв'язку з чим їх криміналістичну характеристику доцільно розпочати з аналізу місця, часу та обстановки їх вчинення.

Місцем вчинення злочину є просторові межі, в яких відбувалось протиправне посягання на тілесне здоров'я потерпілого. Місце дозволяє дослідити обстановку вчинення злочину в цілому, виявити і зафіксувати сліди злочину, отримати інформацію про механізм заподіяння тілесних ушкоджень, знаряддя, що застосовувались, а в ряді випадків – і безпосередньо про особу злочинця.

Часом вчинення злочину є конкретні часові межі, під час яких вчинювався злочин.

Що стосується поняття «обстановка вчинення злочину», то воно носить більш широкий та комплексний характер. На думку В.О. Образцова, воно містить територіальну, кліматичну, демографічну і іншу специфіку, в якій вчинено

злочин, а також обставини, що характеризують безпосереднє місце, час, умови і інші особливості конкретної життєвої ситуації [128, с. 94]. Як зазначається в літературі, обстановка вчинення злочину здатна справляти суттєвий вплив на формування, розвиток, а іноді і трансформацію окремих криміналістичних ознак злочинів, оскільки найтіснішим чином пов'язана з такими її елементами, як спосіб злочинного діяння предмет посягання, особистість злочинця та іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів. Обстановка вчинення злочину може свідчити про наявність певних якостей у особи, що вчинила злочин і, відповідно, попередньо вказати на осіб, серед яких слід шукати винного. Обстановка є базою формування криміналістичної інформації про подію злочину у вигляді його слідів [89, с. 18-19].

Що стосується місця вчинення злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, то як свідчать дані опрацювання слідчої та судової практики, ці злочини вчиняються переважно у жилих приміщеннях за місцем проживання злочинця чи потерпілого або поблизу від них (58%), рідше – у громадських місцях, у тому числі місцях стихійного відпочинку громадян (27%), за місцем роботи чи навчання злочинця і потерпілого (6%), рідко – на об'єктах громадського транспорту (3%), у безлюдних і малолюдних місцях (4%).

Наведені закономірності в цілому підтверджуються і вибірковими дослідженнями більшості вчених з означеної проблематики.

Як зазначає В.С. Коновалов, місцем нанесення шкоди здоров'ю громадян в більшості випадків виступають: квартира потерпілого (28,3%), квартира винної особи (23,3%), житло третіх осіб (3,9%), відкриті громадські місця – вулиці, парки, стадіони, громадський транспорт (27,2%), інші місця (12,6%) [90, с. 23]. За даними О.О. Щербатих, місцем вчинення злочинів зазначеної категорії є найчастіше жилі приміщення (55%), загальнодоступні місця (44%) та автомобілі (1%) [201, с. 95]. За результатами дослідження С.О. Сафронова, найбільша кількість тілесних ушкоджень (51%) вчиняється в житлових приміщеннях (квартира, будинок), 29% - на вулицях, у провулках і на подвір'ях, 16% - в інших

приміщеннях (виробничих, навчальних, під'їздах, прибудовах, підсобних приміщеннях), 1% - у громадських місцях, 1% - на транспортних засобах, 1% - у місцях проведення культурно-масових заходів (стадіон, клуб, дискотека, ресторан), 1% - на відкритих ділянках місцевості (пустирі, поля, посадки тощо) [161, с. 13-14].

Той факт, що більшість злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, вчиняється у житлових приміщеннях громадян, підтверджує те, що наносяться вони на ґрунті побутових відносин, значна їх частина – під час внутрішньосімейних сварок.

Крім того, як справедливо відзначається у правовій літературі, замкнутий простір та ізоляція від оточуючих залишає злочинця і жертву сам на сам, створюючи ідеальні умови для злочинного посягання. Також, закритість жилих приміщень обмежує можливості потенційних потерпілих бути почутими при вигуках про допомогу з боку сусідів та сторонніх осіб, а також суттєво обмежує можливості цих осіб втрутитися у небезпечний конфлікт [32, с. 23-24].

Умисне нанесення тілесних ушкоджень поза межами житлових приміщень, насамперед, у відкритих громадських місцях, вчиняється, як правило, внаслідок конфліктів, що виникають із неприязних відносин, або з хуліганських спонукань.

У сільській місцевості протиправне нанесення тілесних ушкоджень відбувається, як правило, на вулицях, поблизу магазинів, клубів, танцмайданчиків та інших подібних місць, де у вільний від роботи час може перебувати місцеве населення.

Обставини місця і часу заподіяння тілесних ушкоджень є взаємопов'язаними і взаємообумовленими.

Традиційною у правій науці є позиція, згідно з якою більша частина тілесних ушкоджень заподіюється у неробочі дні, при цьому переважно у вечірній та нічний час. Так, як вказує Б.М. Головкін, більше половини тяжких тілесних ушкоджень припадає на три дні тижня: п'ятницю, суботу та неділю, а вагома частина цих злочинів вчиняється у святкові дні [32, с. 25]. Подібні дані

наводяться і іншими вченими [98, с. 451]. Проведене нами вибіркове дослідження в цілому підтверджує наведену позицію – у передвихідні, вихідні, святкові і неробочі дні вчиняється до 60% злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень.

Утім, слід зазначити, що вибірккові дослідження деяких авторів не підтверджують традиційну думку про більшу криміногенність вихідних, неробочих днів і свят. Так, за даними В.С. Коновалова, більшість злочинів вказаної категорії (83,6%) вчинено у будні дні, 11,9% - у вихідні і передвихідні дні, 4,5% - у святкові дні. Таким чином, як зазначає автор, у вихідні і передвихідні дні (субота і неділя), які становлять близько 28% усіх днів року, вчиняється лише 16,4% даних злочинів [90, с. 23].

Що стосується розподілу тілесних ушкоджень за конкретною порогою доби, то переважна їх частина (близько 70%) наноситься у вечірній і нічний час доби (після 18 годин). З цього питання позиції криміналістів в основному співпадають. За даними В.С. Коновалова, у цей час вчиняється 65,7% злочинів вказаної категорії, у денний час – відповідно 34,3% [90, с. 23]. О.О. Щербатих зазначає, що найбільш криміногенним часом доби стосовно злочинів зазначеної категорії є час з 16 до 24 годин (63%) [201, с. 95].

Результати досліджень з цього приводу є цілком закономірними, оскільки саме на вечірній час припадає найбільше міжособистісних конфліктів. З іншого боку, порівняно велика кількість тілесних ушкоджень, вчинюваних у денний час доби, може пояснюватись насамперед незайманістю працею або іншою суспільно корисною діяльністю все більшого числа громадян, що створює додаткові умови для неконтрольованого проведення часу, сумісного пияцтва та міжособистісних конфліктів.

Характеризуючи обстановку вчинення злочинів зазначеної категорії, слід зазначити, що вчиняються вони, як правило, в умовах очевидності (близько 80% опрацьованих кримінальних проваджень). Поряд з цим, криміналісти звертають увагу, що більше половини усіх тілесних ушкоджень вчиняється під час бійок між

особами, що перебувають у стані алкогольного сп'яніння, що суттєво відбивається на змісті інших елементів криміналістичної характеристики злочинів цієї групи – часі, місці, способі вчинення злочину, особистості злочинця [90, с. 23]. У зв'язку з тим, що нанесення тілесних ушкоджень часто пов'язане з прийомом алкогольних напоїв, наркотичних засобів і психотропних речовин, привід для конфлікту може бути зовсім незначним: необережне висловлювання, зауваження з приводу негідної поведінки, підвищена увага до будь-кого з присутніх, що не сподобалось злочинцю та ін.

Дані вибіркового дослідження свідчать, що у більшості випадків (87%) злочинці заздалегідь не вивчали обстановку, не вибирали місце і час нанесення шкоди здоров'ю потерпілого, оскільки умисел на вчинення цих злочинів виникає раптово [201, с. 95].

Дещо по іншому виглядає обстановка вчинення злочинів, пов'язаних з необережним нанесенням тілесних ушкоджень. Так, за даними М. Круміної, більшість необережних тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень також вчиняються у побутовій сфері (85%), однак усі інші – пов'язані з професійною діяльністю злочинця або потерпілого (насамперед при легковажному поводженні з джерелами підвищеної небезпеки) [101, с. 85].

Вкрай важливе місце у криміналістичній характеристиці злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, посідає спосіб вчинення злочину, під яким у криміналістиці традиційно розуміють дії злочинця, які охоплюють як підготовчі заходи, так і дії в момент вчинення злочину, а також дії, що вчиняються після вчинення злочину і направлені на приховання його слідів.

Як відзначається у криміналістичній літературі, саме спосіб вчинення злочину є своєрідним «ключем» до розкриття злочину, відбиває характерні риси особи, яка його вчинила, є визначальною ланкою у розробці окремих методик розслідування і в деяких випадках уможливорює розмежування окремих видів злочинів [131, с. 131].

Вибір способу нанесення тілесних ушкоджень залежить як від об'єктивних чинників (час, місце, обстановка вчинення злочину, фізичні і психологічні якості потенційної жертви), так і від суб'єктивної характеристики самого злочинця (стать, вік, фізичні дані, професійна кваліфікація, інтелектуальні, вольові та емоційні якості тощо).

В переважній більшості випадків злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, заздалегідь не готуються, а є результатом раптово виниклого конфлікту (близько 85% досліджених нами кримінальних проваджень). Як свідчать результати вивчення практики та опитування слідчих і оперативних співробітників поліції, підготовка до вчинення злочинів зазначеної категорії у тих випадках, коли вона має місце, полягає, як правило, у: виборі та вивченні місця, часу і обстановки вчинення злочину; підборі потенційних співучасників; пошуку і пристосуванні знарядь злочину; готуванні автотранспортного засобу, аби доїхати до місця вчинення злочину і швидко звідти втекти; маскуванні зовнішності; заздалегідь створенні штучного алібі та ін.

Як вже зазначалося у підрозділі 1.2, тілесні ушкодження можуть бути нанесені шляхом як застосування будь-яких знарядь, так і без використання знарядь, тобто з використанням лише фізичної сили злочинця.

Дані слідчої та судової практики переконують, що найчастіше вони завдаються шляхом використання саме фізичної сили злочинця (близько 55% опрацьованих кримінальних проваджень): частіше – ударів руками і ногами, ударів головою жертви о тверду поверхню, стрибання на потерпілого, що лежить, рідше – шляхом поштовхів, кидків, больових прийомів, в поодиноких випадках – шляхом зштовхування з висоти, виштовхування з транспортного засобу, що рухається тощо). Переважно удари наносяться кулаками, а протягом останнього часу, унаслідок широкого розповсюдження бойових мистецтв – ребром долоні, стопами ніг, коліном, головою, пальцями рук тощо.

Велика частина злочинів цієї категорії вчиняється за допомогою предметів, спеціально не пристосованих для цього, випадково підібраних злочинцем на

місці вчинення злочину і використаних для нанесення тілесних ушкоджень, та також різних предметів побутового використання без внесення в них конструктивних змін (36%).

Значно рідше в якості знарядь злочину використовуються вогнепальна зброя (7%). Вибухові пристрої, отруйні речовини, транспортні засоби та тварини використовуються в поодиноких випадках.

Вказані висновки автора дослідження в цілому підтверджуються даними інших фахівців з означеної проблематики.

Так, за даними А.О. Карєвої, у 62% випадків умисного нанесення тілесних ушкоджень використовувались будь-які знаряддя, а в 38% випадків тілесні ушкодження наносились руками і ногами. Що стосується характеру використаних знарядь, то у 36% від загальної кількості випадків використовувались ножі, у 18% - побутові предмети (молотки, праски, викрутки, ломи, пляшки та ін.), у 24% - інші знаряддя (палки, дошки, каміння, залізні прутки та ін.) [69, с. 45].

Б.О. Шелудько на підставі даних вибіркового дослідження вказує, що тілесні ушкодження найчастіше завдавалися: з використанням ударів руками і ногами (38,3%), за допомогою сільськогосподарського і іншого інструменту (23%), з використанням ножу (18,3%), з використанням вогнепальної зброї і вибухових пристроїв (6,6%), за допомогою предметів домашнього вжитку (4,8%) [196, с. 98].

Дані дослідження В.С. Коновалова свідчать, що холодну зброю злочинці використовували в 10,3% випадків завдання тілесних ушкоджень, зокрема: фінські ножі – 1,9%, саморобні ножі, які визнано холодною зброєю – 4,3%, мисливські ножі – 2,8%, кастети – 1,3%, іншу холодну зброю – 1%. Також, за інформацією автора, при нанесенні тілесних ушкоджень злочинці використовують предмети господарсько-побутового призначення: предмети особистого вжитку (бритви, ножиці) – 3,4%, ножі (столові, канцелярські) та інші

кухонні предмети – 23,6%, інструменти (топори, молотки, викрутки, лопати та ін.) – 6,7%, палки, каміння, арматури – 9,2% [90, с. 25].

За даними В.В. Логінової, вогнепальна зброя для заподіяння тілесних ушкоджень використовується рідше – лише у 2% випадків. Для таких випадків характерним є використання як нарізної вогнепальної зброї (пістолети, револьвери тощо), так і гладкоствольної. У першому випадку зброя знаходиться у злочинця без законних підстав, часто є переробленою, що вже само по собі є злочином, а в другому випадку власники мають дозволи на зберігання мисливської рушниці. Автор звертає увагу на те, що при використанні вогнепальної зброї особа, яка має на меті спричинити тілесні ушкодження, завчасно до цього готується, у той час як в інших випадках умисел, як правило, виникає раптово і реалізується шляхом використання знаряддя, що було поряд [107, с. 517].

Рідко тілесні ушкодження наносяться шляхом впливу на організм:

- хімічних речовин речовини (сильних кислот – оцету, сірчаної та соляної кислоти, луку, отруйних речовин) – в 1-2% випадків [106, с. 7; 90, с. 25];
- термічного та температурного впливу – виливання на тіло потерпілого окропу, піднесення до тіла розпечених предметів, поставлення тіла під вплив відкритого джерела вогню;
- джерел електричного струму постійної та перемінної напруги.

Як зазначає І.І. Митрофанов, в більшості таких випадків може порушуватись анатомічна цілісність, але в деяких випадках її порушення може й не бути (зокрема, при застосуванні отруйних газів) [121, с. 77].

Прикладом використання термічного впливу на жертву є матеріали справи, розглянутої Фрунзівським районним судом Одеської області за обвинуваченням ОСОБА_2 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 121 КК України. Установлено, що ОСОБА_2, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, після сварки, яка виникла між ним та ОСОБА_3, з якою він проживає в незареєстрованому шлюбі, взяв в руки бензопилу марки «Будмак», в бачку якої

знаходився бензин об'ємом приблизно 0,5 л, і маючи намір на нанесення тілесних ушкоджень, навмисно вилив бензин з бензопили на одяг та тіло ОСОБА_3, після чого підпалив його за допомогою цигарки. В результаті дій ОСОБА_2 потерпіла отримала тілесні ушкодження у вигляді опіку полум'ям 1-2-3А-3Б-4 стадії обличчя, шиї тулуба, верхніх та нижніх кінцівок, 35% поверхні тіла, тяжкий опіковий шок, опікової септико-токсемії, які згідно висновку судово-медичної експертизи відносяться до категорії тяжких тілесних ушкоджень за критерієм небезпеки для життя [28].

Як вже зазначалося, у поодиноких випадках в якості знаряддя нанесення тілесних ушкоджень використовуються транспортні засоби.

Так, Малиновським районним судом м. Одеси під час розгляду справи за обвинуваченням ОСОБА_1 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 122, ч. 4 ст. 296 КК України, встановлено, що останній, вчиняючи хуліганські дії, розбив рукою бокове скло автомобіля, належного потерпілому ОСОБА_3, після чого усівся у свій автомобіль марки «Джиллі» і керуючи ним, умисно, з метою спричинення тілесних ушкоджень ОСОБА_3 здійснив на нього наїзд, тим самим пристосувавши вказаний автомобіль для нанесення тілесних ушкоджень. Після цього, ОСОБА_1 продовжив рух, незважаючи на те, що пішохода ОСОБА_3 ним умисно було збито і останній, знаходячись на капоті та чіпляючись за деталі кузову під час руху автомобіля, намагався не потрапити під його колеса. Внаслідок застосування ОСОБА_1 автомобіля марки «Джиллі» як знаряддя спричинення тілесних ушкоджень ОСОБА_3 отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості [27].

Характеризуючи спосіб заподіяння тілесних ушкоджень, слід відмітити, що в якості особливої групи злочинів, яка потребує криміналістичної характеристики, відзначаються випадки нанесення тілесних ушкоджень (умисного або частіше необережного) з використанням тварин в якості знарядь злочину. За вибірковими даними Дрозд В.Г., в 1,5% випадків заподіяння тяжких тілесних ушкоджень відбувалось саме тваринами [41, с. 9].

В літературі відзначається, що на практиці можливі випадки заподіяння тілесних ушкоджень дрібними – тваринами, плазунами, зміями, пацюками, кішками тощо. У таких випадках злочинці використовують природні особливості тварин. Так, фахівцями наводиться приклад навмисного кидання в обличчя потерпілого кішки, яка, інстинктивно випустивши пазурі, заподіяла жертві тяжкі тілесні ушкодження – травму ока [161, с. 31].

Однак, найчастіше на практиці мова йде про нанесення тілесних ушкоджень при нападі собаки.

Як зазначають фахівці, серед усіх представників тваринного світу собаки нападають на людину найчастіше, оскільки, будучи хижаками, мешкають безпосередньо з людьми. За даними В.В. Бичкова, основними місцями нападу собаки є:

- 1) громадські місця на відкритій місцевості: двори жилих будинків, пішохідна частина вулиць, зупинки громадського транспорту, території ринків, привокзальні площі, території виходу собак, міські сміттєзвалища та пустирі;
- 2) громадські місця в будівлях (під'їзди, комунальні квартири тощо);
- 3) охоронювані території;
- 4) місця проживання собак (квартири, приватні будинки, двори).

Напади собак відбуваються переважно у вечірній час, в період повернення громадян з роботи і прогулянок з дітьми [17, с. 7].

У більшості випадків основною причиною нападу собаки є недотримання її власником правил утримання своєї тварини. В такому випадку слід вирішувати питання про відповідальність за необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України).

У випадку навмисного нацькування собаки на потерпілого мова йде про умисне нанесення тілесних ушкоджень відповідної тяжкості.

Для ілюстрації останнього (менш типового) способу нанесення тілесних ушкоджень можна навести обставини справи, розглянутої Ковельським міськрайонним судом Волинської області. Під час досудового розслідування

установлено, що раніше судимий ОСОБА_3, перебуваючи у своїй квартирі у стані алкогольного сп'яніння, почав сваритися з власною матір'ю, яка проживала разом з ним, та погрожувати їй фізичною розправою. Мати покинула квартиру, викликала міліцію і через деякий час повернулась у супроводженні двох міліціонерів. ОСОБА_3 почав сваритися з міліціонерами, після чого пішов в сусідню кімнату, покликав свою собаку породи «пітбультер'єр» і нацькував її на працівників міліції. Собака накинулася на інспектора групи патрульної служби Ковельського МВ УМВС України у Волинській області прапорщика міліції ОСОБА_1. В результаті нападу собаки потерпілому завдано фізичний біль та тілесні ушкодження у вигляді рубців долонної та тильної поверхонь лівої кисті, гематоми та рани внутрішньої поверхні середньої третини правої гомілки, які відносяться до легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я [25].

Слід зазначити, що в якості знаряддя вчинення злочину можуть виступати собаки як породисті (у тому числі бійцівські, як у наведеному прикладі), так і безпородні. При розслідуванні таких злочинів необхідно враховувати такі параметри собаки, як ступінь агресивності (вона є найвищою у службових і бійцівських порід), розміри, вагу, рухливість і фізичну силу, спосіб і силу укусу та ін.

У ряді випадків для заподіяння тілесних ушкоджень можливе і поєднання декількох способів нанесення шкоди здоров'ю потерпілого. Найчастіше йде мова про використання фізичної сили у поєднанні з предметами, спеціально не пристосованими для цього, хоча практиці відомі і інші способи насильницьких дій.

Так, Коломийським міськрайонним судом Івано-Франківської області ОСОБУ_3 визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України. Установлено, що після словесної суперечки з двома сусідами (чоловіком і дружиною) ОСОБА_3, тримаючи в руках дві пластикові пляшки з оцетом, вилила їх вміст на потерпілих, що призвело до потрапляння оцету на

обличчя ОСОБА_2 та в очі ОСОБА_1, внаслідок чого остання отримала опік слизової оболонки очей. Крім того в процесі конфлікту ОСОБА_3 нанесла потерпілому ОСОБА_2 удар у лобну ділянку голови за допомогою краю пластикової пляшки, чим заподіяла садно у тій частині голови, та наказала своїй собаці укусити ОСОБА_2, і тварина, послухавшись господарку, укусила останнього за праве стегно [26].

В літературі відзначається, що на практиці, хоча й вкрай рідко, трапляються випадки заподіяння тілесних ушкоджень шляхом психічного впливу на потерпілого. За даними О.О. Щербатих, шляхом саме психічного впливу вчиняється 1,4% злочинів, пов'язаних з умисним нанесенням шкоди здоров'ю [201, с. 93]. Як правило, вони полягають у сильному переляку потерпілого від дій винного, внаслідок чого у потерпілого виникає психічний розлад, іноді вельми важкий [158, с. 135].

Також фахівцями звертається увага, що нанесення тілесних ушкоджень можливо і шляхом бездіяльності – у тому разі, якщо особа не виконує певних дій, які вона зобов'язана була і могла вчинити, і внаслідок цього заподіюється шкода здоров'ю іншої особи. Обов'язок вчинення певних дій може впливати із закону (наприклад, обов'язок батьків опікуватися про здоров'я дітей) або з попередньої поведінки особи, яка створила загрозу для здоров'я іншої особи. За наявності для того підстав кримінальна відповідальність в останньому випадку настає за ст. 135 КК України [121, с. 65].

Важливою ознакою злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є те, що після їх вчинення злочинці в багатьох випадках (до 65% вивчених кримінальних проваджень) не вживають заходів з приховування цих злочинів. Пояснюється це насамперед тим, що у більшості випадків нанесення тілесних ушкоджень не планується завчасно і відбувається імпульсивно, під впливом зовнішньої ситуації, а іноді і провокуючої поведінки потерпілого. У цих випадках злочинці, ураховуючи їх емоційний стан, часто психологічно не готові до вжиття осмислених і послідовних дій до приховання слідів злочину.

Що стосується випадків, коли дії з метою приховання як самого злочину, так і своєї участі у ньому злочинцями вживаються, то ними, за даними Б.О. Шелудько, можуть бути: вбивство, нанесення тілесних ушкоджень або погрози свідкам; інсценування іншого злочину – як правило, інсценується дорожньо-транспортні пригода або напад з боку потерпілого; видалення слідів злочину (як правило, шляхом прання одяжі і миття взуття); приховання знарядь злочину (частіше недалеко від місця вчинення злочину) [196, с. 99-100].

В.В. Логінова серед типових заходів приховування інформації про нанесення тілесних ушкоджень або її носіїв виділяє: утаювання інформації або її носіїв (37%), знищення (15%), маскування (11%), фальсифікацію (5%), інсценування обставин злочину. За даними дослідниці, у 18% випадків злочинці не вживають дій з приховання злочину [109, с. 27].

Характеризуючи дії особи, що завдала тілесних ушкоджень, які спричинили смерть потерпілого, Т.О. Лускатова виокремлює наступні дії з приховання слідів цих злочинів: поширення неправдивої або частково перекрученої інформації (34,9%), замовчування факту вчинення злочину чи своєї участі у ньому (26,1%), повне або часткове знищення матеріальних джерел інформації (10,1%), зокрема, слідів (4%), знарядь злочину (4%), власного одягу (1%), трупу (0,7%), речей жертви (0,4%) [115, с. 8].

Якщо підсумувати дані слідчої та судової практики, наведені позиції дослідників та результати опитування слідчих і оперативних працівників органів поліції, можна дійти висновку, що до основних дій злочинців з метою приховання як самого злочину, так і своєї участі у ньому, слід віднести: видалення слідів злочину з одяжі, взуття, інших оточуючих предметів та обстановки місця події, їх маскування, приховання знарядь злочину, приховання власних тілесних ушкоджень, отриманих у результаті спротиву з боку потерпілого, створення штучного алібі, поширення неправдивої або частково перекрученої інформації, інсценування іншого злочину, погрози у бік потерпілого або його родичів,

нанесення тілесних ушкоджень або навіть вбивство свідків, використання корупційних зв'язків у медичних установах та правоохоронних органах.

Якщо нанесення тілесних ушкоджень потягло смерть потерпілого, до дій з приховання злочину слід додати знищення чи приховання трупу та речей жертви.

У криміналістичній літературі обґрунтовано звертається увага на те, що сліди злочину можуть свідомо знищувати і самі потерпілі. Вони переважно здійснюють прання одягу, в якому їм заподіяно тілесне ушкодження, викидають його (якщо він пошкоджений) або віддають для полагодження, витирають сліди крові. Потерпілі жіночої статі через сором'язливість дуже часто штучно приховують тілесні ушкодження, які є на обличчі або інших відкритих ділянках тіла. У зв'язку з цим, іноді бракує відомостей стосовно характеру та кількості ушкоджень, немає показань свідків, які б бачили у потерпілої у певний час соматичні ушкодження. Іноді навіть члени сім'ї не можуть засвідчити наявність у потерпілої слідів соматичних ушкоджень саме через те, що вона їх приховала [163, с. 91].

Під час характеристики постзлочинної поведінки фахівцями справедливо наголошується, що діяльність злочинця після вчинення злочину не обмежується лише діями з його приховування. Винна особа, яка завдала потерпілому тілесних ушкоджень, навпаки, може вчиняти дії, спрямовані не на приховування, а на виявлення злочину: повідомляти про злочин (телефонувати до ОВС, швидкої допомоги, розповідати про вчинений злочин іншим особам), являтися з повинною, вчиняти дії, які можна розцінювати як дійове каяття (надання допомоги потерпілому, придбання лікарських засобів тощо). Постзлочинна поведінка винного може бути і нейтральною, коли особа не виявляє інтересу до стану здоров'я потерпілого, його можливих дій, а також до процесуальної діяльності співробітників правоохоронних органів [160, с. 58-59].

Якщо характеризувати наслідки вчинення злочинів зазначеної категорії, слід зазначити, що внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень може завдаватися різноманітна шкода здоров'ю потерпілого. Ця шкода може полягати в порушенні

функцій окремих органів та тканин людського тіла, кількох органів і навіть усього організму в цілому. Ступінь порушення функцій організму чи окремих його складових може бути різною. При цьому, як відзначається у правовій літературі, законодавство про кримінальну відповідальність не поділяє тілесні ушкодження залежно від того, як порушено анатомічну цілісність, і взагалі не визнає порушення анатомічної цілісності необхідною ознакою тілесних ушкоджень. При всіх видах тілесних ушкоджень незалежно від того, пов'язані вони з порушенням анатомічної цілісності чи ні, наслідком злочинного діяння визнається тільки заподіяна здоров'ю шкода, що полягає в порушенні нормального функціонування органів і тканин людського організму. Порушення анатомічної цілісності (рана, садно, синець та ін.) є лише зовнішнім вираженням цієї шкоди [121, с. 79-80].

За даними вибірових досліджень, найчастіше внаслідок насильницьких дій завдаються такі тілесні ушкодження, як проникаючі поранення – 29%, відкриті та закриті переломи кісток – 52%, забиття головного мозку – 15%, інші – 4% [107, с. 517].

Важливим елементом криміналістичної характеристики злочинів є особливості механізму слідоутворення. Від того, наскільки повно вдалося виявити, зафіксувати, дослідити і ефективно використати сліди, що відображають різні обставини нанесення тілесних ушкоджень, залежать підсумкові результати розслідування.

У найзагальнішому вигляді слід являє собою відображення злочинних дій, окремих елементів злочинного акту. Сліди у криміналістиці традиційно поділяються на матеріальні і ідеальні. До перших відносяться відбитки події на будь-яких матеріальних об'єктах (предметах, документах, тілі потерпілого та ін.). Під ідеальними слідами розуміють відбитки події у свідомості, пам'яті злочинця, потерпілого, свідків та інших людей [98, с. 98].

У слідовій картині злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, слід виділити матеріальні сліди:

1) залишені на тілі і організмі потерпілого та злочинця – насамперед травми різного ступеню тяжкості – рани, синці, садна, поверхневі царапини, вивихи суглобів, переломи кісток, опіки, закопчення і обпалення волосся, локальні відшарування епідермісу, розриви та інші ушкодження внутрішніх органів, сліди зубів тварини, подряпини від когтей, біологічні виділення людини, мікрочастинки та ін.;

2) залишені на одязі і інших речах потерпілого та злочинця – надриви чи розриви тканини, її забруднення, текстильні волокна з одязі потерпілого, злочинця або інших осіб, а також сліди крові, слинні та слизові виділення як самого потерпілого, так і злочинця, волосся, різноманітні мікрооб'єкти та частки запаху (одорологічні сліди);

3) що відобразились в обстановці вчинення злочину – сліди біологічного чи іншого походження на місці вчинення злочину (сліди крові, слини, сечі, виділення блювотних мас, частини шкіряного покриву, волосся, хімічні плями), залишені злочинцем чи потерпілим об'єкти – знаряддя злочину, хімічні речовини, інші предмети, сліди рук, ніг чи взуття, сліди ніг (лап) тварин (статичні та динамічні);

4) що відобразились на знаряддях злочину – сліди рук злочинця та потерпілого, різноманітні пошкодження знарядь від контакту з тілом потерпілого, сліди крові, слинні та слизові виділення.

Найбільш типові матеріальні сліди злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, виявляються та фіксуються, як правило, під час огляду місця події, освідкування, а також за результатами призначення і проведення судово-медичної експертизи.

Сам факт та обставини вчинення злочинів зазначеної категорії можуть бути відображені в різноманітній медичній документації, а також в матеріалах фотозйомки і відеозапису, які здійснювались за допомогою камер спостереження (ними можуть бути обладнані установи, що знаходяться поблизу місця події) та мобільних телефонів очевидців подій.

Джерелами ідеальних слідів можуть виступати самі злочинці, потерпілі, очевидці події, родичі, сусіди, колеги по роботі та навчанню злочинців та потерпілих, медичні працівники (члени бригад швидкої допомоги, персонал лікарні, де отримували допомогу постраждалі) тощо.

До основних елементів криміналістичної характеристики злочинів належить система інформаційних ознак про особу злочинця. Інформація про особу злочинця, що заподіяв тілесні ушкодження, дозволяє висунути версії про мотиви та мету злочину, про спосіб його вчинення та приховання, щодо місця знаходження розшукуваних, а також в цілому сприяє розкриттю злочинного діяння [40, с. 206; 113, с. 531].

У криміналістичній літературі зазначається, що у 85% випадків обвинувачений у нанесенні тілесної шкоди здоров'ю був відомий потерпілому, ще у 3% випадків окремі відомості щодо його особи містились в матеріалах справ (показання свідків, що знайомі зі злочинцем, наявність спільних знайомих у потерпілого та обвинуваченого та ін.) і у 12% випадків відомостей щодо злочинця не було ні в потерпілого, ні в інших осіб [70, с. 55-56].

Що стосується статевих та вікових особливостей злочинців, то більшість з них – це молоді чоловіки у віці від 21 до 40 років. Для цієї вікової групи характерні розквіт фізичної активності і здоров'я, а також потреба в соціальному самоствердженні, у тому числі і за рахунок демонстрації переваги у власній фізичній силі. Для більш старших вікових груп характерним є зниження фізичної активності з одночасним підвищенням ступеню обдуманості власних дій і їхніх можливих наслідків (у тому числі кримінально-правових).

Як свідчать результати дослідження автора, значний відсоток злочинців зловживає алкогольними напоями (систематично зловживали близько 60%, а у стані алкогольного сп'яніння вчинили злочин понад 85%) чи наркотичними засобами (4-5%, хоча фактично цей показник може бути вищим), відрізняються антисуспільною поведінкою, їм притаманні грубість та жорстокість у міжособистісних відносинах, невисокий рівень освіти, незайнятість у суспільно

корисній праці чи низька її престижність. Близько 35% злочинців раніше притягалася до кримінальної відповідальності.

Вказані узагальнення підтверджуються вивченням матеріалів кримінальних проваджень, судових вироків та досліджень ряду фахівців.

Так, за даними О.О. Щербатих, для осіб, які заподіюють тілесні ушкодження, найбільш характерним є вік від 18 до 30 років (41,4%) та від 31 до 50 років (44%). Більшість злочинців мають середню (62,6%) або середньо-спеціальну освіту (20,4%). Питома вага осіб з початковою освітою – 9,8%, з базовою середньою освітою – 8,7%. Відповідно, найменше серед таких злочинців осіб з вищою освітою – 2,3%. Половина з цих осіб не працює, майже третина (29,5%) є раніше судимими. У стані алкогольного сп'яніння вчинили злочини 42% осіб [201, с. 94].

В.Г. Дрозд зазначає, що переважна більшість умисних тяжких тілесних ушкоджень вчиняється чоловіками – 88%, і лише 12% - жінками. На момент вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння перебували 58,4%, наркотичного – 18% злочинців. Серед осіб, що вчинили ці злочини, 29% мали базову загальну середню освіту, 56% - повну загальну середню освіту, 9% - базову вищу освіту та лише 6% - повну вищу освіту. Не навчалися і не працювали на момент вчинення злочину 47,2% осіб, 42% були робітниками. Вперше вчинили злочини 56% осіб, решта 44% раніше були засуджені за різні види злочинів, з них 11% - за злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи [40, с. 207].

За даними В.С. Коновалова, 47% посягань вчинено особами, що перебували у стані алкогольного сп'яніння. При цьому 21,6% осіб систематично вживали спиртні напої, 4,5% вживали наркотики, 7,8% проходили лікування від алкоголізму, 2,5% - від наркоманії. Серед осіб, засуджених за вчинення злочинів зазначеної категорії, 25,2% раніше були судимі, у тому числі 10,2% з них – за злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень [90. С. 26].

Під час криміналістичного дослідження особистості злочинця, що вчиняє злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, слід зупинитися на ролі

психічних аномалій, під якими слід розуміти розлади психічної діяльності, що не досягли психотичного рівня (статусу психічної хвороби) і не виключають осудність, але тягнуть зміни в особистості, які можуть сприяти девіантній поведінці [3, с. 86].

Необхідно зауважити, що у осіб з психічними аномаліями переважають нормальні психічні явища і процеси, а тому такі особи в основному зберігають свої соціальні зв'язки; у переважній більшості випадків вони працездатні, дієздатні і осудні.

У той же час, як зазначається у правовій літературі, психічні розлади сприяють виникненню та розвитку таких рис характеру, як подразливість, агресивність, жорстокість. У таких осіб знижуються волевові якості, підвищується навіювання, послаблюються гальмівні механізми. Ці розлади заважають нормальній соціалізації особистості, не дозволяють їй займатися певними видами позитивної діяльності, брати участь у суспільно корисній праці, у зв'язку з чим підвищують ймовірність вчинення протиправних дій, ведення антисуспільного способу життя [187, с. 62].

Розлади психічної діяльності, що впливають на злочинну поведінку і умовно об'єднуються під назвою «психічні аномалії», включають в себе психопатію, олігофренію у стадії дебільності, алкоголізм, наркоманію, залишкові явища черепно-мозкових травм, органічні захворювання центральної нервової системи, епілепсію, судинні захворювання з психічними змінами, шизофренію у стані стійкої ремісії та деякі інші психічні розлади і захворювання. До найбільш розповсюджених з них відносяться алкоголізм, психопатія, олігофренія у формі дебільності, залишкові явища черепно-мозкових травм та органічні захворювання центральної нервової системи.

Особливості психічного стану таких осіб проявляється як при вчиненні злочину, пов'язаного з нанесенням тілесних ушкоджень, так і при їх поведінці під час досудового розслідування. Своєчасне виявлення психічних аномалій у підозрюваного є запорукою правильного застосування норм кримінально-

процесуального законодавства та обґрунтованого вибору тактичних прийомів розслідування.

Поведінка осіб з психічними аномаліями під час слідства часто характеризується демонстративними актами – немотивованою відмовою від давання показань або підпису під протоколом, виявленням суїцидних тенденцій, знищенням слідчих документів, експресивними претензіями до слідства. Психічна неповноцінність може проявлятися і у нездатності орієнтуватися навіть у простих правових ситуаціях, нерозумінні загальних термінів, питань, поставлених слідчим, у підвищеній навіюваності, легковажності стосовно свого стану в майбутньому [78, с. 138].

Оскільки злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, носять переважно ситуативний характер, вони порівняно нечасто вчиняються групою осіб за попередньою змовою (як правило, з мотивів помсти або внаслідок тривалого міжособистісного конфлікту). В таких групах, як правило, є лідер, та нерідко – раніше судимі особи (за насильницькі та інші злочини).

Прикладом останньої ситуації є обставини справи, розглянутої Кілійським районним судом Одеської області, за обвинуваченням ОСОБИ_5 та ОСОБИ_6 (раніше вже судимого за ч. 2 ст. 121 КК України) у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України. Установлено, що обвинувачені під час сумісного вжиття алкогольних напоїв за пропозицією раніше судимого ОСОБИ_6 домовились піти до їхнього знайомого ОСОБИ_7 та помститись за раніше вчинене останнім насильство та знущання. З цією метою обвинувачені взяли дві металеві монтировки і пішли за адресою місця мешкання ОСОБИ_7. Домовляючись про спосіб помсти, ОСОБА_6 сказав, що зайде до будинку, подивиться, скільки в ньому людей, і покличе ОСОБА_7 на вулицю, запропонувавши йому подивитися, чи не його велосипед нібито стоїть на вулиці. Після того, як ОСОБА_6 виманив ОСОБУ_7 на вулицю, обвинувачені нанесли потерпілому множинні удари монтировками в область голови, груди, кінцівок, спричинивши тяжкі тілесні ушкодження, від яких ОСОБА_7 помер [24].

Суттєвим чином від більшості злочинців даної категорії відрізняються особи, які вчиняють злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень співробітникам правоохоронних органів. Як зазначається криміналістами, у разі навмисного заподіяння тілесних ушкоджень щодо працівників поліції особистість злочинця характеризується стійкою протиправною спрямованістю. Ця категорія осіб характеризується значно більшим відсотком раніше засуджених, у тому числі за злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особистості тощо. Серед зазначеної категорії значним є відсоток осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності у складі організованої групи, або тих осіб, які причетні до протиправної діяльності та входять до складу організованих злочинних угруповань. При цьому звертається увага, що заподіяння тілесних ушкоджень у цих випадках носить цілком усвідомлений характер, а не відбувається імпульсивно. У зв'язку з цим, з'ясування мети при розслідуванні цих злочинів особливо важливо, адже саме мета прогнозує результат злочинного діяння та впливає на кваліфікацію діяння [118, с. 47].

Ряд особливостей притаманний вчиненню злочинів зазначеної категорії жінками, неповнолітніми, а також особами похилого віку.

Як відзначається фахівцями, при заподіянні шкоди здоров'ю жінки, як правило, такі діяння вчиняють спонтанно, без підготовки, при умислі, що раптово виник, в ряді випадків – у стані сильного душевного хвилювання (афекту). Жінки рідко планують не тільки вчинення цих злочинів, але й приховання його слідів. Відповідно, жінки не ховаються від правоохоронних органів, і у переважній більшості випадків при нанесенні ними тілесних ушкоджень особа, яка вчинила злочин, відома вже при його виявленні. Під час досудового розслідування жінки, як правило, дають правдиві показання [203, с. 168-169].

Особливостями відрізняються мотиви вчинення даних злочинів неповнолітніми – для них характерними є хуліганські мотиви, а також нанесення тілесних ушкоджень в групі [201, с. 95].

Фахівцями вказується, що переважну частину злочинів вказаної категорії неповнолітні вчиняють у другій половині дня й у темний час доби, що пояснюється бажаною анонімністю дій, недостатнім освітленням, більшою можливістю безперешкодно зникнути з місця події. На час вчинення злочину впливають й особливості проведення дозвілля, оскільки значна частина неповнолітніх у першу половину дня зайнята в навчальних закладах, на роботі або відпочиває після нічних пригод [73, с. 115].

Злочинам, які вчиняються неповнолітніми, зазвичай не передують попередня підготовка та вжиття заходів з приховання слідів злочину або участі у його вчиненні. Як зазначається в літературі, відсутність попередньої підготовки впливає на вибір неповнолітніми знарядь вчинення злочину, якими найчастіше є побутові речі або предмети, підібрані ними поблизу місця події (складані ножі, каміння, порожні пляшки, металева арматура тощо). У випадку вчинення злочину групою неповнолітніх осіб або групою, до складу якої підлітки та дорослі особи, може проводитись підготовка до нього: розподіл злочинних функцій, підшукування знарядь злочину, проведення мінімальних розвідувальних дій, вибір механізму злочинного посягання, способу приховання злочину [95, с. 644]. У тих випадках, коли неповнолітні вживають заходи з приховання злочину, вони, як правило, є доволі елементарними, і зазвичай полягають у знищенні або маскуванні явних слідів злочину на одязі і тілі (замивання плям крові, чищення одягу та ін.). Іноді неповнолітні з метою відвернення від себе підозри готують алібі, для чого заздалегідь звертаються до однолітків або інших знайомих із проханням підтвердити факт їхнього перебування під час вчинення злочину в іншому місці [73, с. 116].

За даними О.М. Самойлової, частка умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених особами похилого віку, в загальній структурі цих злочинів становить 2,86-3,7%. Абсолютну більшість цих злочинів (98,5%) вчинено особами похилого віку одноособово, в решті випадків зафіксовано просту співучасть без попередньої змови. Одноособовий характер вчинення досліджуваних злочинів

фахівці пояснюють їх спонтанним характером, імпульсивним, швидким, але не завжди адекватним ситуації реагуванням на «подразник» об'єктивного середовища [157, с. 226-227].

Переважну частину тілесних ушкоджень особами похилого віку вчинено в будинках і квартирах потерпілих та злочинців (67,9%) і супроводжувалось, як правило, спільним вживанням спиртних напоїв та виникненням на цьому фоні сварок та бійок. Більшість тілесних ушкоджень (74,6%) вчиняється за допомогою підручних предметів та предметів господарсько-побутового призначення, у 19,4% випадків наносились удари руками і ногами, у 3,3% випадків застосовувався підпал. У свою чергу, більше половини тяжких тілесних ушкоджень вчинено особами похилого віку за допомогою ножа (51,4%), в інших випадках знаряддями злочинів ставали сокири (4,5%), предмети сільськогосподарського призначення – лопати, граблі, коси, вила та ін. (10,6%), у 2,2% випадків мало місце застосування вогнепальної зброї. Майже у третині випадків знаряддями вчинення злочинів ставали предмети, що не мають певного функціонального призначення (фрагменти скляних банок, мотузки, каміння, залізні лозини тощо) [157, с. 230-231].

Що стосується особистості осіб, які нанесли тілесні ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони або у стані сильного душевного хвилювання, то вони у переважній більшості не мають особливих негативних якостей і вчиняють злочини, як правило, внаслідок невірно оціненої конкретної ситуації. Такі особи, як правило, не тікають з місця події, надають допомогу потерпілим, являються з повинною і демонструють щире каяття.

Криміналістичне дослідження відомостей, які характеризують суб'єктивну сторону злочинів даної категорії, дозволяє дійти висновку, що у переважній більшості випадків тілесні ушкодження вчиняються з неконкретизованим умислом. Це найчастіше відбувається під час сварки, обопільної бійки, коли наносяться удари першими предметами, що потрапили під руку. Винний, наносячи удари, як правило, не визначає заздалегідь характер і обсяг шкоди

здоров'ю. Він бажає або припускає настання шкоди здоров'ю взагалі. В таких випадках дії винного кваліфікуються залежно від наслідків, що настали [35, с. 6].

Серед мотивів нанесення тілесних ушкоджень слід виділити хуліганські спонукання (9% вивчених кримінальних проваджень), помсти (6%), ревності (3%), інші низинні мотиви (2%), неприязні стосунки з потерпілим (65%), відповідь на неправомірні дії потерпілого (7%) тощо. Під час дослідження ряду кримінальних проваджень достовірно визначити мотив насильницьких дій не вдалося.

Слід зазначити, що конкретні дані щодо розповсюдженості цих та інших мотивів нанесення тілесних ушкоджень у дослідників різняться.

Так, за даними А.О. Каревої, на ґрунті сварки вчиняється 38% злочинів, пов'язаних з умисним спричиненням шкоди здоров'ю, 27% - з хуліганських спонукань, 18% - з причини неприязних стосунків, 11% - із ревності, 6% - з мотивів помсти [69, с. 46]. О.О. Щербатих надає дані, згідно з якими типовими мотивами нанесення тілесних ушкоджень є: неприязні відносини (82%), ревності (5,7%), помста (3,7%), хуліганські спонукання (4,5%), корисні мотиви (4,1%) [201, с. 95]. За даними В.Г. Дрозд, переважна більшість умисних тяжких тілесних ушкоджень вчиняється із хуліганських спонукань (31,5%), із ревності (18,5%), із помсти (17,8%), із користі (13%), із конкуренції і ворожнечі (6,2%) [40, с. 208]. В.С. Коноваловим наведено дані, відповідно до яких у 38,3% випадків має місце нанесення тілесних ушкоджень з мотивів внутрішньосімейних відносин, із користі вчинено 1,2% цих злочинів, з ревності – 16,3%, з помсти – 12,2%, у відповідь на провокаційні дії потерпілих – 19,7%, у процесі конфлікту під час азартних ігор – 1,6%. В 10,7% випадків мотив не було з'ясовано [90, с. 23-24].

У той же час, цілком обґрунтованою є позиція В.Г. Дрозд, яка зазначає, що значна частина осіб, що заподіюють тілесні ушкодження, приховують справжні мотиви своїх вчинків, прагнучи ухилитись від кримінальної відповідальності, або сподіваючись на пом'якшення покарання. У переважній більшості випадків підозрювані (обвинувачені) приховують корисливі та хуліганські мотиви, завуальовуючи їх іншими, які, на їх думку, можуть впливати на висновки слідчого

і суду з метою уникнення або пом'якшення покарання. Навпаки, особи, які вчинили дані дії через неприязнь або ревності, у стані сильного душевного хвилювання не приховують мотиву злочину і часто навіть заявляють, що не жаліють про вчинене. Так само і потерпілі або через відчуття сорому, або через честолюбство, або навіть через майбутню помсту особі, яка завдала їм тілесних ушкоджень, можуть не викривати справжнього мотиву злочину [40, с. 208].

Також слід зауважити, що самі формулювання «неприязні стосунки» або «раптово виниклі неприязні відносини» є значною мірою умовними і фактично охоплюють досить широкий спектр мотивів насильницької поведінки. Формальне об'єднання різних за змістом мотивів у категорію «неприязні стосунки» пов'язується насамперед з труднощами під час виявлення справжніх мотивів при досудовому розслідуванні.

Крім того, у криміналістичній літературі наголошується, що стосунки, які виникають на ґрунті неприязні, насправді виникають не раптово, а народжуються і становляться протягом певного проміжку часу, інколи досить тривалого. Як правило, цьому передуює аморальна (безпринципна) поведінка певної особи. Зазвичай у таких випадках злочин вчиняється імпульсивно, й особа, яка його вчиняє, може дійсно не усвідомлювати мету та мотив своїх дій [40, с. 208-209].

З мотивом злочину тісно пов'язана мета (ціль), яку переслідує злочинець, завдаючи потерпілому тілесних ушкоджень. Мета вчинення злочину, як свідчить зміст ст. 91 КПК України, входить до переліку обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. В ряді випадків мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Посилання на мету нанесення тілесних ушкоджень міститься у диспозиціях деяких статей особливої частини КК України (ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ст. 127 КК України) - у таких випадках мета впливає на кваліфікацію діяння та надає нанесенню тілесних ушкоджень кваліфікованого вигляду.

На жаль, результати дослідження слідчої і судової практики свідчать, що слідчі, прокурори і судді під час досудового розслідування та судового розгляду

до виконання положень ч. 1 ст. 91 КПК України в частині визначення мети злочину ставляться формально. Абсолютна більшість вивчених кримінальних справ (проваджень) про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, не містить достатніх відомостей для визначення мети цих злочинів. У тих справах, де мету злочину визначено, можна виділити такі цілі нанесення тілесних ушкоджень, як покарання потерпілого за аморальну та противну поведінку, дійсну чи уявну образу, різні корисні цілі (заволодіння майном, жилою площею, звільнення від утримання тощо).

Свої особливості мають криміналістичні ознаки осіб, що наносять тілесні ушкодження з необережності. Вікові та статеві характеристики таких осіб не містять особливих відмінностей порівняно з відповідними ознаками умисних злочинців. Що стосується освітнього рівня, то дослідниками звертається увага на порівняно кращу освітню підготовку необережних злочинців, наявність серед них чималої частини осіб з середньою спеціальною та вищою освітою. Як і у випадку з умисними злочинцями, суттєвою їх характеристикою є вчинення злочину у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (до 31%). Третина цих осіб до вчинення злочину негативно характеризувалися за місцем роботи і проживання, неодноразово порушували трудову дисципліну, притягувалися до дисциплінарної або адміністративної відповідальності. У той же час, за даними досліджень, частина рецидивістів серед них не перевищує 6%. Відмінною характеристикою злочинців цієї категорії є явна, стійка переоцінка своїх здібностей, умінь, знань, навичок у тій сфері, де вони виявили необережність, крайня самовпевненість і безтурботність [101, с. 82-84].

У структурі криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, підвищеної уваги традиційно приділяється особливостям особистості потерпілих.

Як зазначається в літературі, на початковому етапі розслідування злочину доволі часто саме потерпіла особа виступає одним з основних джерел отримання інформації, використання якої сприяє швидкому його розкриттю. Ретельне

вивчення особи потерпілого та його поведінки дозволяє висунути слідчі версії про особу, яка вчинила злочин, а також найповніше та найточніше виявити обставини, які сприяли його вчиненню. Підкреслюється, що потерпілий становить криміналістичний інтерес ще й тому, що є не лише джерелом доказової інформації як суб'єкт, що повідомляє про обставини вчиненого злочину, а й фізичним об'єктом, який може мати на собі (тілі чи одязі) або на речах, які є у нього, різні сліди, виявлення та криміналістичне дослідження яких дозволяє отримати інформацію, що сприятиме повному, всебічному та швидкому розслідуванню злочину [73, с. 116].

Криміналістами відзначається, що перелік відомостей про потерпілого, які встановлюються і використовуються під час виявлення, розслідування і криміналістичної профілактики злочинів, є досить широким і містить в собі значну кількість елементів, які можуть змінюватися залежно від виду злочину та категорії потерпілого [84, с. 203].

На нашу думку, важливе значення для розслідування злочинів вказаної категорії має вивчення соціально-демографічних і соціально-рольових ознак потерпілого, його психологічного портрету, способу життя до вчинення стосовно нього злочину, а також характеру стосунків зі злочинцем.

Узагальнення даних вибіркового дослідження, проведеного автором, дозволяє стверджувати, що для потерпілих є характерним: чоловіча стать (81%) та найбільш уразливий вік – до 40 років (63%); знайомство зі злочинцем або перебування у родинних, приятельських та сусідських відносинах (82%); зв'язок зі злочинцем за місцем проживання (70%); прояви аморальної, протиправної та провокуючої поведінки (27%).

Вказані висновки в цілому підтверджуються і дослідженнями інших фахівців.

Що стосується базових соціально-демографічних ознак потерпілого, то за даними Б.О. Шелудько, найчастіше в ролі потерпілих виступають чоловіки (79,2%) у віці 20-25 років (39,3%) [195, с. 77]. С.О. Сафроновим стверджується,

що у більшості випадків (57%) злочини, пов'язані з умисним нанесенням тілесних ушкоджень, вчиняються чоловіками щодо чоловіків. Значним є відсоток тілесних ушкоджень, заподіяних чоловіками щодо жінок – 30%. У той же час, лише 6% злочинів зазначеної категорії вчиняється жінками щодо чоловіків та 7% - жінками стосовно жінок. За даними автора, жертвами тілесних ушкоджень, в основному, стають особи у віці від 30 до 50 років (52%), від 20 до 30 років – 18%, від 50 до 60 років – 17%, понад 60 років – 7%, від 16 до 20 років – 3%, від 14 до 16 років – 2%, від 10 до 14 років – 0,5%, до 10 років – 0,5% [161, с. 31-32].

Проведене В.Г. Дрозд дослідження потерпілих від нанесення тяжких тілесних ушкоджень показало, що із загальної кількості постраждалих чоловіки становлять 73%, тобто стосовно жінок, незважаючи на слабку стать, вчиняється лише кожне четверте тяжке посягання на тілесну цілісність. У свою чергу, за віковими характеристиками потерпілі у злочинах зазначеної категорії розподілилися наступним чином: до 18 років – 18,1%, 18-25 років – 25,3%, 25-30 років – 21,9%, 30-40 років – 11,6%, 40-50 років – 12,3%, 50-60 років – 7,5%, після 60 років – 6,2% [40, с. 209].

З наведених даних в цілому вбачається, що у більшості випадків злочинець і потерпілий відносяться до однієї статі у чоловіків, однак жінки в цілому однаково часто наносять тілесні ушкодження як самим жінкам, так і представникам протилежної статі. Статистично найбільш уразливою для нанесення тілесних ушкоджень є категорія молодих людей переважно у віці до 40 років.

Для результатів розслідування, безперечно, важливе значення має наявність та характер зв'язків між винною особою та потерпілим до вчинення насильницьких дій. Від того, чи були знайомі злочинець і потерпілий, залежить місце і обстановка вчинення злочину, а також спосіб заподіяння тілесних ушкоджень.

У криміналістичній літературі вказується, що у більшості випадків потерпілий і обвинувачений раніше були знайомі або знаходилися в родинних чи

подружніх стосунках, рідше – не були знайомі один з одним. При цьому, коли злочинець і жертва раніше знали один одного, у кожному п'ятому випадку вони відчували обопільне неприязне відношення, а 14% перебували один з одним у сварці [161, с. 32]. За даними А.О. Карєвої, у 48% випадків злочинець був знайомим потерпілого, у 29% - родичем, у 8% - товаришем по службі, у 3% - попутником, і лише у 12% - невідомим [69, с. 46].

Аналізуючи питання щодо зв'язку злочинця з потерпілим у справах про нанесення тяжких тілесних ушкоджень, В.Г. Дрозд зазначає, що злочини вказаної категорії вчиняються особами, що перебувають з потерпілим: в родинних відносинах (4,5% - брат чи сестра, 3,4% - батько або мати, 6,7% - інші родичі), в дружніх стосунках (сусіди – 13,5%, друзі по роботі, навчанню – 16,9%), познайомилися напередодні злочину – 19,7%. У той же час, за даними автора, значна кількість таких злочинів вчиняється особами, які не знайомі потерпілому – 35,4%, що на першому етапі розслідування ставить питання про вжиття усіх можливих заходів для встановлення додаткових джерел інформації про особу злочинця [41, с. 10]. За даними О.О. Щербатих, у 90% випадків злочинець і потерпілий раніше були знайомі, у 20% випадків виявлено родинні зв'язки, в 70% випадків злочинець і потерпілий були друзями або знайомими [201, с. 95].

Оскільки для організації пошукової роботи важливе значення мають відомості про місце проживання потерпілого і злочинця, фахівцями проводились дослідження, які показали, що 26% злочинців і потерпілих мешкали в одній квартирі, 1,8% - в під'їзді одного будинку, 7,4% - в одному будинку, 6,8% - на одній вулиці, 47,6% - в одному населеному пункті, 9,1% - в різних населених пунктах. Отримані результати свідчать про тісний зв'язок злочинця з потерпілим за місцем їх проживання, що слід враховувати в процесі висування і перевірки слідчих версій [40, с. 209-210].

Поряд з вивченням та узагальненням соціально-демографічних ознак потерпілих, суттєве значення традиційно надається віктимологічним аспектам проблеми.

Нанесення тілесних ушкоджень є злочином, в якому не останню роль відіграє поведінка самого потерпілого і його особистісні якості.

У сучасній криміналістиці залежно від ролі потерпілого (жертви) при реалізації злочинного наміру розрізняють декілька видів його типової поведінки: позитивна – спрямована на запобігання конфліктній ситуації, на припинення злочину й затримання злочинця; нейтральна (байдужа) – не сприяє вчиненню злочину, але й не перешкоджає йому; провокуюча – своїм характером, тривалістю і інтенсивністю сприяє реалізації злочинного наміру [93, с. 155].

Дані слідчої та судової практики свідчать, що у більшості випадків жертви злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, самі характеризуються негативно, відрізняються протиправною поведінкою, раніше вдавалися до насильницьких дій.

Так, вказуючи, що особистість злочинця у справах зазначеної категорії характеризується, як правило, асоціальною поведінкою, В.С. Бурданова і Л.М. Нікітін у той же час відзначають, що те ж саме часто можна сказати і про потерпілого [16, с. 4]. Таким чином, жертви своєю поведінкою нерідко сприяють вчиненню щодо них насильницьких злочинів.

А.В. Варданяном звертається увага, що багато жертв насильницьких злочинів самі характеризувались негативно, відрізнялися аморальною поведінкою, мали різні контакти з представниками кримінального середовища. Більшість осіб, які ставали жертвами кримінального насильства у неповнолітньому віці, пізніше самі вдавалися до різних форм насильства. У зв'язку з цим автор доходить висновку, що процеси криміналізації і віктимізації часто мають однакові витоки. Чимало осіб, винних у вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти особи, і потерпілих внаслідок таких дій належать до одного соціального середовища. На думку автора, вказані обставини багато в чому пояснюють той факт, що значна частка потерпілих не звертається до правоохоронних органів, що обумовлює доволі високий рівень насильницької злочинності [18, с. 27]. До цього слід додати труднощі у розкритті та

розслідуванні злочинів зазначеної категорії, не зацікавленість у цьому потерпілих і відсутність бажання встановити належний контакт зі слідчими.

Узагальнюючи дані щодо поведінки потерпілого до моменту заподіяння йому тілесних ушкоджень, С.О. Сафронов відзначає, що у 29% випадків потерпілий ображав особу, яка завдала йому тілесні ушкодження, або іншу особу, у 21% потерпілий першим почав здійснювати фізичний вплив, у 15% першим почав сварку, у 14% випадків потерпілий чіплявся до інших осіб [161, с. 33].

У правовій літературі відзначається, що жертви насильницьких злочинів іноді відіграють навіть більш активну роль, ніж сам правопорушник. Так, за даними І.В. Горшкова та Р.М. Зулкарнеєва, лише у 23,8% випадків вчинення тяжких насильницьких побутових злочинів поведінка потерпілих була правомірною [34, с. 14].

Як зазначає Б.О. Шелудько, в ряді випадків особливості поведінки жертви і її взаємовідносини зі злочинцем сприяють зародженню злочинного замислу, стимулюють його антисуспільну установку, зумовлюють спосіб і вибір засобів вчинення злочину, а іноді є обов'язковими умовами вчинення злочину стосовно конкретної жертви. За висновками автора, вчиненню вказаних злочинів нерідко передуює і активна провокація з боку потерпілого, тобто образи, погрози, побої, мордування, наклепницькі вигадки, а також вчинки, спрямовані проти особи, що наносить шкоду здоров'ю, її близьких [195, с. 77-78].

Потерпілі зазвичай походять з того ж соціального середовища, що й злочинці. Достатньо високою серед них є питома вага осіб, що ніде не працюють і не навчаються, мають низький рівень освіти, зайняті некваліфікованою працею.

Значна кількість злочинів вказаної категорії вчиняється, коли у стані алкогольного сп'яніння перебувають і злочинець, і потерпілий, причому алкоголь нерідко вживається сумісно. За даними вибірових досліджень, на момент нанесення тілесних ушкоджень у стані алкогольного сп'яніння перебувало від 37% до 80% потерпілих та до 7% - у стані наркотичного сп'яніння [161, с. 33; 40, с. 209; 195, с. 77; 112, с. 413].

До «типових» потерпілих у злочинах про нанесення тілесних ушкоджень криміналісти відносять осіб, які у побуті та сім'ї самі практикують фізичне насильство до своїх близьких. Частіше це чоловіки у віці від 35 років, що страждають на алкоголізм, нерідко раніше судимі, особи, що постійно конфліктують зі своїми сусідами в результаті незгоди з приводу користування комунальними квартирами, присадибними ділянками тощо. Серед останньої категорії потерпілих виділяються жінки середнього і старшого віку, що страждають на розлади нервової системи і характеризуються підвищеною агресивністю [195, с. 78].

Слід зазначити, що в багатьох випадках нанесення тілесних ушкоджень може і не бути пов'язане з протиправною, аморальною або провокуючою поведінкою потерпілого. Поведінка потерпілого нерідко може бути і правомірною, пов'язаною з вимогами припинити насильницькі дії, розніманням бійки, висловленням зауважень щодо аморальної поведінки злочинця тощо.

Рідше зустрічається нейтральна поведінка потерпілого.

Серед жертв нанесення тілесних ушкоджень можуть бути діти, особи похилого віку, хворі. Посягання на малолітніх і осіб похилого віку, як правило, вчиняються злочинцями стосовно своїх батьків або батьків подружжя (також найчастіше у стані алкогольного сп'яніння). Вказані факти пояснюються насамперед впевненістю і зухвалістю злочинців, які усвідомлюють слабкість, а іноді і безпорадність жертви.

За даними Б.О. Шелудько, питома вага подібних фактів становить 8,5%, а агресивна поведінка злочинця може бути обумовлена безпорадністю потерпілого (50% випадків), дачею показань потерпілим по іншій кримінальній справі (25%), виконанням громадського обов'язку (25%) [196, с. 99].

В ряді випадків злочини зазначеної категорії вчиняються стосовно двох або більше потерпілих, будучи пов'язані єдністю мотивів та цілей. Як відзначається дослідниками, вказані випадки переважно мають місце, коли сварка виникає на ґрунті сімейного конфлікту, і хто-небудь з близьких потерпілого заступається за

нього. Дії винного при вчиненні таких злочинів відрізняються підвищеною агресивністю, і особи, що їх вчиняють, являють підвищену суспільну небезпеку [90, с. 27].

В якості окремої групи потерпілих від злочинів зазначеної категорії слід виділити посадових осіб органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, а також виконують адміністративні функції з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Це особи, життя і здоров'я яких підлягає особливому державному захисту відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [139].

Як зазначається дослідниками, найбільш часто жертвами протиправних дій стають працівники оперативних підрозділів, дільничні працівники поліції, працівники патрульної служби. Умисел заподіяти тілесні ушкодження цій категорії осіб може з'явитися під час або після виконання ними своїх службових повноважень. Тож для жертви злочину характерна невід'ємна риса – наявність службових повноважень з охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, у сфері кримінальної процесуальної діяльності [118, с. 47].

Досліджуючи особливості поведінки потерпілого після заподіяння йому тілесних ушкоджень, С.О. Сафронов зазначає, що більшість жертв (91%) припиняють активну діяльність, закликають на допомогу інших осіб. Через сильне душевне хвилювання або страх відразу після заподіяння тілесного ушкодження 5% жертв бігли (йшли) з місця, де їм було безпосередньо заподіяно тілесне ушкодження. Активні дії продовжували лише 4% жертв: в основному вини виражалися у спробі забрати наряддя злочину, вчинити фізичне насильство щодо злочинця. Певна кількість потерпілих (3%) погрожували фізичною розправою або іншою помстою злочинцю. Погрози здійснювалися як безпосередньо самим потерпілим, так і його родичами, подружжям або знайомими [161, с. 34]. В ряді випадків потерпілим може чинитися активний

спротив, у зв'язку з чим на тілі самого нападника виявляються тілесні ушкодження.

Так, за даними вибіркового дослідження В.В. Логінової, у 10% випадків встановлено факт нанесення тілесних ушкоджень не лише потерпілому, а й самому злочинцю. Як правило, потерпіла особа чинить опір нападнику, в результаті чого останній отримує тілесні ушкодження у вигляді саден, крововиливів, синців. Інколи злочинцю спричиняють легкі і середньої тяжкості тілесні ушкодження [109, с. 26-27].

Джерелами отримання даних про особистість потерпілого є показання свідків, самого потерпілого, його близьких родичів, знайомих, колег по роботі, характеристики з місця проживання і роботи, інформація спеціальних обліків, протоколи слідчих та розшукових дій, інші документи.

У той же час, на досудовому розслідуванні необхідно враховувати і можливу зацікавленість потерпілого у результатах розслідування кримінального провадження. Він може приховувати або викривляти ті чи інші обставини злочину, а також події, які йому передували. Вивчення особистості потерпілого, налагодження психологічного контакту з ним допомагає перевірити достовірність його показань і сприяє успішному досягненню цілей кримінального провадження.

Висновки до розділу 1.

У вітчизняній криміналістичній науці існує невелика кількість праць, присвячених розробці методики розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. Частина з них, ураховуючи те, що написані вони протягом 60-70-х років, вже не повною мірою відповідають вимогам, що висуваються до сучасних криміналістичних методик, інші, більш сучасні, все одно не в змозі охопити всі актуальні на сьогодні аспекти розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень,

особливо з урахуванням нових положень кримінального закону і кардинально оновленого кримінально-процесуального законодавства.

Під час розробки методики розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, доцільним є використання класифікації злочинів, побудованої як на підставі кримінально-правових критеріїв, так і з використанням суто криміналістичних ознак.

Розгорнуту криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, доцільно проводити за ознаками, які характеризують місце, час, обстановку, спосіб готування, вчинення та приховання цих злочинів, їх наслідки, психічне ставлення винного до вчиненого діяння, особистість злочинця та потерпілого, їх взаємостосунки до вчинення злочину. Така класифікація дозволяє конкретизувати коло обставин, що підлягають встановленню, сприяє оптимізації процесу досудового розслідування і вирішення завдань кримінального провадження.

Важливою складовою частиною методики розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є їх криміналістична характеристика. Елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, знаходяться в тісному зв'язку і взаємозалежності. Вивчення і подальше врахування особливостей криміналістичної характеристики злочинів цієї групи, взаємозв'язків і взаємозалежностей її елементів надає змогу правильно обрати методи, прийоми і засоби розслідування, визначити послідовність слідчих (розшукових дій), всебічно, повно й неупереджено дослідити усі обставини кримінального провадження, забезпечити розкриття і розслідування злочинів зазначеної категорії

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАНЕСЕННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень

Для розробки методики розслідування тієї чи іншої групи злочинів обставини, що підлягають встановленню при здійсненні досудового слідства, мають принципове значення. Як відомо, розкрити злочин можна лише шляхом правильного та повного встановлення обставин, що відносяться до розслідуваної події [2, с. 5]. Неправильне визначення кола обставин, які підлягають встановленню, призводить до того, що частина таких обставин залишається поза увагою судово-слідчих органів, а висновки, які формулюються у процесуальних рішеннях ґрунтуються не на доказах, а на припущеннях, що суперечать вимогам Конституції України та кримінально-процесуального законодавства України [47, с. 148].

Відповідно до ст. 2 КПК України одним з головних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідуванні і судового розгляду. У свою чергу, згідно з ч. 1 ст. 94 кодексу, оцінка як кожного окремого доказу, так і сукупності зібраних доказів повинна ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні усіх обставин кримінального провадження. Коло цих обставин визначається виходячи з положень як кримінально-процесуального (ст. ст. 91, 485 КПК України), так і кримінального законодавства (статті 121, 122, 123, 124, 125, 128, 345, 345¹, 346, 350, 377, 398, 405, 406 КК України), що визначають кримінально-правові ознаки злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень.

Що стосується наукової термінології, яка використовується для позначення кола цих обставин, то фахівцями використовуються різні терміни – «обставини, що підлягають доказуванню» [164; 14, с. 38-42; 71, с. 27-29], «обставини, що

підлягають встановленню» [150, с. 113; 120, с. 7-8; 161, с. 57-59; 60, с. 137], а також «обставини, що підлягають з'ясуванню» [80, с. 103-108; 49, с. 13].

Дослідники, що використовують термін «обставини, що підлягають встановленню», справедливо відзначають, що це поняття не тотожне предмету доказування за кримінально-процесуальним законодавством. Кримінально-процесуальний закон визначає предмет доказування у загально-орієнтувальному вигляді, стосовно усіх складів злочинів. До переліку обставин, що підлягають доказуванню, ст. 91 КПК України відносить:

- подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчиненого правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Однак, як вже зазначалося, для конкретизації змісту наведеного переліку обставин при розслідуванні конкретного злочину необхідно враховувати не лише положення ст. 91 КПК України, але й положення кримінального закону, що визначають юридично значущі обставини, необхідні для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, а також особливості криміналістичної характеристики таких діянь.

Існують факти і обставини, що мають важливе криміналістичне значення, які формально не охоплюються межами предмету доказування відповідно до формулювань, наведених у ст. 91 КПК України. До таких обставин, виходячи з

специфіки злочинів, пов'язаних з заподіянням тілесних ушкоджень, слід, зокрема, віднести: стан здоров'я обвинуваченого і потерпілого під час вчинення злочину, наявність у них фізичних та психічних вад; наявність родинних чи інших зв'язків і взагалі характер взаємовідносин особи, що вчинила злочин, та потерпілого; наявність слідів злочину і злочинця; причинний зв'язок між діями злочинця та наслідками, що сталися; ставлення винного до вчиненого діяння, а також ряд інших фактів і подій, що можуть мати допоміжне значення (вони прямо не зазначені у кримінально-процесуальному законодавстві і відповідних статтях кримінального кодексу, але сприяють їх доведенню).

Таким чином, слід погодитись з позицією фахівців, що категорія «обставини, що підлягають встановленню» є значно ширшою за предмет доказування в розумінні кримінально-процесуального законодавства, і є більш прийнятною для розробки окремої криміналістичної методики [161, с. 57-59; 60, с. 137].

Для позначення цього терміну окремими авторами використовується категорія «предмет розслідування» [202, с. 15; 60, с. 138], інші вважають його недоречним з огляду на чинне кримінально-процесуальне законодавство [74, с. 115].

Запропонований окремим вченими термін «обставини, що підлягають з'ясуванню», на наш погляд, за своїм змістовним наповненням є, по суті, тотожним категорії «обставини, що підлягають встановленню». Саме останній термін, ураховуючи його традиційність для криміналістичної науки, і буде використовуватись у цій роботі.

Обставини, що підлягають встановленню, під час розробки окремої криміналістичної методики необхідно визначати у вигляді систематизованого, максимально детального переліку, що відображає специфічні особливості розслідування відповідної категорії злочинів. У той же час, в літературі справедливо відзначається, що у методиці неможливо передбачити і перелічити весь перелік обставин, які повинні бути встановлені. Слід погодитись з

С.О. Сафроновим, що раціональним є обмеження колом типових обставин, зазначених у законі, і специфічних, встановлення яких буде сприяти процесу доказування взагалі [161, с. 57-58].

Утім, єдиного підходу щодо визначення структурованого переліку таких обставин у криміналістичній літературі досі не визначено.

Так, на думку А.О. Карєвої і С.В. Дубровіна, зазначені обставини є підстави структурувати у шість основних груп:

- 1) обставини, що відносяться до події злочину;
- 2) обставини, що відносяться до винуватості обвинуваченого і мотиву злочину;
- 3) обставини, що характеризують особу обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання;
- 4) обставини, що стосуються особистості потерпілого;
- 5) обставини, що стосуються характеру і розміру шкоди, спричиненої здоров'ю особи;
- 6) обставини, що сприяли умисному спричиненню шкоди здоров'ю [71, с. 28].

О. Жупіна, серед обставин, що підлягають встановленню під час розслідування насильницьких кримінальних правопорушень, вчинених працівниками ОВС, виділяє:

- 1) джерело інформації про кримінальне правопорушення;
- 2) подію кримінального правопорушення;
- 3) винуватість підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення;
- 4) вид і розмір завданої шкоди;
- 5) обставини, які характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого;
- 6) обставини, які характеризують особу потерпілого;
- 7) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання;

8) обставини, що виключають кримінальну відповідальність [47, с. 148-149].

С.О. Сафроновим запропоновано поділити типові обставини заподіяння тілесних ушкоджень на дев'ять груп:

- 1) обставини, що відносяться до суб'єкту злочину;
- 2) обставини, що встановлюють суб'єктивну сторону злочину;
- 3) обставини, що належать до об'єктивної сторони злочину і до події злочину;
- 4) обставини, встановлення яких має значення для кваліфікації діяння;
- 5) обставини, що визначають розмір шкоди від вчиненого злочину;
- 6) обставини, що вказують на постзлочинну діяльність особи, яка заподіяла тілесне ушкодження;
- 7) інші обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність;
- 8) причини й умови, що сприяли заподіяння тілесного ушкодження;
- 9) обставини, встановлення яких сприяє виявленню іншого злочину, можливість вчинення якого обумовлена заподіянням тілесного ушкодження [161, с. 57-64].

Досліджуючи обставини, що підлягають установленню під час розслідування тілесних ушкоджень, нанесених неповнолітніми, Р.В. Карпенко пропонує дещо іншу класифікацію, поділяючи останні на десять окремих груп:

- 1) особа потерпілого;
- 2) подія тілесного ушкодження;
- 3) причина смерті або характер і тяжкість тілесних ушкоджень потерпілого;
- 4) чи мало місце насильницьке заподіяння тілесних ушкоджень, чи зазначені негативні наслідки настали внаслідок інших причин;
- 5) спосіб і засоби заподіяння тілесного ушкодження;
- 6) особа злочинця;
- 7) співучасники заподіяння тілесних ушкоджень, роль кожного з них у вчиненні злочину;

8) зв'язки між злочинцем і потерпілим;

9) форма вини, мета злочину;

10) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, а також обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження [74, с. 117].

На п'ять окремих груп поділяє обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням шкоди здоров'ю, Є.Г. Сахарова:

1) обставини, що стосуються події злочину;

2) обставини, що стосуються механізму події і його наслідків;

3) обставини, що стосуються особистості потерпілого;

4) обставини, що стосуються обвинуваченого;

5) обставини, що стосуються нанесеної шкоди [164].

Авторами методики розслідування насильницьких злочинів до переліку обставин, що підлягають встановленню у справах про нанесення тілесних ушкоджень, віднесено:

1) подію злочину;

2) характер і розмір шкоди, спричиненої злочином;

3) вину особи;

4) обставини, що виключають злочинність діяння;

5) обставини, що характеризують особу винного;

6) обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання;

7) обставини, що є підставами звільнення від кримінальної відповідальності і покарання;

8) обставини, що сприяли вчиненню злочину [120, с. 7-8].

В деяких випадках автори, характеризуючи обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо заподіяння тілесних ушкоджень та інших насильницьких злочинів, не вдаються до їх детальної класифікації, обмежуючись переліком таких обставин [124, с. 235-236].

З урахуванням наведених позицій науковців та положень кримінально-процесуального законодавства, на нашу думку, вказані обставини є підстави структурувати у вісім окремих груп.

1. Обставини, що відносяться до події злочину.

Факт протиправного заподіяння тілесних ушкоджень. Слід мати на увазі, що тілесні ушкодження можуть бути нанесені особі внаслідок різних обставин, і далеко не всі з них є протиправними: побутові, виробничі і спортивні травми, нещасні випадки, стихійні лиха і небезпечні природні явища, окремі захворювання, дорожньо-транспортні пригоди, самоушкодження, власне протиправне насильство та ін.

Місце заподіяння тілесного ушкодження. Під час розслідування необхідно максимально точно встановити просторові межі, в яких відбувалось протиправне посягання на тілесне здоров'я потерпілого: населений пункт, вулиця, номер будинку та квартири, поверх, кімната, двір, парк, дорога, громадське місце, місце стихійного відпочинку, спортивна споруда, природні об'єкти (ліс, поле, берег річки та ін.), дорога тощо. Точне встановлення місця нанесення тілесних ушкоджень дає можливість не лише з'ясувати повну картину події злочину, а й надає змогу виявити наявні сліди злочину, речові докази, встановити очевидців події.

Криміналістами справедливо відзначається, що встановлення точного місця нанесення тілесних ушкоджень також є необхідним для перевірки показань обвинуваченого, потерпілого, свідків, у тому числі для перевірки алібі. Якщо злочинець невідомий потерпілому, то встановлення точного місця вчинення

злочину і особливостей прилеглої території допомагає слідчому у встановленні свідків події [71, с. 28-29].

В ході розслідування слід встановити, чи не розвивалися події у різних місцях.

Час нанесення тілесних ушкоджень – рік, місяць, день і час. Встановити час необхідно якомога точніше, оскільки це дозволить з'ясувати обставини, що передували нанесенню тілесних ушкоджень, хід та тривалість протиправних дій, а також події, що відбувались після вчинення злочину. Встановлення даної обставини дозволяє перевірити і алібі підозрюваного (обвинуваченого).

Необхідно враховувати, що нанесення потерпілому тілесних ушкоджень може відбуватися поступово, іноді протягом тривалого часу. В останньому випадку слід встановити, які саме насильницькі дії і в якій послідовності вчинялись у певні проміжки часу.

Якщо встановити точний час нанесення тілесних ушкоджень не виявляється за можливе, слід визначити час доби або інтервал у часових межах.

Встановити час нанесення тілесних ушкоджень можливо шляхом допиту свідків, потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), під час огляду місця події, за результатами освідування або судово-медичної експертизи, а також за допомогою інших слідчих (розшукових) дій.

При встановленні факту нанесення тілесних ушкоджень протягом тривалого часу і в різні проміжки часу слід встановити, чи не мали насильницькі дії характеру мордувань (ч. 2 ст. 126 КК України). Слід враховувати, що відомості щодо систематичності нанесення тілесних ушкоджень можуть бути отримані за допомогою матеріалів справ (проваджень) за попередніми зверненнями потерпілих до правоохоронних органів. Якщо потерпілий раніше звертався за допомогою до медичних установ, необхідно витребувати наявну медичну документацію з цього приводу (амбулаторні карти, історії хвороб).

Спосіб нанесення тілесних ушкоджень. Інформацію про спосіб вчинення злочинів зазначеної категорії становлять дані щодо сукупності прийомів і

методів, знарядь і засобів, а також вчинюваних з їх використанням конкретних дій з підготовки, вчинення і приховання злочину.

Перш за все, необхідно визначити, чи проводились злочинцем дії з підготовки вчинення злочину, у чому ці підготовчі дії полягали: створювалися умови для вчинення злочину, усувалися перешкоди, використовувалися приводи для зустрічі з потерпілим, заздалегідь вивчалось місце майбутнього вчинення злочину, створювалося штучне алібі тощо. Слід встановити, яким чином підбиралися знаряддя і засоби злочину (виготовлялися, пристосовувалися, купувалися, викрадалися тощо). Необхідність встановлення наявності підготовчих дій є важливим для встановлення форми вини особи та інших ознак суб'єктивної сторони складу злочину. Обов'язково слід встановити, чи не був спосіб приготування до вчинення злочину окремо протиправним.

При встановленні способу нанесення тілесних ушкоджень слід також встановити:

- завдяки яким саме діям нанесено тілесні ушкодження, способи нанесення ударів, правою чи лівою рукою, ногами, головою, їх направленість і силу, кількість та частоту, розташування особи, що завдавала ушкодження, потерпілого і інших учасників конфлікту в момент нанесення кожного ушкодження;

- знаряддя і засоби нанесення тілесних ушкоджень: вогнепальна і холодна зброя, інші предмети, у тому числі побутові (кухонні ножі, молотки, вивертки тощо), отруйні речовини, вибухові пристрої, тварини, транспортні засоби та ін. Слід встановити, кому саме належали знаряддя і засоби вчинення злочину (злочинцю, потерпілому, третім особам тощо).

Необхідно з'ясувати, чи не нанесено тілесні ушкодження способом, що має характер особливого мучення, що має значення для кваліфікації за ч. 2 ст. 121 КК України.

У випадку, якщо нанесення тілесних ушкоджень здійснено кількома особами, слід визначити характер і ступінь участі у вчиненні злочину кожного з

них, а також чи була в них змова на нанесення тілесних ушкоджень потерпілому. Окремо слід встановити, чи є серед співучасників неповнолітні.

При встановленні способи вчинення злочину необхідно встановлювати характер і послідовність дій потерпілого під час конфлікту – чи приймалися ним міри захисту, характер і інтенсивність таких дій. Слід з'ясувати, чи не заподіяно тілесні ушкодження у стані необхідної оборони, крайньої необхідності, чи не при перевищенні меж необхідної оборони.

Необхідно визначити, чи не супроводжувалося нанесення тілесних ушкоджень іншими кримінально-караними діями (зґвалтування, вилучення майна, угон транспортного засобу тощо).

Характер шкоди, спричиненої здоров'ю та розмір збитків, заподіяних злочином. Під час розслідування злочинів зазначеної категорії слід встановити характер, локалізацію, ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, а також механізм їх виникнення і причинно-наслідковий зв'язок між насильницькими діями та наявними тілесними ушкодженнями.

При визначенні тяжкості тілесного ушкодження і розміру збитків, заподіяних злочином, під час розслідування необхідно з'ясувати:

1) чи не спричинило тілесне ушкодження:

- втрати органу або його функцій;
- душевної хвороби;
- розладу здоров'я, поєднаного з утратою працездатності;
- переривання вагітності;
- знівечення обличчя;

2) ступінь утрати потерпілим працездатності;

3) тривалість розладу здоров'я, викликаного заподіянням тілесного ушкодження;

4) якого матеріального збитку зазнач потерпілий у результаті злочину [77, с. 72].

У контексті вказаної проблематики, необхідно відзначити, що у результаті вчинення злочину може бути завдано і моральну шкоду. Як відзначає В.І. Бояров, під моральною (немайновою) шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, внаслідок фізичного або психічного впливу, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Моральна шкода може проявлятися в приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживань у зв'язку з ушкодженням здоров'я, погіршення або позбавлення можливості реалізації своїх звичок, погіршення відносин з оточенням, порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), та інші негативні наслідки морального характеру.

Розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає в межах заявлених вимог залежно від характеру та обсягу заподіяних потерпілому моральних і фізичних страждань, з урахуванням в кожному конкретному випадку ступеня вини обвинуваченого та інших обставин. Зокрема, враховується характер і тривалість страждань, стан здоров'я потерпілого, тяжкість завданої травми, наслідки тілесних ушкоджень, істотність вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації тощо [13, с. 1-6].

Розмір спричиненої майнової шкоди визначається насамперед виходячи з суми витрат на лікування потерпілого. Якщо шкода потерпілому не обмежувалась розладом здоров'я і витратами на лікування, слід встановити і інші збитки, заподіяні потерпілому – втрату заробітної плати або іншого доходу, вартість пошкодженого майна, виклади закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого (якщо лікування здійснювалося за бюджетні кошти).

У випадку настання смерті потерпілого слід встановити наявність (відсутність) причинного зв'язку між тілесними ушкодженнями і смертю особи.

Дії особи по приховуванню злочину – знищення або маскуванню слідів злочину, перешкоджання явці свідка, потерпілого, тиск на них з метою відмови від дачі показань або дачі неправдивих показань тощо.

2. Винаватість особи у вчиненні злочину.

Встановленню підлягають обставини, які характеризують психічне ставлення особи до вчинюваних нею насильницьких дій та наслідків суспільно небезпечного діяння. Зазначені обставини мають вирішальне значення для встановлення форми вини, мотивів, цілей насильницьких дій та інших компонентів суб'єктивної сторони складу злочину і правильної кваліфікації діяння.

Перш за все, слід встановити, навмисно чи з необережності нанесено тілесне ушкодження. Так, саме з'ясування змісту умислу дозволяє розмежувати умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть (ч. 2 ст. 121 КК України), та умисне вбивство. Відповідно до п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [145] для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного.

Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки.

Прикладом невірної встановлення та оцінки слідчим обставин, що характеризують суб'єктивну сторону заподіяння тілесних ушкоджень, можуть слугувати матеріали справи, розглянутої Київським районним судом м. Одеси. Досудовим розслідуванням встановлено, що 02.09.2013 приблизно о 22:30 годині

за місцем мешкання між підозрюваним ОСОБА_4, його дружиною ОСОБА_5 та тещею ОСОБА_6 стався сімейний конфлікт. В ході раптово виниклого конфлікту дружина та теща лежали на дивані і сперечалися з підозрюваним, який розлютився, та на ґрунті особистих неприязних відносин, не маючи наміру на позбавлення їх життя, вилив на диван і підлогу легкозаймистої рідини – розчинник. Після розлиття легкозаймистої рідини підозрюваний кинув на диван запалену цигарку, в результаті чого диван та речі, одягнені на ОСОБА_6, зайнялися вогнем. Внаслідок дій підозрюваного, ОСОБА_6 отримала тілесні ушкодження у вигляді опіків полум'ям III ступеня 25% поверхні тіла лівої руки, плеча, грудей та лівого стегна, які відносяться до тяжких тілесних ушкоджень за критерієм небезпеки для життя в момент заподіяння. Від отриманих тілесних ушкоджень 09.09.2013 ОСОБА_6 померла у МКЛ №10 м. Одеси. Вироком Київського районного суду м. Одеси від 21.11.2014 ОСОБА_4 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України [23].

Однак, розглянувши апеляційні скарги обвинуваченого та прокурора, апеляційний суд Одеської області дійшов висновку, що висновки суду першої інстанції про наявність в діях обвинуваченого умислу на підпал та заподіяння ОСОБА_6 тілесних ушкоджень не відповідають обставинам справи. Фактично розчинник був пролитий на підлогу випадково. Підлога та диван зайнялись від цигарки, яку курив обвинувачений. ОСОБА_6 була одягнена в синтетичну нічну сорочку, яка миттєво спалахнула. Висновок щодо умисного характеру дій обвинуваченого спростовується також його діями безпосередньо після займання, спрямованими на гасіння вогню, надання допомоги ОСОБА_6, виклик ним швидкої медичної допомоги. За результатами розгляду справи ухвалою апеляційного суду Одеської області від 11.06.2015 вирок змінено, дії обвинуваченого перекваліфіковано з ч. 2 ст. 121 КК України на ч. 1 ст. 119 КК України (вбивство, вчинене через необережність).

Мотиви нанесення тілесних ушкоджень, як вже зазначалося раніше, можуть бути найрізноманітнішими. Для їх встановлення доцільно визначити характер

міжособистісних стосунків злочинця і потерпілого до вчинення злочину, наявність між ними конфліктів або інших ситуацій провокуючого характеру; чи не сприяла насильницьким діям аморальна або протиправна поведінка самого потерпілого [185].

Під час досудового розслідування слід встановити мету, з якою конкретній особі нанесено тілесні ушкодження. Нанесення тілесних ушкоджень може являти собою як кінцеву мету і не переслідувати інших цілей, так і проміжну мету – заволодіти чужим майном, приховати інший злочин, полегшити його вчинення та ін. Слід мати на увазі, що мета залякати потерпілого або інших осіб є кваліфікуючою ознакою за ч. 2 ст. 121 та ч. 2 ст. 122 КК України.

Встановлення мотиву і цілі вчинення злочину водночас є важливим для перевірки і того факту, чи не було тілесне ушкодження способом або наслідком вчинення іншого злочину (грабежу, розбою, зґвалтування та ін.), а також для характеристики особистості винного з метою вирішення питання про міру його відповідальності.

Характеризуючи обставини, що встановлюють суб'єктивну сторону заподіяння тілесних ушкоджень, слід погодитись з позицією С.О. Сафронова щодо необхідності врахування особливостей поведінки злочинця після вчинення злочину – надавав допомогу жертві, чи навпаки, заважав цьому, чи висловлював жаль стосовно того, що трапилось, або навпаки, виправдовував свої дії тощо [161, с. 60-61].

Важливе, іноді вирішальне, значення має встановлення емоційного і психофізіологічного стану особи в момент заподіяння тілесного ушкодження. Згідно з п. 23 вже згадуваної постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [145], стан сильного душевного хвилювання, викликаний протизаконним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого, за умови нанесення останньому умисного тяжкого тілесного ушкодження, є обставиною, що тягне відповідальність за ст. 123 КК України.

Для визнання тілесних ушкоджень такими, що нанесені у стані сильного душевного хвилювання, слід встановити, що вони спричинені одразу після вчинення потерпілим протизаконних насильницьких дій чи нанесення тяжкої образи і виступали в якості негайної реакції у відповідь на зазначені протиправні дії. Тобто слід врахувати як характер самих провокуючих дій з боку потерпілого, так і проміжок часу від моменту їх вчинення до відповідних дій винного.

Поверхове дослідження вказаних обставин призводить до серйозних помилок у кваліфікації вчинених діянь.

Також слід встановлювати, чи не вчинено злочин у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

3. Обставини, які характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого):

- автобіографічні дані: прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, стать, освіта, професія, сімейний стан, місце народження і місце проживання;

- відомості про судимість;

- інтелектуальні та психофізичні якості, наявність (відсутність) фізичних та психічних вад, раніше перенесених важких захворювань, черепно-мозкових травм. Встановлення вказаних обставин має значення насамперед для вирішення питання про осудність особи. Важливе значення має встановлення певних фізичних якостей особи, наявність в неї спеціальної, у тому числі спортивної, підготовки, володіння навичками спортивних і бойових двобоїв;

- обставини, що характеризують підозрюваного (обвинуваченого) у побуті, на роботі і навчанні;

- додаткові обставини, які встановлюються у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені неповнолітніми (ст. 485 КПК України): повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього, стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси, які необхідно врахувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру, ставлення

неповнолітнього до вчиненого ним діяння, умови життя та виховання неповнолітнього.

4. Обставини, які характеризують особу потерпілого:

- автобіографічні дані, чи не є потерпілий неповнолітнім, малолітньою особою або особою похилого віку;
- наявність або відсутність в потерпілого судимостей;
- фізичний і психічний стан потерпілого під час заподіяння йому тілесних ушкоджень, чи не знаходився він у безпорадному стані або іншому залежному становищі від особи, яка завдала тілесних ушкоджень;
- обставини, які характеризують потерпілого за місцем проживання, роботи, навчання, його репутація;
- характер відносин між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим), наявність між ними конфліктів чи іншого негативного досвіду спілкування. Фахівцями відзначається, що між обвинуваченим і потерпілим можуть існувати різні форми і види зв'язків: побутові та виробничі, особисті та службові, постійні та періодичні, випадкові та ін. Знання таких зв'язків і відносин дає можливість оцінити злочин у всій повноті його обставин, правильно визначити мотив і мету дій злочинця і, в кінцевому підсумку, точно кваліфікувати й оцінити злочинну подію [150, с. 118].

5. Обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання. Коло вказаних обставин визначено насамперед у ст. ст. 66, 67 КК України.

6. Обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження — заподіяння тілесного ушкодження у стані необхідної (ст. 36 КК України) і уявної (ст. 37 КК України) оборони, під час дій, спрямованих на затримання особи, яка вчинила злочин (ст. 38 КК України), у стані крайньої необхідності (ст. 39 КК України), під впливом фізичного або психічного примусу (ст. 40 КК України), в умовах

виправданого ризику (ст. 41 КК України) та під час виконання спеціального завдання з попередження та розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України).

Найчастіше у практичній діяльності трапляються випадки нанесення тілесних ушкоджень у стані необхідної оборони. За наявності підстав припустити, що нанесені потерпілому тілесні ушкодження спричинені у стані необхідної оборони або при перевищенні її меж, слід обов'язково встановити ряд обставин: факт нападу на підозрюваного (обвинуваченого), його цілі, характер і інтенсивність, кількість нападників, їх вік та фізичні можливості, наявність зброї та інші обставини, які можуть допомогти оцінити реальне співвідношення сил нападника і сторони, що захищається.

Також встановленню підлягають обставини, з якими кримінально-процесуальний закон пов'язує закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України) – смерть підозрюваного (обвинуваченого), існування вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили та ін.

7. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Коло цих обставин визначається з урахуванням положень розділів IX та XII КК України.

8. Розмір процесуальних витрат (гл. 8 КПК України).

2.2. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень

З метою аналізу специфіки конкретних слідчих ситуацій і версій під час розслідування тілесних ушкоджень, слід зупинитися на розгляді положень щодо поняття та типізації етапів розслідування, слідчих ситуацій і версій при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Розслідування будь-якого злочину являє собою пошуково-пізнавальний процес, що доволі динамічно розвивається у часі. По мірі просування розслідування значно змінюються умови, в яких відбувається діяльність

слідчого. У зв'язку з цим, важливим з позицій криміналістичної науки є питання щодо періодизації процесу розслідування злочину.

Процес розслідування у криміналістиці, як правило, поділяють на декілька етапів, найчастіше – на початковий, наступний та заключний. Водночас, необхідно звернути увагу на позицію В.М. Шевчука, який відзначає, що поділ процесу розслідування на етапи не можна абсолютизувати й розглядати як непорушний закон. Продовжуючи дослідник наголошує, що варто погодитись із вченими, які ставлять під сумнів правильність розмежування початкового і наступного етапів моментом пред'явлення обвинувачення [193, с. 48-53].

Найбільші складності викликає робота слідчого на початковому етапі розслідування, який характеризується як недостатністю криміналістично значущої інформації, так і дефіцитом часу.

Початком першого (початкового) етапу розслідування відповідно до ст. 214 КПК України є момент внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР. На початку досудового розслідування стосовно більшості фактичних обставин, які стосуються події злочину і винуватості у його вчиненні окремих осіб, можна скласти не істинне, а лише ймовірне уявлення. На цьому етапі слідчому нерідко взагалі не відомо, чи було вчинено злочин, або це був нещасний випадок чи інсценування, ким саме вчинено діяння, з якою метою і за яких обставин. Усе це пояснюється браком (неповнотою, суперечливістю) доказової інформації.

На наступному етапі розслідування знання слідчого про обставини події злочину і осіб, що його вчинили, стає все більш достовірним, а процесуальні завдання, які потребують вирішення слідчим, все більше конкретизуються виходячи з конкретних обставин кримінального провадження. На цьому етапі, як правило, з'являється процесуальна фігура підозрюваного, а більша частина слідчих (розшукових) дій присвячена перевірці вже наявної інформації, отриманню нових доказів про винність у вчиненні злочину вже встановленої особи, а також їх систематизації і оцінці.

Що ж до останнього (заключного) етапу розслідування, то він містить у собі підсумкову оцінку зібраних і перевірених доказів, прийняття рішення про закінчення досудового розслідування у тій чи іншій формі, передбаченій ст. 283 КПК України, визначення порядку його завершення і обрання для цього певних тактичних прийомів.

З етапами розслідування найтіснішим чином пов'язані слідчі ситуації, вчення про які набуло важливого значення і особливої актуальності у вітчизняній криміналістиці.

Дослідниками відзначається, що діалектичний зв'язок етапів та ситуацій проходить по лінії похідних і проміжних цілей та завдань пошуково-пізнавальної діяльності по кримінальній справі. Перехід від одного етапу до іншого – це перехід від однієї слідчої ситуації до іншої, від одних цілей та завдань до інших [123, с. 249].

Як зазначав Р.С. Белкін, розслідування злочинів здійснюється в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язках з іншими процесами об'єктивної діяльності, поведінкою осіб, що потрапили у сферу кримінального судочинства, і під впливом інших, іноді невідомих для слідчого факторів. Ця складна система взаємозв'язків у підсумку створює ту конкретну обстановку, в якій діє слідчий і інші суб'єкти, що приймають участь у доказуванні, і в якій протікає конкретний акт розслідування [6, с. 129].

У криміналістичній літературі зазначається, що розслідування злочинів має ситуаційний характер. Практично усі базові основоположні поняття і рекомендації в тактиці і психології розслідування враховують стан слідчої ситуації у певний момент розслідування. Залежно від наявної слідчої ситуації у певний момент розслідування визначається стратегія самого розслідування, розробка, планування і тактика використання тактичних прийомів і слідчих дій, здійснення тактичних комбінацій. На підставі аналізу і оцінки слідчої ситуації слідчий приймає те чи інше тактичне рішення, що справляє важливий вплив на хід розслідування [117, с. 44, 49].

Результатом наукових досліджень у цій сфері стало виділення слідчої ситуації як специфічної категорії криміналістичної науки. Надалі вчення про слідчу ситуацію поступово трансформувалось у такий напрямок криміналістичних досліджень, як криміналістична ситуатологія, основні положення якої пронизують практично усі розділи сучасної криміналістики.

Достатньо лаконічне і вдале визначення слідчої ситуації запропоновано Р.С. Белкіним. Її запропоновано розуміти як сукупність умов, в яких на даний момент відбувається розслідування, тобто та обстановка, в якій протікає процес доказування [6, с. 135]. Дещо інше визначення запропоновано Л.Я. Драпкіним, який визначає слідчу ситуацію як уявну динамічну модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-управлінський і організаційний стан, що склався у кримінальній справі і характеризує сприятливий або несприятливий характер процесу розслідування [37, с. 17].

Попри різноманіття визначень, більшість дослідників так чи інакше розуміє слідчу ситуацію як сукупність реальних умов і обставин, як певну картину, що відображає той чи інший етап розслідування.

Зміст слідчої ситуації формує система об'єктивних і суб'єктивних компонентів. До об'єктивних слід віднести:

- наявність і характер наявної у розпорядженні слідчого доказової і орієнтуючої інформації про подію злочину, його місце, час, обстановку, спосіб вчинення, потерпілих і осіб, що його вчинили; слідову картину злочину;

- наявність потенційних джерел доказової і носіїв орієнтуючої інформації; наявність у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів розслідування і можливості їх використання у той чи інший момент досудового розслідування.

У свою чергу, до суб'єктивних компонентів змісту слідчої ситуації належать:

- внутрішній (психологічний) стан слідчого під час розслідування злочину, рівень його професійних знань, умінь, навичок (процесуальні дії, що обирає

суб'єкт розслідування, значною мірою визначаються саме виходячи з його професійного досвіду і інтуїції);

- наявність комунікативного контакту слідчого з іншими учасниками провадження;

- соціально-психологічні характеристики потерпілих, свідків, потенційних підозрюваних, які можуть вплинути на формування їх позиції у кримінальному провадженні;

- наявність протидії розслідуванню з боку підозрюваного, а в деяких випадках – і з боку свідків і потерпілих;

- наявність помилок у прийнятих рішеннях і процесуальних діях слідчого, прокурора, слідчого судді, оперативних працівників та їх наслідки;

- інші непередбачувані дії осіб, що беруть участь у справі.

Значної уваги у криміналістичній науці приділяється класифікації слідчих ситуацій – їх розподілу за певними класифікаційними ознаками.

Слідчі ситуації класифікуються за різними підставами: по відношенню до етапів розслідування (початкові, наступні і заключні), за характером моменту, що оцінюється (проміжні і кінцеві), за ступенем узагальнення (типові і конкретні) [37, с. 11-30].

Також слідчі ситуації поділяють на прості і складні. Перші характеризуються безпроблемністю, безконфліктністю, відсутністю тактичного ризику і організаційної неупорядкованості. У свою чергу, ситуації другої групи характеризуються наявністю інформаційних бар'єрів, суттєвих труднощів у прийнятті слідчих рішень по справі, багатоваріантністю і неочевидністю напрямків інформаційного, у тому числі доказового, пошуку [5, с. 108].

Як зазначається в літературі, висока вірогідність виникнення складних (проблемних) слідчих ситуацій унаслідок неповноти вихідних даних та складності встановлення джерел додаткової інформації є розпізнавальними ознаками саме початкового етапу розслідування. Такі ситуації можуть виникати

і на інших етапах розслідування, але на початковому вони виникають значно частіше та носять найбільш гострий характер [123, с. 249].

Залежно від повноти доказової інформації дослідники поділяють слідчі ситуації на інформаційно-повноцінні та інформаційно-неповноцінні. Відзначається, що цей розподіл відбиває як обсяг наявної інформації про подію злочину, так і ступінь даних, що дають підстави для суджень про організацію розслідування на початковому етапі [146, с. 61].

Важливим компонентом слідчої ситуації, який також використовується в якості класифікаційної ознаки, є наявність або відсутність конфлікту з приводу встановлення істини між слідчим, з одного боку, і підозрюваним, з іншого. Залежно від наявності/відсутності такого конфлікту слідчі ситуації поділяються на конфліктні та безконфліктні.

Безконфліктні ситуації, як правило, характеризуються взаємодією сторін, узгодженістю, взаєморозумінням і бажанням співробітництва з метою досягнення цілей кримінального судочинства.

У свою чергу, конфліктні ситуації поділяються на два види:

- 1) з суворим суперництвом, що передбачають умисне протистояння сторін;
- 2) з несуворим суперництвом – зіштовхуються не настільки протилежні інтереси, а можливе протистояння носить ненавмисний характер. Іноді такі ситуації можуть бути обумовлені неправильним сприйняттям дійсності, обумовленим психофізіологічними особливостями особи [117, с. 46].

В умовах недостатності відомостей про вчинений злочин одним з ефективних методів пізнання є побудова і перевірка версій. У криміналістичній літературі неодноразово порушувалися питання щодо впливу слідчих ситуацій на процес висунення і перевірки слідчих версій.

Слід погодитись з тим, що саме слідчі ситуації зумовлюють процес реалізації типових слідчих версій, тобто для кожної типової слідчої ситуації відповідного етапу розслідування визначаються свої типові версії [171, с. 273].

Інакше кажучи, слідча ситуація дозволяє слідчому висувати версії, конкретизувати їх і обирати оптимальні напрями розслідування.

Оцінка слідчої ситуації і висунення слідчої версії, таким чином, є єдиним і нерозривним пізнавальним процесом під час розслідування злочину.

За своєю сутністю слідча версія є різновидом гіпотези – розумового прийому - припущення, за допомогою якого відбувається перехід від вірогідного знання до достовірного. Побудова і перевірка слідчих версій є науковим засобом формування висновків у кримінальному провадженні. Саме слідча версія є логічною основою планування на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення.

Слідчу версію традиційно визначають як засноване на фактичних даних обґрунтоване припущення про сутність або окремі обставини події, що має ознаки злочину, яке приймається слідчим та іншою уповноваженою особою під час розслідування [67, с. 22]. Таким чином, слідча версія:

- 1) використовується в рамках кримінального провадження;
- 2) пояснює факти, що мають значення для розкриття і розслідування злочину;
- 3) перевіряється уповноваженою посадовою особою (слідчий, працівник оперативного підрозділу, прокурор, слідчий суддя);
- 4) перевіряється у строки і за допомогою заходів, передбачених кримінально-процесуальним законодавством.

Слід мати на увазі, що сама по собі версія як різновид гіпотези (припущення) нічого не доводить. Вона потребує перевірки з вжиттям відповідних процесуальних заходів, без якої жодного значення для кримінального провадження не має. Кінцевим результатом перевірки усіх висунутих версій є підтвердження однієї з них, найбільш обґрунтованої. Усі інші версії, відповідно, відкидаються.

На практиці під час розслідування злочинів використовуються різні види версій. У криміналістичній науці версії розроблено достатньо розгалужений

розподіл версій за різними класифікаційними ознаками. Версії традиційно класифікуються:

- 1) за юридичною значимістю:
 - загальні – пояснюють сутність і зміст усієї події;
 - окремі – пояснюють походження і зміст окремих сторін події, його обставин, зв'язок між ними;
- 2) за сферою використання – слідчі, експертні, оперативно-розшукові, судові;
- 3) за суб'єктом висунення – версії слідчого, судді, прокурора, спеціаліста, підозрюваного, свідка, потерпілого, захисника;
- 4) за ступенем ймовірності – малоймовірні і найбільш ймовірні;
- 5) за часом побудови: первісні (серед них ще виділяють вихідні) і наступні;
- 6) за ставленням до предмету доказування - обвинувальні та виправдувальні [46, с. 9-10].

За ступенем (мірою) визначеності висунутих припущень версії поділяють на:

- типові – висуваються в умовах недостатності вихідних даних, найчастіше на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень і дають загальне, приблизне пояснення наявних даних;
- конкретні (специфічні) – є результатом деталізації і конкретизації типових версій залежно від наявної фактичної бази [98, с. 312].

Також криміналістами виділяються версії ретроспективні і перспективні. Перші використовуються для пізнання того, що вже мало місце, а другі призначені для прогнозування подій у перспективі [67, с. 23].

Слід зазначити, що єдиного, або, принаймні, узгодженого підходу щодо систематизації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, а також версій, що висуваються в умовах тієї чи іншої слідчої ситуації, у криміналістичній літературі досі не напрацьовано.

Так, серед загальних типових ситуацій, що виникають на початку розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням шкоди здоров'ю, О.Л. Мішуточкін виділяє три:

- 1) наявні дані про подію злочину, але невідомо, ким саме вчинено злочин;
- 2) наявні дані про кримінальне походження шкідливих наслідків, що настали, але вказівки на їх конкретні причини відсутні;
- 3) наявні дані про подію злочину і злочинця, але відомості про деякі окремі обставини відсутні.

Коли ж слідчий вже має у розпорядженні певні достовірні відомості про окремі, але найбільш важливі обставини злочину, на думку автора, найбільш типовими слідчими ситуаціями стають наступні:

- 1) винного затримано на місці вчинення злочину, відомий потерпілий, встановлено очевидців та інших обізнаних осіб, знайдено матеріальні сліди злочину;
- 2) винний втік з місця вчинення злочину, але є дані про його особу;
- 3) винний втік з місця вчинення злочину, інформація про нього майже відсутня;
- 4) тілесні ушкодження нанесено задовго до того, як про злочин стало відомо правоохоронним органам; винний при цьому не відомий [122, с. 133].

О.Ю. Булукув залежно від умов надходження інформації про заподіяння тілесних ушкоджень виділяє дві основні слідчі ситуації початкового етапу розслідування цих злочинів:

- 1) ситуація, що склалася при надходженні інформації про заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому, доставленому у лікувальний заклад. У цій ситуації програма дій слідчого щодо її вирішення складається зі з'ясування обставин знайдення потерпілого, виявлення очевидців події, уточнення часу і місця вчинення злочину, прикмет злочинця. Якщо бесіда з потерпілим неможлива, зазначені питання варто з'ясовувати в осіб, які виявили потерпілого, або медичних працівників;

2) ситуація, при якій відомий факт заподіяння тілесних ушкоджень, є інформація про характер події і передбачуваного злочинця. Ця ситуація звичайно характерна для подій у гуртожитках, у комунальній квартирі, у компанії, а також при затриманні підозрюваних на місці події. На думку автора, програма слідчого в цьому випадку повинна бути спрямована на процесуальне закріплення факту злочину, встановлення причин конфлікту, характеру дій кожного з учасників і ступеня їхньої провини [77, с. 72-73].

Згідно з позицією Є.Г. Сахарової, для початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, характерними є чотири основні слідчі ситуації:

- 1) винного затримано на місці події, відомий потерпілий, встановлено очевидців і інших свідків, знайдено матеріальні сліди злочинних дій винного;
- 2) винний втік з місця події, але відомі дані про його особу;
- 3) винний втік з місця події, інформація про нього майже відсутня. На думку автора, вказана слідча ситуація найбільш характерна для умисного нанесення тяжкої шкоди здоров'ю, що спричинило смерть потерпілого;
- 4) шкоду здоров'ю потерпілого заподіяно задовго до того, як про злочин стало відомо правоохоронним органам; винний не відомий (відомий). За даними дослідника, такі ситуації зустрічаються при розслідуванні умисного нанесення середньої тяжкості шкоди здоров'ю та умисного нанесення легкої шкоди здоров'ю [164].

Автори підручника з криміналістики за редакцією Є.В. Пряхіна типові слідчі ситуації, що виникають при заподіянні тілесних ушкоджень, класифікують виходячи з їх поділу на сприятливі і несприятливі, конфліктні та неконфліктні.

До сприятливих ситуацій автори відносять наступні:

- 1) особа з'явилась до правоохоронних органів з каяттям, зізналась у вчиненні злочину, продемонструвала місце та механізм його вчинення, знаряддя, засоби. Зібрані докази підтверджують її вину;

2) особа звернулася до медичного закладу за допомогою, внаслідок чого травмпункт поінформував про подію правоохоронні органи; потерпілий вказує на конкретну особу (осіб), яка завдала ушкодження, зібрані докази підтверджують вину особи (осіб);

3) потерпілий звернувся з заявою про заподіяння йому ушкоджень в умовах сімейно-побутового конфлікту; зібрані докази підтверджують вину особи, яка виявляється родичем (знайомим) потерпілого.

Що стосується несприятливих ситуацій, то їх автори підручника групують наступним чином:

1) виявлено непритомну особу із тяжкими тілесними ушкодженнями, немає очевидців, свідків, не встановлено особу злочинця та потерпілого;

2) є заява громадян про нанесення тілесних ушкоджень жінці (чоловікові) в нічний час групою невідомих осіб, однак вказати зовнішні ознаки злочинців вони не можуть; речові докази з місця події не дають можливості встановити винних;

3) є заява потерпілого про нанесення йому тілесних ушкоджень в нічний час групою відомих осіб, однак вказати, хто конкретно наніс і які саме тілесні ушкодження, жертва не може. Затримані обмежуються визнанням виникнення конфліктної ситуації та не визнають факту нанесення ушкоджень. Очевидців події немає, а речові докази, зібрані на місці злочину, не дають можливості встановити індивідуальний причинно-наслідковий зв'язок між діями окремих осіб та ушкодженнями потерпілого;

4) затримано співучасника заподіяння тілесних ушкоджень, який бере на себе всю вину, а зібрані при цьому докази не дозволяють ідентифікувати та притягнути до відповідальності інших злочинців [97, с. 264-265].

В якості типової конфліктної слідчої ситуації авторами підручника пропонується варіант, при якому встановлено і затримано особу (співучасників), яка завдала тілесні ушкодження, однак ця особа заперечує власну вину, висуває неправдиве алібі. До типової неконфліктної автори відносять слідчу ситуацію, за

якої встановлено і затримано особу (співучасників) які заподіяли тілесні ушкодження, і всі співучасники злочину визнають свою вину [97, с. 265].

Достатньо розгорнуту класифікацію слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, запропоновано В.В. Логіноюю. Автор поділяє їх на три групи та ряд підгруп:

1) слідчі ситуації, що характеризують обстановку вчинення злочину:

- потерпілому заподіяно тілесні ушкодження за місцем його проживання чи за місцем проживання його друзів, знайомих;

- тілесні ушкодження заподіяно у громадському місці або на відкритій місцевості;

2) слідчі ситуації, які виникають у результаті отриманої інформації від потерпілого щодо заподіяння йому тілесних ушкоджень:

- потерпілий добре знає, хто заподіяв йому тілесні ушкодження, та може надати усю необхідну інформацію для розшуку особи;

- потерпілий не знає, хто заподіяв йому тілесні ушкодження, але може повідомити його зовнішність та особливі прикмети;

- потерпілий не знає, хто на нього напав, та не може повідомити ніякої інформації з цього приводу;

- потерпілий знає, хто заподіяв йому тілесні ушкодження, але умисно приховує інформацію від слідчого, відмовляючись від давання показань;

- потерпілий не може повідомити, хто заподіяв йому тілесні ушкодження, через непритомність або тяжкий стан;

3) слідчі ситуації, що виникають залежно від позиції підозрюваної особи:

- особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, затримана і повністю визнає свою провину або має явку з повинною;

- підозрюваний визнає факт застосування незначного насильства до потерпілого, але заперечує свою причетність до наслідків, що настали;

- підозрюваний визнає факт насильства, але вказує, що діяв у стані самозахисту від потерпілого або в стані афекту;

- підозрюваний відмовляється від факту насилля щодо потерпілого, а факт наявності тілесних ушкоджень у потерпілого пояснює необережністю, випадковістю або його обмовою з боку потерпілого;

- підозрюваний повністю заперечує свою причетність до заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому або відмовляється від давання свідчень [104, с. 175-177].

Аналогічної позиції у розподілі слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів цієї категорії додержується і В.В. Пясковський [98, с. 452-456].

В.Г. Дрозд виділяє ситуації інформаційної недостатності, характерні для початкового етапу розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень:

1) відомості про заподіяння тілесних ушкоджень в наявності, але особа, що їх вчинила, невідома, і інформацією про неї слідчий не володіє;

2) відомості про подію злочину в наявності, але не встановлено особистість потерпілого;

3) є відомості про заподіяння тілесних ушкоджень, але не встановлені очевидці злочину;

4) матеріальні сліди злочину, які виступають джерелами інформації, на місці події не виявлені [41, с. 11].

Т.О. Лускатою запропоновано перелік типових слідчих ситуацій початкового і подальшого етапів розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого:

1) за можливістю отримання від жертви інформації про подію; відповідно до ступеня інформованості щодо особи жертви;

2) відповідно до ступеня інформованості щодо особи злочинця;

3) відповідно до позиції підозрюваного щодо визнання ним вини чи бажання давати показання.

Відповідно до ступеня інформованості про особу злочинця автор виділяє наступні типові ситуації:

1) особу злочинця встановлено та його затримано під час або безпосередньо після вчинення злочину;

2) особу злочинця не встановлено, але є окремі дані, що дозволяють його розшукувати;

3) не виявлено інформації про особу злочинця.

За можливістю отримання від жертви інформацію про подію Т.О. Лускатовою пропонуються варіанти:

1) у певному місці виявлено труп або особа помирає, не приходячи до свідомості;

2) жертва надає окремі відомості певній особі, після чого помирає;

3) потерпілий до настання смерті надає показання слідчому.

Відповідно до ступеню інформованості щодо особи жертви автор пропонує такий поділ слідчих ситуацій:

1) інформація що особи загиблого відсутня;

2) наявна інформація щодо особи загиблого, отримана від певної особи;

3) потерпілий надає інформацію щодо себе до настання смерті [116, с. 218].

С.О. Сафронов слідчі ситуації, що виникають на етапі збору основних відомостей про подію злочину після порушення кримінальної справи, поділяє на:

1) ситуації інформаційної недостатності:

- особа, що вчинила злочин, невідома, й інформації про неї немає;

- невстановлена особистість потерпілого;

- невідомі свідки злочину;

- немає матеріальних слідів злочину, які виступають як докази його вчинення;

2) ситуації інформаційної достатності про подію (обставини) злочину:

- особа, яка вчинила злочин відома, або є інформація про неї;

- відома особистість потерпілого; відомі свідки злочину;

- є матеріальні сліди злочину, які виступають як докази його вчинення [161, с. 46-47].

Як впливає з наведених прикладів, дослідниками в якості типових пропонуються відповідно дві, чотири, сім, вісім, дев'ять та дванадцять слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. Автори нерідко виділяють типові слідчі ситуації за самими різними підставами навіть у рамках однієї класифікації. У свою чергу, пропонується і певна сукупність слідчих версій, що підлягають висуненню у кожній з цих ситуацій.

Однак, навіть усі наведені підходи не відображають всього можливого розмаїття слідчих ситуацій та версій і часто характеризують лише конкретні випадки, з якими стикаються слідчі у практичній діяльності.

Необхідно визнати, що передбачити і описати усі варіанти слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, неможливо. У зв'язку з цим, більш продуктивним є підхід, при якому слід зробити акцент на розробці більш типових і простих для практичного розуміння моделей слідчих ситуацій.

Вважаємо, що найбільш обґрунтованим, простим і ефективним для використання у практичній діяльності буде розподіл слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, за критерієм повноти інформації про подію злочину та особистість потерпілого і злочинця, що є у слідчого. Не випадково у спеціальній літературі підкреслюється, що планування розслідування і висування слідчих версій у справах зазначеної категорії перебуває у прямій залежності від того, встановлено чи не встановлено особу, що нанесла тілесні ушкодження [148, с. 10-11].

За цим критерієм типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, доцільно поділити на такі групи:

Ситуація №1 – винна особа затримана на місці вчинення злочину, особа потерпілого відома, очевидці вчинення злочину встановлені. За даними опитування слідчих та оперативних співробітників, 49% з них вказали на цю

ситуацію як типову на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень. Опрацювання матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що у такі слідчій ситуації, яку можна також визначити як сприятливу, підлягає розв'язанню така система завдань:

а) забезпечення збереження та фіксація фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні, що передбачає реалізацію такого алгоритму дій:

- організація охорони місця події;
- огляд місця події та знарядь вчинення злочину з метою визначення їх характеристики, які можуть деталізувати особливості механізму вчинення злочину;
- вилучення виявлених на місці вчинення злочину предметів та слідів;
- проведення у разі необхідності огляду інших територій та приміщень (наприклад, де розпочався конфлікт);
- освідчування потерпілого та підозрюваного;
- допити очевидців злочину.

б) встановлення та фіксація фактичних даних щодо неочевидних складових нанесення тілесних ушкоджень, зокрема:

- допит очевидців злочину (визначення механізму розвитку конфлікту);
- допит інших осіб, які пов'язані з потерпілим чи підозрюваним (встановлення мотивів вчинення злочину, особливих соціально-психологічних характеристик підозрюваного та потерпілого);
- проведення додаткових оглядів та обшуків за місцем проживання/роботи підозрюваного (встановлення фактів попереднього готування злочину).

Вказана система завдань є типовою і для інших виокремлених слідчих ситуацій, у яких додатково вирішуються окремі завдання, зумовлені їх особливостями.

Ситуація №2 – винна особа зникла з місця події, але є первісні дані щодо неї. Фактично ця ситуація є ще більш поширеною на початковому етапі

розслідування злочинів цієї категорії (одразу 67% опитаних слідчих та оперативних співробітників віднесли її до типової на початковому етапі розслідування). Додатковими завданнями з урахуванням другої ситуації є:

а) організація розшуку підозрюваного «за гарячими слідами» спільно з працівниками оперативних підрозділів, що передбачає:

- перевірку місця проживання підозрюваного та встановлення поліцейського контролю за ним;
- перевірка місця роботи підозрюваного, особливо за наявності у нього постійного доступу;
- проведення опитування щодо можливих неочевидних зв'язків підозрюваного та їх відпрацювання;

б) організація затримання підозрюваного, зокрема:

- визначення сил та засобів, які необхідні для затримання підозрюваного;
- вибір оптимальних прийомів затримання з урахуванням місця його здійснення та можливої озброєності підозрюваного;

в) виявлення речових доказів які: зберегли сліди вчинення злочину (одяг підозрюваного); використовувались як знаряддя вчинення злочину.

Ситуація №3 – винна особа зникла з місця події, інформація щодо неї відсутня або вкрай обмежена. Ця ситуація в цілому є менш поширеною порівняно з першими двома – на неї вказали 24% опитаних співробітників поліції. Додатковими завданнями, які підлягають вирішенню у третій ситуації є:

а) вжиття першочергових заходів щодо встановлення особи злочинця, що передбачає застосування такого алгоритму дій:

- опитування потерпілого на місці події щодо сутності конфлікту та особливостей його розвитку, можливих мотивів вчинення злочину;
- огляд місця події та об'єктів, які залишені на місці вчинення злочину для можливої ідентифікації злочинця;

- організація відпрацювання іншими підрозділами поліції розважальних закладів та медичних установ, у разі якщо є вірогідність звернення злочинця за медичною допомогою.

б) виявлення та фіксація додаткових фактичних даних з метою ідентифікації особи злочинця:

- детальний допит потерпілого з метою з'ясування мотивів вчинення злочину та звуження кола осіб, які могли його вчинити;

- допити зв'язків потерпілого у тому числі для встановлення факту дачі ним неправдивих показань;

- орієнтування працівників оперативних підрозділів на організацію негласних заходів щодо встановлення особи злочинця.

Більш складні ситуаційні моделі слід розробляти на базі вказаних простих ситуацій з урахуванням конкретних обставин події, що розслідується.

Що стосується більш складних ситуаційних моделей, то їх можна розробляти на базі вказаних простих ситуацій з урахуванням конкретних обставин події, що розслідується.

Виходячи з наведених слідчих ситуацій, слідчий розробляє план розслідування, висуває можливі версії, намічає невідкладні та наступні слідчі дії, а також перелік оперативно-розшукових заходів відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (надалі – ЗУ «Про ОРД») [143].

Виходячи з матеріалів слідчої практики та результатів опитування слідчих та оперативних працівників, загальними слідчими версіями під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є зокрема, наступні:

- 1) тілесні ушкодження спричинено внаслідок протиправних винних насильницьких дій підозрюваного, спрямованих виключно на нанесення тілесних ушкоджень;

- 2) нанесення потерпілому тілесних ушкоджень є результатом вчинення іншого злочину;

3) тілесні ушкодження нанесено особі за наявності обставин, що виключають кримінальну відповідальність (ст. ст. 36-41, 43 КК України);

4) тілесні ушкодження нанесено підозрюваним при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, або у стані афекту;

5) тілесні ушкодження стали результатом нещасного випадку;

6) тілесні ушкодження стали результатом свідомих або необережних дій самого потерпілого.

Планування розслідування супроводжується висуненням і різноманітних окремих версій, які пояснюють окремі сторони події і можуть стосуватися місця, часу, обстановки, способу підготовки, вчинення і приховання злочину, наявності і місцезнаходження слідів і доказів, особи підозрюваного, кількості злочинців, мотивів, цілей нанесення тілесних ушкоджень, наявності провокуючих, у тому числі протиправних і насильницьких дій з боку потерпілого тощо.

Найбільш простою, сприятливою і, водночас, поширеною є перша ситуація, за якої винна особа затримана на місці вчинення злочину, особа потерпілого відома, очевидці вчинення злочину встановлені.

У той же час слід ураховувати, що ця ситуація є характерною для нанесення тілесних ушкоджень під час сімейно-побутових конфліктів, і особливістю розслідування є те, що учасники і очевидці конфлікту не завжди зацікавлені в дачі правдивих показань і об'єктивному розслідуванні події. При розслідуванні факту нанесення тілесних ушкоджень особливу складність становлять випадки обопільної бійки, коли кожна зі сторін конфлікту заперечує власну винуватість.

Якщо особу, яка нанесла тілесні ушкодження, встановлено, основним завданням початкового етапу розслідування є з'ясування конкретних обставин місця, часу, обстановки, способу нанесення тілесних ушкоджень, винуватості підозрюваного, а також інших обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Слідчі (розшукові) дії у цій типовій ситуації спрямовані насамперед на затримання підозрюваного, з'ясування його особи, виявлення, фіксацію та забезпечення схоронності доказів.

В літературі наводиться позиція, згідно з якою у тих слідчих ситуаціях, коли відомі особи злочинця і потерпілого, подія злочину, а злочинець затриманий на місці події, версії, як правило, не висуваються [36, с. 417-418]. Однак, з цим можна погодитись не у всіх випадках. Навіть тоді, коли особи потерпілого і підозрюваного встановлені, а сам підозрюваний затриманий, поряд з основною версією (тілесні ушкодження спричинено внаслідок протиправних винних насильницьких дій підозрюваного), у залежності від конкретних обставин події, можливим є висунення інших загальних та спеціальних версій:

- протиправні дії підозрюваного не обмежуються виключно нанесенням тілесних ушкоджень, тобто вчиненням злочинів, передбачених ст. ст. 121-125 КК України, і ним вчинено інший злочин (розбійний напад, замах на вбивство, хуліганство тощо);

- нанесення тілесних ушкоджень сталося внаслідок дій, вчинених у стані необхідної і уявної оборони (ст. ст. 36, 37 КК України), під час дій, спрямованих на затримання особи, яка вчинила злочин (ст. 38 КК України), у стані крайньої необхідності (ст. 39 КК України), під впливом фізичного або психічного примусу (ст. 40 КК України), в умовах виправданого ризику (ст. 41 КК України), під час виконання спеціального завдання з попередження та розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України) тощо;

- тілесні ушкодження нанесено у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого;

- тілесні ушкодження заподіяно унаслідок перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця;

- тілесні ушкодження стали результатом нещасного випадку та ін.

У тих випадках, коли у слідчій ситуації, що розглядається, потерпілий наділений особливим статусом, наявність якого відбивається на кваліфікації дій винного (є співробітником правоохоронного органу, державним чи громадським діячем, журналістом, службовою особою чи громадянином, який виконує громадський обов'язок, суддею, народним засідателем, присяжним, захисником тощо), слідчим обов'язково висувуються і перевіряються версії щодо мотивів дій підозрюваного. Насамперед, слідчий повинен встановити, чи не пов'язані насильницькі дії підозрюваного з професійною діяльністю потерпілого.

Слідчі версії також спрямовуються на встановлення наявності чи відсутності підготовчої діяльності, причетності до вчинення злочину інших осіб, мотиву і цілі нанесення тілесних ушкоджень.

Як правило, у слідчій ситуації першого типу початковими слідчими (розшуковими) діями повинні стати:

- допит потерпілого;
- освідування потерпілого;
- огляд одягу потерпілого;
- допит свідків;
- огляд місця події;
- проведення медичної та за необхідності – інших експертиз;
- затримання підозрюваного та вирішення питання щодо обрання стосовно нього запобіжного заходу;
- допит підозрюваного;
- освідування підозрюваного;
- особистий обшук підозрюваного та обшук за місцем проживання підозрюваного.

Звичайно, перелік та послідовність проведення слідчих (розшукових) дій у цій слідчій ситуації можуть варіюватися залежно від конкретних обставин події – затриманий підозрюваний на місці події чи втік, який стан здоров'я потерпілого, чи потребує він медичної допомоги або вже знаходиться у лікувальному закладі,

чи перебувають потерпілий і підозрюваний у стані алкогольного (наркотичного сп'яніння), чи використовувались для нанесення тілесних ушкоджень будь-які знаряддя та ін.

Якщо злочинець, особу якого встановлено, втік з місця події, висувуються версії щодо його можливого місцезнаходження – перебуває вдома за місцем проживання, переховується у друзів, знайомих, готелі, виїхав за межі населеного пункту. Важливе значення у цьому випадку має скоординоване проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного, його затримання та доставлення до слідчого.

Другою типовою є слідча ситуація, при якій встановлено факт нанесення тілесних ушкоджень, особу потерпілого, але невідома особа злочинця, хоча окремі дані щодо нього наявні (наприклад ознаки зовнішності, приблизний вік, статура тощо). Як правило, мова йде про випадки вчинення злочину у громадських місцях, у тому числі місцях стихійного відпочинку громадян, у місцях концентрації молодіжі, на об'єктах транспорту або у безлюдних місцях. Злочини при цьому можуть наноситись незнайомою потерпілому особою із хуліганських спонукань, в результаті випадкової сварки. Часто як злочинець, так і жертва перебувають у стані алкогольного сп'яніння.

Як зазначається в літературі, у тих випадках, коли потерпілий не може вказати на конкретну особу, правоохоронні органи зазнають складнощів у встановленні особи винного. Якщо нанесення тілесного ушкодження не розкрито «по гарячих слідах», то можливість його розкриття у подальшому суттєво зменшується [122, с. 145].

Тим не менш, якщо особа винного не відома, висувуються версії, направлені на його встановлення. За загальним правилом, чим меншим є обсяг даних про особу злочинця, тим ширшими є коло версій, що підлягають висуванню, і коло осіб, серед яких слід шукати злочинця.

Діяльність зі встановлення винної особи у цій типовій ситуації насамперед спрямовується на:

- встановлення очевидців злочину;
- виявлення осіб, що мають відомості, які характеризують особистість можливого злочинця;
- розшук можливих знарядь злочину та інших слідів злочину;
- встановлення місцезнаходження особи, щодо якої є дані про причетність до злочину, у певний час і у певному місці.

У ситуаціях, коли про особу злочинця відомо лише в обсязі ознак зовнішності, яку запам'ятали потерпілий чи свідки, серед першочергових слід виокремити дії, направлені на ідентифікацію його особистості. Під час допитів слідчий перш за все повинен встановити, чи не запам'ятав потерпілий або інші очевидці події будь-які ознаки зовнішності злочинця, його прикмети.

Подальші дії слідчого залежать від змісту показань потерпілого та свідків.

Обов'язково слід враховувати інформацію про будь-які ушкодження, поранення, які потерпілий, обороняючись, наніс злочинцю. Слід перевірити, чи не звертались будь-які особи з подібними ушкодженнями до лікувальних закладів – як у тому населеному пункті, де сталася подія, так і в інших, насамперед, сусідніх населених пунктах. Слід урахувати, що, звернувшись за отриманням медичної допомоги, злочинець може приховати свої справжні паспортні дані.

Іноді потерпілому можна пред'явити фотографії осіб, які перебувають на криміналістичних обліках, схильних до вчинення протиправних дій, раніше судимих за аналогічні або інші насильницькі злочини, які проживають або перебували у момент вчинення злочину неподалік від місця події.

Якщо підозрювана особа зникла з місця вчинення злочину, потерпілий її не знає, а очевидці події відсутні або не встановлені, важливим джерелом інформації будуть матеріальна обстановка на місці вчинення злочину (досліджується під час проведення огляду місця події) і сама потерпіла особа.

Коли особу винного не встановлено і даних щодо особливостей його зовнішності недостатньо для ідентифікації, слід з'ясувати, чи мав хтось мотиви вчити насильницькі дії щодо потерпілого, чи не погрожували йому насильством,

чи не вказували намірів побити його, чи є в наявності особи, з якими у потерпілого склалися неприязні стосунки, чи не придбавав або не готував хтось предмети (речовини), які були використані в якості знарядь вчинення злочину, чи є дані про те, що хтось після вчинення злочину вживав заходи щодо приховання його слідів (знищував одягу, взуття, маскував зовнішність, особливо приховував сліди тілесних ушкоджень, які міг отримати під час бійки з потерпілим).

В ряді випадків про факт вчинення злочину доцільно оповістити родичів, близьких, друзів, сусідів та колег по роботі потерпілого, оскільки вони можуть мати інформацію, що надасть змогу принаймні окреслити коло осіб, причетних до вчинення злочину.

Фахівцями підкреслюється, що під час встановлення особи злочинця необхідно звертати увагу на тих осіб, які сповіщають потерпілого в лікарні або вдома, виявляють підвищений інтерес до події. Такі особи іноді передають потерпілому пропозиції «не піднімати шуму», «покінчити справу мирно», обіцянки оплатити усі розходи, пов'язані з лікуванням. Ця інформація також може допомогти у встановленні особи винного [148, с. 24].

У тих випадках, коли особу винного не встановлено і дані щодо нього не отримано під час невідкладних слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, допитів потерпілого і свідків), слідчий для висунення версій про особу підозрюваного повинен максимально прискіпливо зосередитись на відомостях, що становлять криміналістичну характеристику самого потерпілого (його рід занять, спосіб життя, коло близьких та знайомих, моральні, психологічні, демографічні ознаки, особливості поведінки, відносини з іншими особами), оскільки наведені у підрозділі 1.3 особистісні особливості потерпілого іноді здатні прямо чи опосередковано вказати на можливу особу злочинця, його характеристики та поведінку.

Поряд з версіями щодо осіб підозрюваних і їхнього місцезнаходження, у цій слідчій ситуації можуть висуватися версії щодо часу вчинення злочину, мотивів та цілей злочину, способів нанесення тілесних ушкоджень, наявності і

характеру підготовчих дій, місцезнаходження речових та інших доказів, наявності та місця перебування свідків, у тому числі очевидців подій.

Наведені версії можуть бути перевірені за рахунок різних слідчих (розшукових) дій, серед яких:

- допит потерпілого;
- освідування потерпілого;
- огляд місця події;
- огляд речей і документів;
- допит очевидців подій та і інших свідків;
- проведення медичної та інших експертиз;
- пред'явлення особи для впізнання.

Важливе значення для встановлення особи, що заподіяла тілесні ушкодження, має застосування оперативно-розшукових заходів, яке може здійснюватися за такими напрямками:

- 1) за ознаками зовнішності злочинця;
- 2) за слідами і предметами, залишеними на місці події;
- 3) за слідами на тілі й одязі злочинця;
- 4) за способом вчинення злочину;
- 5) за іншими даними, що мають значення для встановлення злочинця [41, с. 12].

Найчастіше оперативно-розшукові заходи спрямовуються на встановлення можливих свідків злочину, перевірку осіб, схильних до вчинення злочинів зазначеної категорії, які проживають або перебувають на території поблизу місця події.

Бажано, щоб під час проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів усі версії перевірялися паралельно (по можливості – одночасно).

Найбільш складною і малоінформативною є третя слідча ситуація, за якій відомий факт нанесення тілесних ушкоджень, однак не встановлена особа

злочинця завдання для якої та алгоритми їх розв'язання було окреслено вище. Водночас, практика розслідування таких правопорушень дозволяє виокремити різновид такої ситуації, яка є найскладнішою для початку розслідування – ***відомий факт нанесення тілесних ушкоджень, але відсутня інформація щодо особи злочинця та потерпілого.***

Ця ситуація часто має місце при вчиненні злочину в умовах неочевидності, в малолюдних або безлюдних місцях - парк, узбіччя дороги, сміттєзвалище, природні об'єкти (ліс, лісосмуга, берег річки, безлюдний віддалений пляж). В якості жертви можуть виступати особи без постійного місця проживання, в яких відсутні документи, що посвідчують особу.

У цих випадках, як правило, випадкові люди знаходять труп невідомої особи, або потерпілий перебуває у важкому, часто непритомному стані і не може повідомити інформацію ні про обставини події злочину, ні про особу нападника, ні про самого себе.

Як відзначається фахівцями, в таких випадках висувуються різноманітні загальні та окремі версії:

1) стосовно характеру події – протиправне нанесення шкоди здоров'ю, нещасний випадок, перевищення меж необхідної оборони та ін.;

2) стосовно мотиву вчинення злочину – особистісні неприязні відносини, корисні мотиви, хуліганські спонукання або необережне нанесення тілесних ушкоджень;

3) стосовно суб'єкту злочину – шкоду здоров'ю потерпілого спричинила знайома потерпілому особа або невідомий [36, с. 420].

Комплекс слідчих (розшукових) дій в ситуації, за якої відсутні відомості щодо особи потерпілого і злочинця, зазвичай повинен охоплювати:

- огляд місця події, який дозволить встановити слідову картину події та отримати вихідну інформацію насамперед щодо способу вчинення злочину та кількості причетних (присутніх) осіб;

- встановлення та допит в якості свідків очевидців події, а також осіб, що виявили пораненого, викликали швидку допомогу, супроводжували до медичного закладу, медичних працівників та інших осіб, що можуть повідомити будь-яку інформацію щодо обставин злочину, особи потерпілого і злочинця, його місцезнаходження;

- освідчування потерпілого;

- призначення медичної, криміналістичних (по виявлених під час огляду предметах) та інших експертиз.

Обов'язковим напрямом розслідування у цій слідчій ситуації є організація проведення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення можливих свідків, у тому числі очевидців злочину, встановлення та перевірки осіб, схильних до вчинення злочинів зазначеної категорії, які проживають або перебувають на території поблизу місця події, осіб, раніше судимих за вчинення аналогічних злочинів та осіб без постійного місця проживання. З метою встановлення особистості потерпілого проводиться перевірка відбитків пальців рук за дактилоскопічними обліками та залучення засобів масової інформації.

Значно ускладнює процес розслідування смерть потерпілого. У таких випадках доцільно проводити огляд трупа, здійснювати його фотографування, дактилоскопіювання, відбирати зразки біологічного характеру, пред'являти труп для впізнання.

Подальші напрямки досудового розслідування, планування та проведення наступних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів залежать від ситуації, що склалася після завершення початкового етапу розслідування та обсягу зібраної інформації. Якщо при подальшому розслідуванні особистість злочинця і основні обставини злочину будуть встановлені, критерієм типізації наступних слідчих ситуацій доцільно обрати ставлення підозрюваного до висунутої йому підозри.

Висновки до розділу 2

Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування, мають принципове значення для розробки криміналістичних методик розслідування злочинів. З одного боку, чинне кримінально-процесуальне законодавство визначає перелік обставин, які підлягають доказуванню в рамках кримінального провадження, з іншого, у структурі окремих методик розслідування злочинів цей перелік завжди конкретизується, виходячи з положень кримінального закону та обставин окремого злочину.

Обставини визначаються у вигляді систематизованого, максимально детального переліку, що відображає специфічні особливості розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень.

Правильне визначення обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях за фактами нанесення тілесних ушкоджень дозволяє оптимізувати процес досудового розслідування і вирішити передбачені ст. 2 КПК України завдання кримінального провадження.

Для розробки методики розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, важливе значення має визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування.

Саме від особливостей слідчих ситуацій залежить напрямок роботи слідчого, визначення ним поточних і перспективних шляхів та завдань розслідування, послідовність і засоби їх вирішення, що забезпечить формування повної доказової бази і досягнення цілей досудового розслідування.

В умовах недостатності відомостей про вчинений злочин одним з ефективних методів пізнання є побудова і перевірка версій. Слідча ситуація дозволяє слідчому висувати загальні і окремі версії, конкретизувати їх і обирати оптимальні напрями розслідування.

Оцінка слідчої ситуації і висунення слідчої версії, таким чином, є єдиним і нерозривним пізнавальним процесом під час розслідування злочину.

РОЗДІЛ 3. ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування

Напрями розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, конкретні методичні і тактичні рекомендації зі збирання доказів і планування слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування залежать насамперед від змісту наявної інформації про подію злочину, особу потерпілого та підозрюваного, яка є у розпорядженні слідчого на момент внесення відомостей до ЄРДР.

З урахуванням вивчення практики розслідування кримінальних проваджень, а також результатів опитування співробітників органів внутрішніх справ, методика розслідування нанесення тілесних ушкоджень передбачає проведення на початковому етапі насамперед таких слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, як допит потерпілого, освідування і огляд одягу потерпілого, огляд місця події, огляд речей (знарядь злочину), допит свідків, затримання і особистий обшук підозрюваного, допит підозрюваного, освідування і огляд одягу підозрюваного, обшук за місцем проживання (роботи) підозрюваного, пред'явлення підозрюваного до впізнання, проведення судово-медичної, криміналістичних та інших експертиз.

При цьому фахівцями справедливо зазначається, що такий поділ слідчих дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є дуже умовним, оскільки одні й ті ж самі дії (допит потерпілого, огляд місця події тощо) можуть провадитись як на самому початку розслідування, так і через значний час після цього (потерпілий тривалий час перебуває без свідомості, місце нанесення тілесних ушкоджень невідоме та ін.) [125, с. 247-248; 148, с. 10].

До найважливіших і найпоширеніших слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, належить

допит потерпілого. Як вже зазначалось у підрозділі 1.3, у багатьох випадках саме потерпілий є основним джерелом інформації про час, місце, обстановку, спосіб заподіяння тілесних ушкоджень, особу злочинця, залишені сліди та інші обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Тактично грамотно проведений допит потерпілого надає можливість правильно спланувати процес досудового розслідування, намітити послідовність і порядок проведення окремих слідчих (розшукових) дій та відшукати джерела важливих доказів.

Загальні тактичні особливості проведення допиту були предметом ряду криміналістичних досліджень [197; 21; 58; 136; 44; 175; 22]. У той же час, проведення цієї слідчої дії під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, має ряд особливостей.

Так, за загальним правилом, допит потерпілого слід провести якомога швидше. Як зазначається у криміналістичній літературі, допиту потерпілого, як правило, можуть передувати лише огляд місця події і освідчування потерпілого [82, с. 123].

Невідкладне проведення цієї слідчої (розшукової) дій пояснюється насамперед необхідністю виключити можливість злочинця, його співучасників, близьких, друзів та інших довірених осіб будь-яким чином незаконно впливати на потерпілого, змінюючи його позицію, схиляючи до давання неправдивих показань або до відмови давати показання.

Як зазначає СО. Сафронов, невідкладність допиту потерпілого обумовлена ще й тим, що іноді потерпілі з числа осіб, які є родичами, сусідами, колегами злочинця можуть перейнятися почуттям жалю до нього. Члени сім'ї та родичі підозрюваного, перебуваючи у якій-небудь залежності від нього, можуть побоюватися погіршення свого становища у разі засудження останнього. Ці потерпілі можуть відмовитись від дачі показань чи дати неправдиве показання, відмовитись від проходження судово-медичної експертизи. У зв'язку з цим, коли стає відомо про родинні, подружні, приятельські відносини між потерпілим та

підозрюваним, необхідно по можливості допитати потерпілого до того часу, коли він зустрінеється з кимось зі своєї родини або родини підозрюваного [162, с. 92].

Негайне проведення допиту потерпілого також дозволяє зберегти інформацію, яку останній може забути унаслідок свого хворобливого стану або процесу природного забування. Крім того, як зазначає В.С. Бурданова, іноді з тих чи інших причин у потерпілого зникає інтерес добиватися засудження кривдника, мимоволі змінюються його показання щодо мотивів поведінки, деталей і навіть учасників події [16, с. 18].

Однак, у випадках, коли потерпілий унаслідок нанесення йому тілесних ушкоджень перебуває у тяжкому стані, допит слід відкласти до того моменту, коли стан його здоров'я покращиться. Як зазначається в літературі, якщо потерпілий перебуває у медичному закладі і стан його здоров'я не дозволяє його допросити, слідчий повинен організувати чергування навколо нього медичних працівників з тим, аби фіксувати ті слова, і фрази, які він промовляє. З цією метою може бути використаний звукозапис [173, с. 106]. Також слідчому доцільно провести бесіду з тими представниками медичного персоналу, що надавали потерпілому допомогу на місці події і транспортували його до лікарні та сусідами по палаті, аби дізнатися, чи не повідомляв потерпілий будь-які відомості про обставини події та особу злочинця. Якщо такі відомості потерпілий встиг повідомити, медичних працівників та сусідів по палаті теж слід допросити.

На думку фахівців, якщо лікар дозволив провести допит на території лікувального закладу, де перебуває потерпілий, слідчому доцільно отримати від лікаря довідку про такий дозвіл, або принаймні усний висновок, зміст якого внести до протоколу допиту [161, с. 153]. Крім того, у ситуаціях тяжкого стану здоров'я потерпілого В.О. Коноваловою запропоновано залучати до його допиту лікаря [92, с. 92]. В останньому випадку видається доцільним також застосування аудіо- або відеозапису (ч. 5 ст. 224 КПК України) з урахуванням можливої смерті потерпілого.

Слід мати на увазі, що часто внаслідок нападу і отримання тілесних ушкоджень потерпілий перебуває у збудженому, несприятливому нервово-психічному стані, що може відбитися на повноті і об'єктивності його показань. У цьому випадку слідчому доцільно надати потерпілому можливість заспокоїтись, після чого приступити до допиту. У тих випадках, коли потерпілий під час допиту все ж перебуває у несприятливому емоційному стані, що може перешкодити даванню об'єктивних показань, фахівцями пропонується через один-два тижні провести повторний допит, під час якого особа зможе більш об'єктивно викласти обставини вчиненого злочину і згадати окремі малозначимі для нього деталі, що мають значення для розслідування [91, с. 64].

Аналогічним чином, допит потерпілого слід відкласти, якщо він перебуває у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Як зазначається в літературі, під дією алкоголю і наркотиків у потерпілого погіршується здатність правильно оцінювати часові і просторові характеристики, викладати послідовність подій. Такий стан не лише послаблює гальмівні реакції, а й може сприяти виникненню у допитуваного фантазій, що негативно впливатимуть на достовірність його показань. З таким потерпілим слід обмежитись бесідою з метою отримання орієнтуючої інформації для можливого проведення оперативно-розшукових або організаційних заходів [122, с. 143].

Під час допиту потерпілого слідчий насамперед повинен з'ясувати наступні обставини:

1. Місце, час і обстановку нанесення тілесних ушкоджень. Слідчому слід отримати максимально точну і детальну інформацію про те приміщення або ділянку місцевості, де відбулась подія злочину. За наявності цієї інформації слідчий зможе оперативно відшукати місце події і провести його огляд (слід урахувувати, що у зв'язку з тяжким станом здоров'я потерпілий часто не може безпосередньо разом зі слідчим прибути на місце події і взяти участь у проведенні огляду).

Точне встановлення часу нанесення тілесних ушкоджень, окрім того, що це є обов'язковою обставиною, що підлягає доказуванню відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України, дозволяє перевірити і можливе алібі підозрюваного. Якщо потерпілий здатен вказати точний час вчинення злочину, слідчий повинен дізнатися і зафіксувати у протоколі, на підставі яких саме даних потерпілий точно визначив час. Якщо точний час нанесення йому тілесних ушкоджень потерпілий визначити не в змозі, слід принаймні з'ясувати в нього, скільки часу пройшло від нападу до прибуття машини швидкої допомоги або до потрапляння у лікарню. Тут слід зазначити, що слідчий може сам орієнтовно визначити час вчинення злочину, виходячи з фіксації у лікувальних установах моменту надходження виклику, надходження потерпілого до лікарні, а також виходити з моменту відповідного повідомлення про подію до поліції.

Під час допиту потерпілого слід встановити обстановку події: за яких обставин відбулась зустріч з підозрюваним; що передувало протиправним діям з боку підозрюваного (сумісне розпивання спиртних напоїв або вживання наркотичних засобів, сварка, з'ясування відносин, сумісні азартні ігри тощо); наявність очевидців протиправних дій, їх особи; наявність освітлення і стан погоди у випадку, якщо нанесення тілесних ушкоджень відбулось на відкритій місцевості; звідки прийшов і куди пішов підозрюваний тощо. Якщо потерпілий не знає очевидців злочину, слід описати їх прикмети, можливе місце роботи чи проживання, або вказати осіб, які, на думку потерпілого, можуть бути знайомі з цими очевидцями. Необхідно встановити і осіб, яким потерпілий розповідав про подію, що з ним відбулась. У потерпілого слід дізнатися, чи не був він у стані алкогольного сп'яніння, і якщо так, то де, коли, з ким, скільки випив, та чи була кількість випитого звичною для нього.

2. Особу підозрюваного та характер взаємовідносин між потерпілим і підозрюваним. Як вже зазначалось під час надання криміналістичної характеристики злочинів цієї категорії, у більшості випадків злочинці так чи інакше знайомі потерпілим. У цих випадках у протоколі допиту слід фіксувати

прізвище, ім'я, по-батькові підозрюваного, місце проживання і інші обставини, що характеризують його особу, які відомі потерпілому. Якщо підозрюваний є знайомим потерпілого, слід обов'язково уточнити, чи добре він його роздивився, аби виключити можливість помилки внаслідок схожості зовнішності тих чи інших осіб. Під час допиту обов'язково слід встановити обставини знайомства потерпілого з підозрюваним, характер їх взаємовідносин, можливі мотиви нанесення тілесного ушкодження.

У тих випадках, коли потерпілий не знайомий зі злочинцем, його слід докладно допитати щодо зовнішності нападника, його характерних прикмет (приблизний вік, особливості статури, кольору очей та волосся, одяжі, взуття). Слід встановити можливі особливості його ходи, міміки, жестикуляції, дефекти мови, тембр голосу, використання професійних термінів та жаргонізмів. Обов'язково слід встановити наявність особливих прикмет і помітних рис зовнішності. Належне відображення цих особливостей у сукупності сприятиме ефективності заходів із розшуку злочинця та доведенню його провини у вчиненні злочину.

Як відзначається фахівцями, при проведенні допиту потерпілого позитивний ефект дасть складання комп'ютерного фотороботу за ідеальними слідами, відображеними в пам'яті людини. У деяких випадках з метою одержання рисованого портрету злочинця звертаються до допомоги художника, який у присутності допитаного малює за його вказівками обличчя людини, яка вчинила злочин. Фотокартка або малюнок, що відтворює образ злочинця по пам'яті потерпілого, розмножується і використовується в оперативній роботі з розшуку злочинця [125, с. 249].

3. Спосіб нанесення тілесних ушкоджень. Під час допиту слід встановити, що було приводом для початку протиправних дій з боку злочинця, яким саме шляхом наносились тілесні ушкодження, послідовність дій винної особи, черговість і направлення ударів. Якщо підозрюваний використовував знаряддя нанесення тілесних ушкоджень, від потерпілого слід отримати інформацію щодо

характеру цих знарядь, їх зовнішній вигляд, розміри, призначення, прикмети. За необхідності можна запропонувати потерпілому намалювати предмет, яким його бив злочинець, з доданням малюнку до протоколу слідчої (розшукової) дії.

Слід встановити кількість нападників та характер і послідовність дій кожного з них. Якщо нападників було декілька, у потерпілого слід з'ясувати, чи були їх дії узгодженими, і яким саме чином досягнуто цієї узгодженості (хто з нападників відігравав головну роль у групі, у чому це полягало, які указівки віддавав іншим співучасникам). Якщо особи співучасників не були відомі потерпілому, слід звернути його увагу, чи не називались у процесі вчинення злочину які-небудь імена, прізвища, клички.

Також слідчому обов'язково необхідно з'ясувати характер і послідовність дій самого потерпілого під час вчинення злочину. Слід дізнатися, чи не передувала злочину протиправна або аморальна поведінка з боку потерпілого, чи не вдавався він сам до протиправного насильства та інших незаконних дій. Обов'язково слід встановити, який саме опір чинив потерпілий нападнику, чине наніс він йому тілесних ушкоджень, і яких саме, або завдав іншої шкоди (пошкодив одягу та ін.). Якщо потерпілий втік з місця події, слід також встановити причини таких дій (намагання врятуватися від нападника або навпаки, почуття провини за власні неправомірні дії).

Під час допиту слід встановити, яким саме чином були припинені насильницькі дії. У потерпілого слід запитати про особливості поведінки нападника після вчинення злочину: втік з місця події; сів у заздалегідь підігнаний автомобіль; надав жертві допомогу, викликав лікарів тощо.

Також у потерпілого слід з'ясувати, яку саме матеріальну шкоду наніс йому підозрюваний, у чому вона полягає, який її розмір (це є обставиною, що підлягає доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України).

Якщо між нанесенням тілесних ушкоджень і допитом пройшов більш-менш значний проміжок часу, необхідно встановити, чи не звертався до потерпілого злочинець особисто або за допомогою посередників, і з якими саме

пропозиціями (надати допомогу у відповідь на «відкликання» заяви з поліції, надати вигідні для нього показання та ін.) або з погрозами. В останньому випадку, за наявності даних, що свідчать про реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу і майну потерпілих, слідчому слід вирішити питання про застосування заходів, передбачених Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [140].

Слід урахувати, що потерпілий, як вже відзначалось, є зацікавленою особою, у зв'язку з чим до наданих ним свідчень слід ставитись критично.

Як вказується в літературі, раптовість виникнення кримінальної ситуації, пов'язаної з нанесенням тілесних ушкоджень, відсутність цілеспрямованості у сприйнятті інформації, відчуття болю ускладнюють сприйняття потерпілими послідовності насильницьких дій, вчинених стосовно них. Вказані фактори, поряд з часто наявними між сторонами конфлікту неприязними відносинами детермінують неадекватне сприйняття потерпілими ситуації, навіть за відсутності наміру справляти протидію розслідуванню, що відбувається на достовірності їх показань [91, с. 63].

Крім того, потерпілий може викривляти обставини події, виходячи з власної протиправної поведінки, що передувала нападу на нього, або побоюючись погроз з боку злочинця, а іноді внаслідок підкупу чи іншого схиляння до давання неправдивих показань.

Наведені твердження підтверджуються і результатами опитування слідчих і оперативних співробітників органів внутрішніх справ, які серед основних труднощів, що виникають під час допиту потерпілих у кримінальних провадженнях за фактами заподіяння тілесних ушкоджень, вказали: тяжкий стан здоров'я потерпілого, який не дає можливості провести його допит (62%); несприятливий збуджений нервово-психічний стан потерпілого (55%); перебування потерпілого у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння як на момент вчинення стосовно нього злочину, так і під час проведення допиту (29%); зацікавленість потерпілого у викривленні інформації про подію злочину і особу

злочинця (33%); відчуття страху перед злочинцем, побоювання помсти з його боку (42%).

Як зазначається фахівцями, недобросовісну поведінку потерпілого, як правило, можна виявити шляхом аналізу особистості потерпілого, його поведінки на допиті, взаємовідносин з іншими учасниками під час проведення слідчих (розшукових) дій, відношення до події злочину, та співставлення його показань з іншими матеріалами кримінального провадження [98, с. 458].

В усякому випадку, показання потерпілого повинні бути перевірені процесуальним шляхом і отримати оцінку виходячи із сукупності отриманих у кримінальному провадженні доказів.

Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України слідчий здійснює **освідування потерпілого** для виявлення на його тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Освідування потерпілого належить до невідкладних слідчих дій, безпідставне зволікання з проведенням якого призводить до втрати або значної зміни наявних на тілі потерпілого слідів злочину. На випадок відмови учасника від освідування законодавець передбачив примусове проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

До слідів кримінального правопорушення, які можуть бути виявлені і зафіксовані під час проведення освідування потерпілого, належать власне тілесні ушкодження – рани (вогнепальні, різані, колоті, колото-різані, рубані та ін.), синці, садна, поверхневі царапини, вивихи суглобів, переломи кісток, опіки, обпалення, а також сліди на тілі від об'єктів, з якими освідуваний стикався під час заподіяння йому тілесних ушкоджень: сліди крові (патьоки, помарки, краплини, бризки), інших біологічних виділень людського організму, частки бруду, кіптяви, порошу, волосся, пил, ґрунт, фарба, частки волокон тканини, різноманітні мікрочастинки.

Виявлення у потерпілого особливих прикмет ставиться за мету цієї слідчої (розшукової) дії, як правило, у випадках відсутності даних щодо його особи з метою подальшої ідентифікації.

У криміналістичній літературі зазначається, що результативність освідування у значній мірі залежить від того, наскільки правильно у протоколі описані наявні на тілі особи ушкодження і сліди злочину, а їх правильна фіксація, у свою чергу, потребує наявності спеціальних знань в області медицини (перш за все, застосування медичної термінології), якими слідчі, як правило, не володіють [192]. Як свідчить результати вивчення слідчої практики та дані опитування співробітників поліції, для проведення освідування потерпілого доцільно залучати судово-медичного лікаря або лікаря іншої спеціальності. Поряд з медичним експертом, до проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії можуть бути залучені інспектори-криміналісти – для виявлення і фіксації невидимих або слабовидимих на тілі потерпілого слідів, а також інші спеціалісти (трасологи, балісти та ін.). Усіх цих спеціалістів до початку проведення освідування слід ознайомити з обставинами кримінального провадження та звернути увагу на найбільш важливі з них.

Як вказується в літературі, спеціалісти нададуть змогу виявити і зафіксувати, зокрема, нашарування на руках та одязі підозрюваного слідів пострілу (кіптяви, пороху), слідів опіків, слідів від лугів чи інших хімічних речовин. Їх участь надасть можливість ефективно використати засоби криміналістичної техніки – лупи, світофільтри, ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі та ін. Так, інфрачервоні промені допомагають виявити підшкірний крововилив чи сліди пороху на шкірі, рентгенівські промені виявляють предмети, що знаходяться під шкірою (дріб, скло та ін.) [105, с. 80].

Освідування може бути проведено як у кабінеті слідчого, так і у медичному закладі (якщо потерпілий перебуває у лікарні, коли проведення освідування пов'язане зі знаттям пов'язок і бинтів, або якщо освідування необхідно провести за участю медичного експерта з використанням медичного обладнання).

Пошук слідів злочину на тілі потерпілого повинно здійснюватись цілеспрямовано, послідовно, з урахуванням особливостей нанесення ушкоджень і характеру виникнення слідів злочину. За загальним правилом, спочатку проводиться загальний огляд тіла особи, після чого оглядаються зверху донизу усі частини тіла (голова, шия, плечі, груди, спина, живіт, статеві органи, сідниці, ноги). Особливо прискіпливо оглядаються ті частини тіла, на яких з найбільшою ймовірністю можуть знаходитись сліди злочину (виходячи з обставин події і раніше отриманих даних) [172, с. 56-57].

Слід при цьому мати на увазі, що встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, механізму їх виникнення можливо не під час освідування, а лише за результатами проведення судово-медичної експертизи (ст. 242 КПК України). У зв'язку з цим, слідчі часто не проводять цю слідчу (розшукову) дію, вважаючи, що проведення експертизи є достатнім. У криміналістичній літературі обгрунтовано наголошується на невірності такого підходу, оскільки, по-перше, часто саме результати освідування стають підставою для призначення судово-медичної експертизи і, по-друге, якщо експертиза проводиться за матеріалами справи, то дані, що містяться у протоколі освідування, дають можливість судово-медичному експерту більш повно відповісти на поставлені запитання [16, с. 33-34]. Крім того, результати освідування є важливими і як засіб негайного підтвердження показань потерпілого щодо характеру насильницьких дій злочинця, і як підґрунтя для попередніх висновків слідчого щодо способу насильницьких дій і застосованих при цьому знарядь [29. С. 76].

Якщо при освідуванні потерпілого виникне необхідність оглянути його одяг або інші речі, слід окремо проводити іншу слідчу (розшукову) дію – огляд речей (ст. 237 КПК України). У криміналістичній літературі зазначається, що трапляються випадки, коли без огляду одягу неможливо зрозуміти походження або топографію слідів на тілі освідуваної особи і виникає необхідність в одночасному огляді тіла (освідуванні) й одягу. У цих випадках освідування і огляд одягу проводяться у наступній послідовності: спочатку оглядаються

частини тіла, не закриті одягом, потім одяг, після чого інші частини тіла освідуваної особи [108, с. 154]. Тим не менш, виходячи з положень кримінального-процесуального законодавства, в останньому випадку має місце проведення двох окремих слідчих (розшукових) дій і фіксація їх результатів здійснюється за допомогою окремих протоколів.

Кримінально-процесуальне законодавство (ч. 3 ст. 245 КПК України) дозволяє здійснювати під час освідування (і за правилами, передбаченими для проведення освідування) відбирання у потерпілого біологічних зразків для експертного дослідження.

Серед огляду речей (ст. 237 КПК України) у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, особливе значення має **огляд одягу потерпілого**. Основною метою проведення такого огляду є виявлення на одязі плям крові та інших виділень людського тіла, порізів, розривів, пробоїн, подряпин, потертостей, опалення ворсу, інших слідів, які могли залишити знаряддя злочину.

Огляд одягу потерпілого повинен проводитись невідкладно. Зволікання загрожує втратою або самого одягу, який потерпілий чи його родичі нерідко викидають у зв'язку зі значними пошкодженнями, що приводять її у негідність, або важливих слідів, що відобразились на одязі [152, с. 607]. У тих випадках, коли постраждалий доставлений до лікувальної установи, слід довести до медичного персоналу про необхідність зберігання одягу і слідів, що є на ньому, оскільки не виключено випадки пошкодження одягу при підготовці потерпілого до перев'язки, операції або взагалі знищення цієї одязі. У зв'язку з цим, медперсоналу необхідно періодично нагадувати про належне поводження з предметами, які можуть мати значення речових доказів [148, с. 17]. Однак, навіть у тих випадках, коли одяг випрано, останній все одно підлягає вилученню, огляду і експертному дослідженню, оскільки сліди крові, волосся і мікрочастинки залишаються навіть після прання [16, с. 36].

Як вже зазначалося, огляд одягу потерпілого іноді доцільно проводити разом з освідуванням. Дослідниками підкреслюється, що, як правило, сліди злочину локалізуються на тілі і одязі одночасно, але оскільки одяг першим сприймає дію знаряддя злочину, то в ряді випадків ознаки ушкоджень на одязі відображаються більш чітко, ніж на тілі. Крім того, одяг здатен тривалий час відображати і зберігати сліди механічного впливу на нього. Дослідження одягу разом з дослідженням тіла іноді дозволяє встановити позу підозрюваного в момент нанесення тілесних ушкоджень. Усе це має значення для встановлення фактичних обставин події злочину [35, с. 23].

У тому випадку, коли тілесні ушкодження заподіяно гострим предметом, на одязі потерпілого здійснюється пошук порізів, розривів, слідів металу, крові, сторонніх речовин. Якщо в якості знаряддя застосовано вогнепальну зброю, відбувається пошук слідів близького пострілу або пострілу в упор – кіптяви, порошинок, слідів металу, збройної змазки. Застосування тупого знаряддя може залишити сліди металізації, сторонніх речовин, розриви одягу, зірваний ворс та ін. При заподіянні тілесних ушкоджень за допомогою отруйних речовин на одязі відшукуються потьоки, краплі, бризки, порошок, тобто сама отруйна речовина, а також сліди блювоти, у зв'язку з чим слід оглядати не лише поверхню одягу, а й зміст карманів [16, с. 36-37].

Огляд одягу потерпілого слід проводити, використовуючи за необхідності засоби криміналістичної техніки – лупи, ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі, біноклярні мікроскопи. Огляд з використанням цих приборів здійснюється, як правило, за участі спеціаліста [16, с. 37].

У протоколі огляду одягу потерпілого повинно бути зазначено: кількість наявних пошкоджень, їхня форма, розмір і розташування, вид пошкоджень (наскрізні отвори, потертості та ін.), характер країв (рівні, звивисті, волокнисті) [35, с. 26]. Для фіксації наявних пошкоджень одягу слід використовувати фотографування за правилами масштабної зйомки.

Після проведення огляду одягу потерпілого і фіксації його результатів у протоколі, одяг повинен бути вилучений, належним чином упакований (щоб зберегти сліди злочину) з метою наступного направлення на експертизу [152, с. 607].

Однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій, що проводяться під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є **огляд місця події** (ст. 237 КПК України).

Як зазначається в літературі, слідчий огляд належить до числа початкових, неповторних та незамінних слідчих дій. Правоохоронна практика свідчить, що дану слідчу дію не можна замінити іншими слідчими діями, зокрема, допитами осіб, які є очевидцями злочинної події, оскільки жоден свідок не в змозі дати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду місця події, застосовуючи засоби криміналістичної техніки та допомогу спеціалістів. При цьому слідчий огляд є досить складною слідчою дією, що вимагає високої кваліфікації співробітників, які беруть у ньому участь. Йому характерна багатоманітність об'єктів, що підлягають дослідженню. Зважаючи на це, ефективне проведення цієї слідчої дії багато в чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у правоохоронній практиці [191, с. 236].

З одного боку, загальні положення тактики огляду місця події у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, в цілому відповідають тактиці огляду при розслідуванні інших злочинів. Водночас, характер злочинів, що розслідуються, обумовлює ряд організаційно-тактичних особливостей, які слід ураховувати слідчому під час планування, проведення і фіксації результатів цієї слідчої (розшукової) дії.

В якості основних завдань при проведенні огляду місця події під час розслідування факту заподіяння тілесних ушкоджень криміналісти традиційно виділяють безпосереднє вивчення обстановки місця події для визначення

характеру події, пов'язаної з посяганням на здоров'я людини, і обставин його вчинення, а також пошук, закріплення і забезпечення схоронності слідів злочину і речових доказів. Під час огляду вирішуються і інші завдання, серед яких отримання інформації для висунення версій, організація оперативно-розшукових заходів тощо [35, с. 19].

У той же час, вивчення практики досудового розслідування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії свідчить про те, що слідчі часто недооцінюють доказові можливості огляду місця події, або взагалі не проводячи зазначену слідчу (розшукову) дію, особливо у випадках нанесення тілесних ушкоджень середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень, або проводячи формально, іноді через кілька днів після отримання інформації про вчинений злочин і внесення відомостей до ЄРДР. В останньому випадку ефективність слідчої (розшукової) дії значно знижується, оскільки обстановка місця події зазнає значних змін – як у результаті свідомих дій злочинця з приховання слідів злочину, так і внаслідок інших об'єктивних обставин.

Фахівцями обґрунтовано вказується, що тактика огляду місця події під час розслідування нанесення тілесних ушкоджень залежить насамперед від біофізіологічного стану потерпілого – жива жертва злочину чи на місці злочину виявлено труп [130, с. 70-71]. В останньому випадку цю слідчу (розшукову) дію слід проводити з урахуванням організаційно-тактичних особливостей, притаманних огляду місця події при розслідуванні злочинів проти життя. Якщо на місці події перебуває потерпілий, необхідно невідкладно вирішити питання про надання йому медичної допомоги, а також встановити його особистість.

Традиційною у криміналістичній науці є позиція, згідно з якою огляд місця події по можливості необхідно проводити за участю потерпілого [152, с. 607]. З такою позицією слід погодитись. При цьому в літературі звертається увага на те, що ця участь є корисною незалежно від того, дає він правдиві чи неправдиві показання. Так, потерпілий, який дає правдиві показання, допомагає слідчому з'ясувати обстановку вчинення злочину, може повідомити про те, де перебували

учасники події, що полегшить пошук слідів і предметів, які мають значення для справи. З іншого боку, участь в огляді потерпілого, який дає неправдиві показання, може призвести до того, що, переконавшись у негідності вибраних ним пояснень, він почне давати правдиві показання [148, с. 18].

У той же час спірною виглядає пропозиція, згідно з якою за наявності кількох потерпілих слід послідовно зробити кілька оглядів, з кожним потерпілим окремо [130, с. 71].

У ряді випадків до участі в огляді місця події слід залучати підозрюваного. Як і у випадку із залученням до цієї слідчої (розшукової) дії потерпілого, підозрюваного доцільно залучати:

1) якщо підозрюваний дає показання, в яких посилається на наявність на місці події слідів злочину, знарядь та речових доказів або може пояснити на місці суттєві обставини події злочину;

2) якщо участь у проведенні огляду і демонстрація справжньої слідової картини злочину здатне вплинути на змін підозрюваним власних неправдивих показань, які він надав раніше.

В необхідних випадках огляд місця події може бути проведено за участі свідків – очевидців події.

До участі у проведенні огляду доцільно залучати спеціалістів, які допоможуть визначити направленість огляду, виявити місцезнаходження слідів злочину і речових доказів, попередньо визначити їх придатність до подальшого доказування обставин події. Зокрема, як зазначається фахівцями, судового медика слід залучати для виявлення та вилучення виділень людини (крові, слини, сечі та ін.), криміналіста – для виявлення, фіксації і вилучення слідів трасологічного характеру (рук, взуття, транспортних засобів), застосування вогнепальної, холодної зброї або предметів, що використовувалися як зброя, кінолога зі службовою собакою – для переслідування підозрюваного «за гарячими слідами» [98, с. 457].

В огляді місця події можуть приймати участь і оперативні співробітники, чия робота полягає насамперед у обході і обстеженні прилеглих ділянок території і різних об'єктів, розташованих поблизу, спілкуванні з мешканцями сусідніх квартир, будинків, двірниками, працівниками розташованих поблизу підприємств, установ, організацій.

Як зазначається дослідниками, використовуючи недоторканість житлового приміщення, злочинці (іноді також і потерпілі) часто вибирають такий спосіб протидії розслідуванню, як перешкоджання проходженню в житлове приміщення, де відбулась подія злочину, співробітників правоохоронних органів для огляду місця події [162, с. 91]. У зв'язку з цим, слід урахувати, що огляд місця події, яким є житло чи інше володіння особи, відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України, здійснюється згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, тобто на підставі ухвали слідчого судді (ст.ст. 235, 236 КПК України).

За загальним правилом, слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про подію злочину, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події [190, с. 263].

Важливою умову ефективності огляду є належна інформаційна підготовка слідчого. Чим більшим обсягом інформації щодо обставин події, способу вчинення злочину, наявності знарядь, слідів та можливих речових доказів володіє слідчий до початку огляду, тим результативнішою стане ця слідча (розшукова) дія.

Як зазначається в літературі, тактика огляду місця події на робочому етапі передбачає загальну (статичну) та детальну (динамічну) стадії огляду. Під час проведення загального огляду місця заподіяння тілесних ушкоджень слідчому необхідно виявити і зафіксувати:

1) розташування місця події, вказавши повну адресу, ділянку вулиці, місцевості;

2) якщо злочин вчинено за межами міста, необхідно зробити прив'язку до нерухомих орієнтирів;

3) всі виявлені сліди та предмети, що мають значення для встановлення обставин події;

4) обставини, що сприяють розслідуванню злочину «за гарячими слідами».

Детальний огляд потребує від слідчого прискіпливого огляду всіх предметів та слідів, що можуть мати значення для кримінального провадження, ретельного опису їх у протоколі слідчої (розшукової) дії [98, с. 356].

Фахівцями наголошується, що огляд місця події не слід завжди обмежувати межами приміщення або ділянки місцевості, де потерпілому безпосередньо завдано тілесні ушкодження. У залежності від результатів огляду або наявності інших даних межі огляду можуть бути розширені. Зокрема, якщо знаряддя злочину не знайдено на місці події у приміщенні, необхідно оглянути інші кімнати, сходові клітки, горищі, двір, сарай, смітник. Те ж саме слід робити, якщо є дані про знаходження в іншому місці предметів, що мають відношення до злочину [35, с. 22]. Крім того, під час дослідження прилягаючої місцевості можна виявити місце, де особа чекала на свою жертву, шляхи підходу та відходу після вчинення злочину, сліди транспортного засобу тощо [98, с. 457].

На місці події можуть бути знайдені різні за своїм характером і походженням предмети і сліди.

Одним з найважливіших об'єктів дослідження під час проведення огляду є покинуте або загублене злочинцем знаряддя вчинення злочину – зброя, отруйні і вибухові речовини і пристрої, та інші речі, спеціально пристосовані для заподіяння тілесних ушкоджень. При застосуванні вогнепальної зброї на місці події можуть бути знайдені сліди дії цієї зброї: вогнепальні пошкодження предметів у вигляді пробоїн, вм'ятин, додаткові фактори пострілу (обпалення,

закопчення, незгорілі порошинки), а також стріляні кулі, гільзи, дріб, картеч, пижі [35, с. 21].

Як вже зазначалося у п. 1.3, в якості знарядь можуть використовуватися предмети, спеціально не пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, у тому числі випадково знайдені злочинцем або підібрані ним вже у процесі конфлікту з потерпілим – інструменти (сокири, молотки, викрутки, лопати та ін.), палки, каміння, арматури столові і канцелярські ножі, ножиці та ін. Якщо подібні предмети знаходяться на місці події, усі вони повинні бути уважно оглянуті з метою виявлення слідів крові (можуть бути стерті або замиті), волосся, текстильних волокон.

Особу, яка нанесла тілесні ушкодження, іноді можна встановити за документами та іншими особистими речами, загубленими або залишеними нею на місці події (особисті документи, частини одягу, недопалки, предмети прикраси тощо). Вказані предмети є інформаційними носіями відомостей, необхідних для висунення слідчих версій. Знаходження, фіксація та подальше дослідження таких предметів та речей допомагає висуненню версій про особистість злочинця (у тих випадках, коли він невідомий), сприяє організації заходів з його викриття та розшуку.

Часто злочинець, особливо при вчиненні злочину в сільській місцевості, лісопарковій зоні, на місцевості з ґрунтовою поверхнею залишає сліди взуття, «доріжку» слідів, іноді сліди босих ніг. У цих випадках по одиничних слідах встановлюють вид і розмір взуття, ноги, по «доріжці» - довжину шагу, що дозволяє з достатньою точністю висунути версію про антропологічну характеристику особи, що їх залишила, його функціональні особливості (хода, загальнофізичні якості – стать, приблизний вік, набуті деформації, у тому числі внаслідок професійної діяльності тощо) [110, с. 25-26]. За слідами взуття можна встановити і кількість осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення.

Шляхом дослідження слідів ніг потерпілого можна отримати інформацію про точне місце вчинення злочину. Нерідко потерпілі, маючи серйозні поранення, пересуваються на значну відстань від місця нападу. По доріжці їх слідів можна встановити напрямок руху та відшукати місце, де потерпілому нанесено ушкодження [176, с. 85].

Сліди транспортних засобів можна виявити як на місці події, так і за її межами.

При проведенні огляду слід виявляти і фіксувати особливості просторового розташування предметів, які можуть свідчити про наявність боротьби між злочинцем і потерпілим – очевидні зміни в обстановці місця події, перекинуті меблі, розкидані предмети домашнього вжитку, розкидані або поламани меблі, битий посуд, прим'ята трава тощо.

Іноді під час розслідування злочинів зазначеної категорії виникає необхідність у проведенні повторного або додаткового огляду місця події. Повторний огляд може проводитись, зокрема, у випадках неналежності, неповноти, об'єктивної несприятливості умов первинного огляду (нічний час, дощ, снігопад, відсутність штучного освітлення), відсутності у слідчого необхідних технічних засобів, або у разі отримання доказів, які змінюють уявлення слідчого щодо обставин події, яке існувало на момент первинного огляду. Додатковий огляд, як правило, проводиться з метою уточнення і доповнення результатів первинного, наприклад, при отриманні нової інформації щодо місцезнаходження знарядь або нових слідів злочину.

Відповідно до ч. 7 ст. 237 КПК України слідчий та спеціаліст можуть проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Під час фіксації ходу та результатів огляду місця події особливого значення набувають фотографування та відеозапис. Саме використання засобів аудіовізуальної фіксації обстановки місця

події істотно підвищує повноту, всебічність та об'єктивність огляду, дозволяє відобразити об'єкти, що оглядаються, на матеріальному носії в їх первинному вигляді для наступного відтворення та аналізу [174, с. 160]. Фотографування, відеозапис, виготовлення відбитків і зліпків, вилучення і пакування речей зазвичай здійснюється інспектором-криміналістом під контролем слідчого.

Одночасно з проведенням огляду місця події слідчий повинен намагатися виявити осіб, які мають відомості про подію, шляхом встановлення у громадян, що зібрались на місці події, хто і звідки міг спостерігати або чути те, що відбувалось на місці події. Виконання такого завдання може бути доручено працівникам ОВС, що беруть участь у огляді [35, с. 22].

Важливе значення у розслідуванні злочинів зазначеної категорії має **огляд знарядь злочину** (ст. 237 КПК України), який у ряді випадків може допомогти як встановленню особи підозрюваного, так і пояснити механізм нанесення тілесного ушкодження.

Як зазначається у криміналістичній літературі, знаряддя злочину, як правило, можуть бути:

- 1) виявлені під час огляду місця події;
- 2) вилучені у підозрюваного під час його затримання, при проведенні особистого обшуку, при обшуку житла підозрюваного та його робочого місця;
- 3) передані слідчому очевидцями злочину, родичами підозрюваного і потерпілого, іншими особами [148, с. 51].

При огляді виявленого знаряддя нанесення тілесного ушкодження слід звертати увагу на:

- 1) ознаки, що дозволяють встановити приналежність знаряддя конкретній особі; частки речовини, що пристали до знаряддя внаслідок відділення від предмета, в контакт з яким знаряддя зберігалось (текстильні волокна одягу власника та ін.);

2) речовини, що відділились імовірно від тіла або одержі потерпілого (кров, клітини шкіри, м'язів, внутрішніх органів людини, волосся, текстильні волокна та ін.);

3) сліди рук [177, с. 383].

Варто погодитись із позицією В.І. Боярова, який відзначає, що при огляді зброї, після фіксації її в місці виявлення, з вказівкою точної відстані від нерухомих орієнтирів, необхідної для масштабної прив'язки, спочатку вживаються заходи з виявлення відбитків пальців рук на зовнішніх частинах зброї, що здебільшого можуть бути на його гладких дерев'яних, пластикових і металевих поверхнях. Вилучаються мікросліди, різного роду забруднення (пилюка, бруд, волосся, текстильні волокна-накладення тощо). Найчастіше ці сліди можуть бути виявлені на деталях зброї із жорсткою поверхнею.

У випадках знайдення під час огляду слідів застосування вогнепальної зброї, спеціаліст-баліст, який бере участь в огляді місця події, може зробити попередній висновок про застосування в різних місцях одного й того ж екземпляра зброї [11, с. 6-12].

Важливим засобом отримання доказової інформації є **допит свідків**. Вивчення слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, а також дані опитування слідчих і оперативних працівників свідчать, що в якості свідків підлягають допиту переважно три категорії осіб:

1) очевидці події злочину;

2) особи, які можуть повідомити про особливості особистості потерпілого і підозрюваного, їх спосіб життя, взаємовідносини до і після вчинення злочину;

3) особи, які хоча і не були очевидцями нанесення тілесних ушкоджень, але надавали допомогу потерпілому на місці події, викликали лікарів, телефонували в поліцію, супроводжували його при доставці у лікувальний заклад, а також медичні працівники і сусіди по палаті.

Допит свідків здійснюється в основному з тих самих тактичних особливостей, що і допит потерпілого.

Найбільш важливе значення для розкриття і розслідування злочину має допит свідків, які є очевидцями нанесення тілесних ушкоджень. У тих випадках, коли допит потерпілого, виходячи з його стану, є неможливим або недоцільним, саме допит очевидців події стає найпершою і найважливішою слідчою (розшуковою) дією. До того ж, слід ураховувати, що свідки у переважній більшості випадків більш об'єктивно ставляться до надання інформації про подію злочину, ніж потерпілі та підозрювані.

Для встановлення очевидців події злочину перш за все використовуються дані, отримані під час допитів потерпілого та підозрюваного. В інших випадках слідчий та оперативні працівники власними зусиллями встановлюють осіб, які з тієї чи іншої причини могли перебувати поблизу місця події і спостерігати за нею – родичі, близькі, друзі, колеги потерпілого по роботі чи навчанню, сусіди, жителі будинків, що розташовані неподалік від місця події, працівники підприємств, установ, організацій, на території яких вчинено злочин, інші особи, встановленню яких сприяє проведення оперативно-розшукових заходів, іноді – засоби масової інформації.

Для об'єктивної оцінки показань очевидців слідчому на початку допиту необхідно з'ясувати, у яких відносинах вони перебувають з потерпілим та підозрюваним, яким чином опинилися на місці події, а також їхню роль у подіях, що відбулись (пасивні спостерігачі, намагалися розборонити, кликали на допомогу, викликали поліцію чи швидку допомогу та ін.). Слідчому обов'язково необхідно точне місцезнаходження очевидця під час вчинення злочину, а також з'ясувати його здатність адекватно сприймати обставини події злочину.

Особливо слід звернути увагу на з'ясування наступних обставин: що саме передувало початку насильницьких дій; що стало приводом для нанесення тілесних ушкоджень; хто був ініціатором конфлікту, як саме вів себе потерпілий, чи не вчиняв він протиправних дій стосовно підозрюваного або інших осіб. Як і

при допиті потерпілого, у свідків слід запитати про спосіб, знаряддя і послідовність дій підозрюваного, ушкодження, які отримав потерпілий, а також про характер поведінки підозрюваного після вчинення злочину. Обов'язково слід встановити, чи були інші свідки події, і хто саме. У випадку, якщо злочинець не знайомий свідку, останнього слід детально допитати щодо особливостей зовнішності та інших прикмет злочинця.

Особами, які можуть повідомити про особливості особистості потерпілого і підозрюваного, їх спосіб життя, взаємовідносини до і після вчинення злочину є, як правило, їхні родичі, близькі, друзі, сусіди, колеги по роботі і навчанню. Вони також можуть надати інформацію щодо розпорядку дня підозрюваного і потерпілого, коло їх знайомих, обставини останніх днів, що передували вчиненню злочину тощо.

Під час допиту свідків третьої групи можна з'ясувати стан здоров'я потерпілого на момент надання йому допомоги, чи не втрачав він свідомість, що повідомляв з приводу події, у чому був одягнений, які предмети при собі мав, які пошкодження мав на одязі тощо. Лікар, який спостерігав за станом здоров'я підозрюваного, призначав і контролював лікування, проводив бесіди з потерпілим, нерідко може бути обізнаним про ті чи інші обставини злочину.

Як зазначає С.О. Сафронов, існує ймовірність того, що потерпілі через різні обставини можуть бути більш відвертими з медичним персоналом та з хворими, які перебувають з ними в одній палаті [162, с. 92]. У зв'язку з цим під час допиту вказаних осіб можна отримати важливу для розслідування інформацію, яку потерпілий не повідомив слідчому.

Характеризуючи процес розслідування злочинів цієї категорії, необхідно наголосити і на необхідності критичного ставлення до показань свідків. Дослідниками вказується, що достовірність їх показань залежить від ряду об'єктивних і суб'єктивних факторів. До об'єктивних належать фактор часу, умови сприйняття інформації, відстань до місця нанесення тілесних ушкоджень, стан освітлення, наявні перешкоди на шляху сприйняття та ін. Суб'єктивними

факторами, у свою чергу, є: мотиви, що спонукали свідка спостерігати за вчиненням насильницьких дій, наявність або відсутність у нього цікавості до події, фізичний і емоціональний стан свідка у момент сприйняття події злочину, наявність фізичних і психічних вад, перебування у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, життєвий досвід і професійні якості [122, с. 146-147].

Слід мати на увазі, що свідки іноді не можуть бути очевидцями усієї події злочину. Відомості, якими очевидці володіють, можуть бути фрагментарними – вони можуть бачити окремі епізоди (початок конфлікту, процес бійки або вже момент припинення злочину і затримання підозрюваного), що також відбивається на їх суб'єктивній позиції і змісті показань. У ряді випадків вони можуть сумлінно помилятися, особливо щодо мотивів та послідовності дій учасників конфлікту.

Ураховуючи те, що значна частина тілесних ушкоджень заподіюється внаслідок сімейно-побутових конфліктів, в якості свідків часто виступають члени сім'ї, знайомі, сусіди, які не завжди сприяють розслідуванню, можуть проявляти «солідарність» зі злочинцем або жертвою і, відповідно, давати неправдиві показання на користь будь-кого з них. Якщо вони підтримують добрі стосунки з обома, їх показання можуть не нести у собі значимої для розслідування інформації. Приймаючи безпосередню участь у сімейному конфлікті, такі свідки можуть бути підмовниками, що також буде впливати на їх свідчення. Надане ст. 63 Конституції України право не свідчити відносно себе та членів сім'ї збільшує їх ймовірність від дачі показань. У зв'язку з цим фахівцями рекомендується допитувати таких свідків якомога раніше, коли вони ще перебувають під враженням події злочину, та між ними ще не було змови про зміст їх показань [162, с. 91].

У тих випадках, коли свідки – очевидці події приймали участь у бійці (захищали потерпілого, відсторонювали учасників бійки та ін.), слід обов'язково проводити їх **освідування** [105, с. 80]. Освідування у цьому випадку проводиться

виходячи з тактичних рекомендацій, сформульованих для освідкування потерпілого.

Слідчі (розшукові) дії, що проводяться з підозрюваним, спрямовані на встановлення винуватості (невинуватості) підозрюваного у вчиненні злочину, отримання нових, а також перевірку і закріплення тих відомостей, що вже були отримані під час попередніх слідчих (розшукових) дій.

За чинним кримінально-процесуальним законодавством **затримання підозрюваного** слідчим (ст. ст. 208-213 КПК України) не є слідчою (розшуковою) дією, однак слід зупинитися на деяких особливостях його організації і проведення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень.

При затриманні в цілому слід дотримуватись тактичних особливостей, які притаманні процесу затримання підозрюваних по іншим категоріям кримінальних правопорушень. Однак, виходячи з характеру вчинюваних злочинів, слід урахувувати можливість агресивної поведінки злочинців і його здатність чинити опір членам слідчо-оперативної групи.

У зв'язку з цим, з метою забезпечення ефективності даної примусової міри, при її підготовці слід по можливості вивчити особистість затримуваного (його фізичні дані, наявність зброї та інших небезпечних предметів, психічні особливості, схильність до агресивних, у тому числі немотивованих, дій, володіння навичками спортивних і бойових двобоїв, попередній кримінальний досвід, наявність у підозрюваного подільників і їх кількість) та місце ймовірного затримання, підібрати склад слідчо-оперативної групи і забезпечити інструктування її учасників, підібрати службову зброю і спеціальні засоби, підготувати автотранспорт, обрати час та спосіб затримання, блокувати шляхи можливої втечі затриманого.

Правильно сплановане та проведене затримання дозволить припинити суспільно небезпечні дії злочинця, запобігти його втечі і ухиленню від кримінальної відповідальності, забезпечити схоронність важливих доказів.

Безпосередньо після затримання підозрюваний у вчиненні злочину, пов'язаного з нанесенням тілесних ушкоджень, повинен бути підданий **особистому обшуку** (ч. 3 ст. 208 КПК України) з дотриманням вимог, встановлених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України.

Необхідність проведення особистого обшуку обумовлена кількома обставинами. По-перше, у затриманого можуть знаходитись знаряддя злочину – як спеціально пристосовані для вчинення злочинів, так і інші, у тому числі випадкові, предмети, що були використані для нанесення тілесних ушкоджень потерпілому. По-друге, як свідчать матеріали слідчої і судової практики, такі особи можуть зберігати при собі вогнепальну та холодну зброю та інші предмети, зберігання чи носіння яких (або інші дії з якими) утворює самостійний склад злочину. Нарешті, негайне вилучення у підозрюваного вищевказаних предметів здатне припинити його можливий активний спротив і забезпечити безпеку оточуючих.

За загальним правилом, **допит підозрюваного** слід проводити одразу після його затримання, не даючи можливість обміркувати своє становище, обрати загальну лінію поведінки, проаналізувати обсяг доказової інформації, що має слідчий, та протистояти досудовому розслідуванню [188, с. 427]. Виключення можуть становити випадки, коли підозрюваний перебуває у стані алкогольного (наркотичного) сп'яніння або у важкому стані внаслідок отримання тілесних ушкоджень, які йому завдав потерпілий, що чинив активний опір.

Для проведення якісного допиту підозрюваного слідчому слід детально вивчити всі матеріали кримінального провадження та всю наявну інформацію про особистість підозрюваного (біографію, сімейний та соціальний стан, поведінку в побуті, відносини з сусідами тощо), визначити перелік питань і скласти план допиту, визначити прийоми і методи, що будуть застосовані, також підготувати речові докази, які можуть бути використані під час запланованих тактичних прийомів [98, с. 459].

Після з'ясування паспортних і біографічних даних від підозрюваного слід дізнатися, чи не вчиняв він раніше злочини або адміністративні правопорушення, і які покарання за це поніс. Слід урахувувати, що надані підозрюваним відомості особистого характеру (особливо за відсутності в нього особистих документів) підлягають обов'язковій перевірці, оскільки він може повідомити про себе неправдиві дані.

Встановлення фактичної сторони події, як правило, слід розпочинати зі з'ясування того, де саме підозрюваний знаходився і чим займався у той час, як було вчинено злочин.

Подальші тактичні особливості проведення допиту залежать від ставлення підозрюваного до події, що розслідується: чи визнає свою вину, чи погоджується давати показання, або намагається надати неправдиві показання з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Якщо підозрюваний погоджується давати показання, вони повинні бути максимально детально відображені у протоколі допиту – незалежно від того, вважає слідчий їх правдивими, чи навпаки.

Якщо підозрюваний визнає вину, слідчий, як правило, вислуховує вільну розповідь підозрюваного про обставини події, після чого задає питання, які конкретизують надану підозрюваним інформацію. Як і при допитах потерпілого і свідків, слідчий повинен встановити:

- 1) характер взаємовідносин між підозрюваним і потерпілим;
- 2) місце, час, обстановку вчинення злочину;
- 3) мотиви і цілі, якими керувався підозрюваний, наносячи потерпілому тілесні ушкодження;
- 4) чи здійснювались підозрюваним підготовчі дії до вчинення злочину, у чому саме вони полягали;
- 5) чи погрожував заздалегідь підозрюваний потерпілому;
- 6) яким чином і з якою метою він зустрівся з потерпілим;
- 7) чи були співучасники злочину і у чому полягала роль кожного з них;

- 8) що стало безпосереднім приводом до насильницьких дій;
- 9) яким саме способом нанесено тілесні ушкодження, у якій послідовності, за допомогою яких знарядь, які поранення отримав потерпілий;
- 10) якими були дії підозрюваного після нанесення ним тілесних ушкоджень;
- 10) хто був свідками події;
- 11) чи є, на думку підозрюваного, обставини, які пом'якшують його відповідальність.

У залежності від обставин події і обсягу добутої під час допиту інформації, показання підозрюваного слід конкретизувати, ставлячи уточнюючі і додаткові запитання.

Коли підозрюваний під час допиту повідомляє відомості, які спростовують позицію потерпілого, слід дізнатися в нього, хто може підтвердити наведені обставини. Якщо підозрюваний заявляє, що діяв у стані необхідної оборони, крайньої необхідності або афекту, викликаного неправомірною поведінкою потерпілого, слідчий під час допиту повинен встановити і зафіксувати усі відомості, які підтверджують позицію підозрюваного.

Якщо на місці події знайдено речі, предмети, які ймовірно належать підозрюваному, слід запитати, чи є у нього предмети, аналогічні знайденим, і де вони знаходяться.

Слід мати на увазі, що підозрюваний не несе відповідальності за давання завідомо неправдивих показань. Відповідно, до його показань слід поставитись критично, особливо ураховуючи, що підозрювані схильні викривляти обставини події, вигороджуючи себе и подільників.

У тому випадку, коли підозрюваний не визнає власної вини у вчиненні злочину і навіть заявляє про наявність алібі, слід також максимально детально зафіксувати у протоколі допиту усі відомості, які він повідомить, та усі його заперечення проти позиції слідчого. Детальна фіксація усіх відомостей, що

надасть підозрюваний, який не визнає власну вину, дозволить їх у подальшому належним чином перевірити.

Тактичні особливості допиту підозрюваного в таких випадках залежатимуть конкретних обставин події, особистості підозрюваного і тієї сукупності доказів, яка є у розпорядженні слідчого на момент допиту. Тактичні прийоми можуть зводитись як до емоційного впливу (схиляння до зізнання та щирого каяття як шляху пом'якшення покарання за вчинений злочин, створення у підозрюваного перебільшеного уявлення про наявну інформованість та ін.), так і до пред'явлення наявних доказів, що викривають підозрюваного (попередньо розпитавши його про обставини, що пов'язані з цими доказами) тощо.

У подальшому з підозрюваним, який заперечує свою вину у вчиненні злочину, доцільно провести повторний допит, під час якого застосувати тактичні прийоми, які дозволять спростувати наведені ним раніше неправдиві відомості – ознайомити з показаннями інших осіб (співучасників, свідків, потерпілого), пред'явити речові докази, висновки експерта, інші документи.

Під час розслідування злочинів цієї категорії нерідко виникає необхідність у проведенні **освідування підозрюваного**, у тому числі після його затримання (ст. 241 КПК України). Як і освідування потерпілого, ця слідча (розшукова) дія проводиться з метою виявлення і фіксації на його тілі слідів злочину, у тому числі тілесних ушкоджень, та особливих прикмет.

Освідування підозрюваного слід обов'язково проводити у тому випадку, коли з наявних матеріалів розслідування випливає, що під час вчинення злочину унаслідок опору з боку потерпілого або з інших причин (під час затримання на місці події, внаслідок випадкового падіння при спробі втекти та ін.) підозрюваний отримав ті чи інші тілесні ушкодження. Метою освідування підозрюваного є також пошук і фіксація слідів крові (його власної, потерпілого або інших осіб), біологічних виділень, часток тих чи інших речовин (пили, фарби, часток ґрунту, рослин та ін.) з місця події або тих, що підтверджують контакт тіла підозрюваного з предметами (речовинами), які ймовірно були використані ним в

якості знарядь вчинення злочину. Також освідчування проводиться з метою встановлення на його тілі особливих прикмет, на які вказали потерпілий і очевидці злочину. Ними можуть бути дефекти будови тіла, татуювання, шрами, рубці, сліди перенесених операцій тощо.

При цьому, як зазначається в літературі, іноді підозрюваного доцільно піддати освідчуванню (а у подальшому – судово-медичній експертизі) і в тих випадках, коли сам він не заявляє про наявність у нього тілесних ушкоджень, але є підстави вважати, що в наступному він може зробити заяву, нібито сам потерпілий напав на нього і наніс тілесні ушкодження, які за час розслідування зникли. Зафіксований факт відсутності на тілі підозрюваного тілесних ушкоджень надасть можливість за необхідності спростувати його неправдиві твердження [148, с. 48; 35, с. 35].

Дослідниками звертається увага, що освідчування підозрюваного є невідкладною слідчою дією, і зволікання з його проведенням може призвести до втрати доказової інформації й речових доказів. Зазначену слідчу дію слід провести відразу ж після затримання підозрюваного, коли він ще не встиг знищити наявні на його тілі сліди у вигляді плям крові, слини, сперми, волокон, волосся, забруднень і т.п. [108, с. 153]

Важливим засобом отримання інформації щодо обставин нанесення тілесних ушкоджень є **огляд одягу підозрюваного** (ст. 237 КПК України). Проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії переслідує ряд цілей. Як зазначається фахівцями, якщо одяг потерпілих звичайно оглядають з метою виявлення на ньому яких-небудь ушкоджень або слідів-нашарувань різноманітних речовин, то одяг підозрюваних – для встановлення його приналежності наявній особі. Необхідно мати на увазі, що потерпілі не завжди можуть запам'ятати зовнішність окремих осіб – частіше за все вони запам'ятовують прикмети одягу, в якому був злочинець [153, с. 572]. Мова, звичайно, йде про випадки, коли злочинець не знайомий потерпілому.

Поряд з цим, огляд одержі підозрюваного надає змогу отримати відомості, що свідчать про застосування стосовно потерпілого насильства, про спротив, який міг чинити потерпілий, а в ряді випадків дозволяє виявити факти викривлення як підозрюваним, так і потерпілим обставин події, що розслідується. Цю слідчу (розшукову) дію слід проводити у всіх випадках, коли є підстави вважати, що вона може зберігати сліди злочину.

В цілому тактичні особливості огляду одержі підозрюваного відповідають тим, що застосовуються при огляді одержі потерпілого.

Якщо підозрюваного затримано, огляд одержі слід проводити негайно після затримання, щоб підозрюваний не мав можливості знищити одержу або приховати наявні на ній сліди злочину. Якщо буде встановлено, що у момент вчинення злочину підозрюваний був одягнений в іншу одержу, її слід розшукати і вилучити [148, с. 48].

Як зазначає Ю.Я. Гутман, при огляді одержі підозрюваного слід звертати увагу на наявність слідів, що свідчать про безпосередній контакт підозрюваного з тілом або одержею потерпілого. Ця обставина може бути підтверджена встановленням на одержі підозрюваного волосся, окремих волокон тканини одержі потерпілого та ін. При огляді одержі слід також перевіряти, чи є у наявності усі її частини. Зокрема, при огляді верхньої одержі можна виявити відсутність рукава, коміру, поясу, кармана, манжета і т.п. Особливе значення наведене має тоді, коли на місці події знайдено аналогічні частини одержі, а підозрюваний заперечує факт перебування на місці події. Частини одержі підозрюваного слідчому може передати і потерпілий у випадку їх залишення підозрюваним під час чинення йому спротиву [35, с. 35-36].

Як і у випадку огляду одержі потерпілого, оглянута одержа підозрюваного, що містить сліди злочину, вилучається для подальшого відправлення на експертне дослідження.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, може бути проведений **обшук за місцем проживання**

підозрюваного (ст. ст. 233-236 КПК України). Слід урахувати, що вказана слідча (розшукова дія) може проводитись виключно на підставі ухвали слідчого судді.

При обшуку за місцем проживання підозрюваного коло предметів пошуку і дослідження є більш широким, ніж при особистому обшуку. Поряд із раніше зазначеними це, зокрема: одяга, в яку був одягнений підозрюваний у момент вчинення злочину; інструменти і матеріали, які використовував підозрюваний для виготовлення (пристосування) предметів – знарядь злочину; предмети, які свідчать про вжиття підозрюваним заходів на приховання злочину – сліди спалення одягу, взуття, особистих речей, на яких можуть бути кров потерпілого або які можуть впізнати потерпілий і очевидці злочину, ганчірки, якими стиралась кров з одягу; будь-які речі і документи, що належать потерпілому тощо.

Також, під час обшуку за місцем проживання підозрюваного можна виявити самого підозрюваного або його співучасників, якщо вони переховуються від слідства, а також встановити наявність майна, що у подальшому забезпечить відшкодування потерпілому збитків, завданих нанесенням тілесних ушкоджень.

За наявності підстав, обшук може бути проведений і в інших місцях (за місцем проживання родичів, близьких та друзів підозрюваного, на його робочому місці тощо).

Важливою слідчою (розшуковою) дією, від результатів якої часто залежить подальший хід і підсумки досудового розслідування, є **пред'явлення підозрюваного до впізнання** потерпілому або свідкам (ст. 228 КПК України). Воно проводиться у тих випадках, коли потерпілому або свідкам не відома особа підозрюваного, однак зовнішність його вони запам'ятали.

Підстави, порядок і тактичні особливості його проведення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, не мають суттєвих відмінностей порівняно з розслідуванням інших злочинів.

Слід лише вказати на необхідність у ряді випадків критичного ставлення до результатів цієї дії та урахування психологічного стану потерпілого у той момент, коли підозрюваний завдавав йому тілесні ушкодження (раптовість нападу, незвичність обстановки, почуття страху та ін.). Усе це може призвести до помилки потерпілого під час впізнання або неможливості впізнати нападника серед інших пред'явлених осіб. У таких випадках результати пред'явлення до впізнання слідчий повинен оцінювати критично, ураховуючи інші отримані під час розслідування докази [148, с. 50-51]. Також серед чинників, що перешкоджають досягненню позитивних результатів у ході проведення цієї слідчої (розшукової) дії, фахівці традиційно виділяють фактор побоювання свідка [8, с. 45].

При розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень можливо також пред'явлення потерпілому (свідкам) вилучених у підозрюваного або отриманих під час огляду місця події чи обшуку знарядь злочину, одяжі підозрюваного або інших предметів. Під час його проведення слід керуватися положеннями ст. 229 КПК України та загальними тактичними прийомами.

На перевірку показань підозрюваного, потерпілого, свідків та на поглиблення дослідження обставин події злочину спрямовані такі слідчі (розшукові) дії, як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України) та слідчий експеримент (ст. 240 КПК України).

Необхідність у проведенні таких слідчих дій, як правило, виникає у випадках невизнання підозрюваним власної вини у вчиненні злочину, у визнанні себе винним у вчиненні менш тяжкого злочину, при нез'ясованості механізму заподіяння тілесних ушкоджень, невизначеності послідовності дій учасників конфлікту, ролі кожного з нападників у вчиненні злочину (якщо тілесні ушкодження нанесено групою осіб).

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб проводиться для з'ясування причин розбіжностей у показаннях підозрюваних, потерпілих, свідків. При цьому показання одного з учасників такого допиту можуть або вкривати

іншого учасника, або допомагають згадати і більш повно зафіксувати окремі факти, що залишились поза увагою чи забуті іншим учасником. Ця слідча (розшукова) дія може стати ефективним засобом перевірки наявних та отримання нових доказів.

Встановивши на початку допиту, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках між собою вони перебувають, слідчий по черзі пропонує їм дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит. Після цього слідчий може поставити допитуваним додаткові запитання. Особи, які беруть участь у допиті, також вправі ставити одна одній запитання, що стосуються предмету допиту.

Як зазначається в літературі, психологічний ефект одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб полягає в так званому «ефекті присутності»: необхідності давати показання у присутності іншої особи, яка знає дійсні обставини події, що відбулася. Злочинцю набагато легше давати неправдиві показання слідчому, який не був присутній при вчиненні кримінального правопорушення і не знає всіх його обставин, ніж у присутності обізнаної особи, яка безпосередньо сприймала подію злочину [98, с. 367].

У тих випадках, коли розбіжності викликані не свідомим викривленням обставин події злочину кимось із допитуваних, а добросовісною помилкою, проведення цієї слідчої (розшукової) дії дозволить з'ясувати причини цих розбіжностей та їх ліквідувати.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України **слідчий експеримент** проводиться шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів та випробувань. Як зазначається в літературі, слідчий експеримент належить до похідних слідчих (розшукових) дій і проводиться, як правило, на подальших етапах розслідування [189, с. 94]. Виключення можуть становити слідчі ситуації, за яких з самого початку розслідування з'ясовано основні обставини події, встановлено особи потерпілого і підозрюваного,

проведено судово-медичну експертизу, однак потребують уточнення окремі обставини, що стосуються механізму і послідовності дій учасників події.

Слідчий експеримент нечасто проводиться під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. Нечасте його застосування традиційно пояснюється у криміналістичній літературі насамперед двома особливостями. По-перше, слідчий експеримент відноситься до числа найбільш складних процесуальних дій, і під час його проведення слідчі стикаються з чималими труднощами організаційного характеру (визначення необхідного місця, часу, вибір учасників, технічних засобів та ін.). По-друге, результати слідчого експерименту далеко не завжди призводять до безспірних категоричних висновків [172, с. 194].

Як свідчить практика розслідування злочинів цієї категорії, а також дані опитування слідчих, як правило, слідчий експеримент проводиться за необхідності:

- 1) встановлення детального механізму нанесення тілесних ушкоджень, його окремих складових і визначення послідовності дій підозрюваного і потерпілого;
- 2) встановлення можливості нанесення підозрюваним тих чи інших тілесних ушкоджень потерпілому у певний спосіб;
- 3) реконструювати змінену обстановку місця події;
- 4) перевірки фактичної можливості з боку очевидців сприймати (бачити, чути) ті чи інші обставини нанесення тілесних ушкоджень, виходячи з умов події злочину (відстань від місця заподіяння тілесних ушкоджень, погодні мови, наявність освітлення, фізичні якості і стан здоров'я самих очевидців).

У проведенні слідчого експерименту поряд з потерпілим, підозрюваним і свідками можуть брати участь спеціалісти (насамперед, судовий медик та інспектор-криміналіст), а також інші, поряд зі слідчим, співробітники поліції. Роль останніх може полягати у охороні місця проведення слідчої (розшукової) дії, супроводженні підозрюваного, який перебуває під вартою, розстановці

учасників і керуванні їх діями, допомозі слідчому у здійсненні фото- і відеофіксації ходу та результатів слідчого експерименту.

Що стосується результатів слідчого експерименту стосовно дій (подій, можливостей), то вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Негативні свідчать про неможливість вчинення певних дій або настання подій (зокрема, неможливість нанесення тілесних ушкоджень у той чи інший спосіб). У свою чергу, позитивний результат сам по собі не означає, що дії (події), можливість яких перевірялась, дійсно мали місце – він лише засвідчує їх можливість та вірогідність за певних умов. Тому оцінювати результати слідчого експерименту слід виходячи з сукупності усіх зібраних у кримінальному провадженні доказів.

Ураховуючи, що злочини, передбачені ст.121, ч.ч. 3, 4 ст. 345, ч.ч. 3, 4 ст. 345¹, ч.ч. 2, 3 ст. 346, ч. 3 ст. 350, ч.ч. 2, 3 ст. 377, ч. 3 ст. 398, ч.ч. 2-4 ст. 405, ч. 3 ст. 406 КК України, відносяться до категорії тяжких або особливо тяжких, відповідно до ст. 246 КПК України під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень допускається проведення НС(Р)Д.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України НС(Р)Д – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом. Установлюючи систему НС(Р)Д, законодавець визначив, що їх проведення можливе: а) під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів; б) у випадках, якщо відомості про особу, яка вчинила злочин, неможливо отримати в інший спосіб.

Якщо достатніх відомостей про злочин з числа вищевказаних, та про особу, яка його вчинила, отримати в інший спосіб неможливо, є підстави для проведення:

- аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- спостереження за особою або місцем (ст. 269 КПК України);
- аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 269 КПК України).

Процесуальні аспекти проведення НС(Р)Д визначаються главою 21 КПК України та положеннями Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5 (надалі – Інструкція) [63].

Аналітичне опрацювання наукових джерел свідчить, що слідчими приділено достатньо уваги аналізу сутності НС(Р)Д та напрямам їх використання для збирання доказів у кримінальному провадженні, саме тому не зупиняючись на детальному аналізі теоретичних положень, вважаємо слушним окреслити типову систему та функціональну спрямованість останніх під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Так, перш за все необхідно відзначити ефективність під час розслідування таких злочинів **спостереження за особою**. Як свідчить опрацювання матеріалів практики необхідність проведення вказаної НС(Р)Д виникає у таких випадках: відносно підозрюваного обрано запобіжних захід, не пов'язаний з ізоляцією від суспільства; підозрюваний повністю заперечує свою причетність до нанесення тілесних ушкоджень, або приховує дані, які входять до предмету доказування, зокрема мотив вчинення злочину; підозрюваний приховує або заперечує участь у вчиненні злочину інших осіб; є достатні підстави вважати, що нанесення тілесних ушкоджень вчинено на замовлення; не виявлено знарядь вчинення

злочину за наявності достовірних даних щодо їх використання тощо. Опитування працівників слідчих підрозділів НП України свідчить, що за допомогою проведення вказаної НС(Р)Д вирішуються такі завдання: *а) основні:* встановлюються співучасники злочину (організатори, у випадку якщо тілесні ушкодження нанесено на замовлення); місце зберігання знарядь вчинення злочину та інших речових доказів; факти неправомірного впливу на потерпілого та свідків; *б) додаткові:* встановлюються зв'язки підозрюваного та особи, які можуть бути допитані як свідки у кримінальному провадженні; отримується інформація щодо причетності підозрюваного до вчинення інших кримінальних правопорушень.

Продовжуючи, необхідно проаналізувати функціональну спрямованість **знання інформації з транспортних телекомунікаційних мереж**. Аналізуючи цей захід також необхідно звернути увагу на те, що у практичній діяльності названа НС(Р)Д охоплює два самостійні напрями, які суттєво різняться за організацією і тактикою проведення. Так, фактично, у структуру зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем входять такі дії:

а) контроль за телефонними розмовами, що полягає у негласному спостереженні, відборі, фіксації, обробці і відтворенні з використанням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних системах, змісту телефонних розмов, а також інших відомостей та сигналів, які передаються телефонними каналами зв'язку, що контролюється (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо);

б) зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає у негласному одержанні, фіксації із застосуванням відповідних технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, обробці та відтворенні, у тому числі придатних для автоматизованої обробки засобами обчислювальної техніки, різних видів сигналів, які передаються через мережу Інтернет, інші мережі передачі даних, що контролюються.

Опрацювання матеріалів практики свідчить, що проведення вказаної НС(Р)Д доцільне у таких ситуаціях: а) між потерпілим та підозрюваним протягом тривалого часу розвивались конфліктні відносини, що призвело до нанесення тілесних ушкоджень; б) основною версією розслідування є версія, що тілесні ушкодження нанесено на замовлення. Відповідно у першій ситуації результатами проведення такої НС(Р)Д є: фіксація факту розвитку конфлікту між потерпілим та підозрюваним (аналіз соціальних мереж); мотиви конфлікту, і як наслідок, можливі мотиви нанесення тілесних ушкоджень; інших осіб, які були учасниками конфлікту і можуть бути причетними до вчинення злочину, чи стати жертвою злочину у майбутньому тощо. У свою чергу, для другої ситуації за допомогою цієї НС(Р)Д характерним є вирішення таких завдань: встановлення співучасників злочину; форми, способу отримання та розміру винагороди за вчинений злочин; визначення можливих фактів протидії розслідуванню; мотиви нанесення тілесних ушкоджень; зв'язок вчиненого злочину та професійної діяльності потерпілого.

У ситуаціях затримання особи злочинця через певний час після вчинення злочину та відсутності очевидців його вчинення особливої актуальності набуває проведення такої НС(Р)Д як встановлення місця знаходження радіоелектронного засобу. Слушно підтримати позицію І.Л. Калімбета, який відзначає, що інформація, отримана в результаті встановлення місця знаходження радіоелектронного засобу, використовується під час допитів для: організації допиту в хронологічній послідовності; формулювання питань, які активують у свідомості допитуваного асоціативні зв'язки; деталізації показань допитуваного з метою виявлення протиріч, встановлення їх причин та усунення; виявлення та нейтралізація суттєвих протиріч у показаннях підозрюваних; викладення допитуваному ймовірного процесу вчинення злочину на основі отриманих протоколів з'єднань; пред'явлення таких даних як доказів [68]. Крім того, як засвідчило проведене анкетування слідчих вказана НС(Р)Д також використовується для підтвердження чи спростовання алібі підозрюваного;

підтвердження його перебування на місці вчинення злочину у конкретний час; забезпечення встановлення місця перебування підозрюваного, який переховується.

Окремо, необхідно звернути увагу на функціональну спрямованість **аудіоконтролю за особою** за допомогою якого вирішуються такі завдання: встановлюються співучасники злочину; механізм злочинної діяльності (планування злочину); можлива модель поведінки підозрюваного під час вчинення злочину.

3.2. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень

Як зазначається у криміналістичній науці, результативність боротьби зі злочинами, пов'язаними з заподіянням тілесних ушкоджень, безпосередньо залежить від професійної майстерності правоохоронців, уміння застосовувати спеціальні знання і прилади, використання новітніх методичних рекомендацій при проведенні окремих слідчих дій як самостійно, так і з залученням до цього відповідних спеціалістів [39, с. 91]. Спеціальні знання можуть використовуватись з метою безпосереднього виявлення, фіксації, дослідження і оцінки доказів, вирішення питання щодо належності і допустимості доказів, правильної кваліфікації дій винного, якісного проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

У сучасній криміналістиці під спеціальними знаннями розуміють наукові, технічні й інші професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, придбані в процесі роботи у певних галузях практичної діяльності, які використовуються разом з науково-технічними засобами для виявлення, фіксації та дослідження слідів злочину з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації. При цьому не є спеціальними знання в галузі матеріального та процесуального права, загальновідомі та загальнодоступні наукові знання [154, с. 15].

При висвітленні питань щодо форм і видів використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів в юридичній літературі слід виходити з аналізу норм КПК України, які визначають права й обов'язки суб'єктів, що беруть участь у проведенні тих чи інших процесуальних дій [79, с. 129-130]. Виходячи з положень чинного КПК України, є три процесуальні форми використання спеціальних знань:

- 1) самотійне використання спеціальних знань слідчим;
- 2) участь у кримінальному провадженні спеціаліста;
- 3) проведення експертизи.

Усі ці форми використання спеціальних знань активно використовуються на практиці, про що свідчать як результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень, так і дані опитування слідчих та оперативних працівників органів поліції.

Як слушно зазначається дослідниками, слідчий може **безпосередньо користуватися** криміналістичними засобами, які є в арсеналі експертів-криміналістів, і основами медичних знань, які він набув під час навчання та завдяки життєвому досвіду, але це не завжди виправдовує себе. Безпосереднє використання слідчим спеціальних знань певною мірою відволікає його від основної діяльності, і кращих результатів можна досягти за умови залучення відповідних спеціалістів до участі у слідчих діях [39, с. 92].

Таким чином, другою процесуальною формою застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні є **участь у ньому спеціаліста**. Ця форма відрізняється своєю допоміжною спрямованістю. Основна мета залучення спеціаліста до участі у слідчих діях – це розширення практичних можливостей слідчого у кваліфікованому проведенні тих чи інших слідчих дій, досягнення при цьому повного, об'єктивного і всебічного з'ясування обставин події, що розслідується, сприяння своїми професійними знаннями і навичками знайденню, фіксації та вилученню доказів [79, с. 130].

Участь спеціаліста у кримінальному провадженні передбачена ст. 71 КПК України. Відповідно до положень цієї статті, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

За загальним правилом, під час розслідування злочинів спеціалісти залучаються до участі у слідчих (розшукових) діях у випадках:

- 1) відсутності у слідчого спеціальних знань і навичок, необхідних для кваліфікованої підготовки та проведення слідчої (розшукової) дії;
- 2) недостатнього оволодіння слідчим прийомами та засобами швидкого і якісного виконання роботи, що вимагає спеціальних знань і навичок;
- 3) необхідності з етичних чи тактичних міркувань доручити виконання певних дій саме спеціалісту;
- 4) одночасного застосування декількох засобів криміналістичної техніки;
- 5) необхідності виконати значний обсяг роботи, яка потребує спеціальних знань та навичок [98, с. 414].

Можливість залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій прямо передбачена, зокрема, статтями 228 (участь у пред'явленні особи до впізнання), 237 (участь у огляді місцевості, приміщення, речей та документів), 238 (огляд трупа), 240 (участь у слідчому експерименті), 245 (участь в отриманні зразків для експертизи) КПК України. Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України до протоколу процесуальної дії можуть бути долучені письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні тієї відповідної процесуальної дії.

Під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій найчастіше залучаються особи, що мають спеціальні знання у галузі медицини (судово-медичний експерт або лікар), а також спеціальні знання у сфері криміналістичної техніки.

Приймаючи участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій або надаючи слідчому консультації в якості спеціаліста, судово-медичний експерт або лікар (при неможливості забезпечення участі судово-медичного експерта) допомагають слідчому попередньо (до проведення судово-медичної експертизи) встановити ступень тяжкості тілесних ушкоджень, що надасть можливість правильно кваліфікувати діяння, визначити давнину заподіяння тілесних ушкоджень, з'ясувати механізм їх заподіяння, знаряддя, які для цього використовувались, оцінити стан потерпілого після застосування до нього насильства і можливість спілкування з ним для отримання інформації про обставини злочину [42, с. 164-165]. Приймаючи участь у допитах потерпілих, підозрюваних або свідків, спеціаліст у галузі судової медицини сприяє з'ясуванню у допитаного даних судово-медичного характеру, які мають значення для справи, з їх максимальною деталізацією і конкретизацією, допомагає слідчому отриманих відомостей у протоколі допиту, а також надає слідчому допомогу у правильній оцінці отриманих даних [133, с. 15].

Спеціалістами, які використовують спеціальні знання у сфері криміналістичної техніки під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є інспектори-криміналісти (техніки-криміналісти).

Відповідно до розділу IX Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 [134], інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному провадженні – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших

засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення. Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст):

- надає консультації слідчому з питань, що потребують спеціальних знань і навичок;
- з використанням науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;
- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого злочину;
- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;
- є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, особливого значення набуває участь інспектора-криміналіста у проведенні огляду місця події. Згідно з положеннями Розділу IV Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 №1339 [64], інспектори-криміналісти:

- визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення;
- виявляють, закріплюють та вилучають сліди і речові докази;
- здійснюють фотографування і відеозйомку місця події та виявлених об'єктів (слідів і речових доказів);

- під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення);

- слідову інформацію, об'єкти-слідоносії та інші предмети упаковують згідно з установленими вимогами та передають слідчому, який здійснює огляд.

У науковій літературі наголошується на доцільності залучення спеціаліста-психолога до проведення слідчих дій, зокрема, допитів та слідчого експерименту. На думку С.О. Сафронова, саме спеціаліст-психолог сприятиме слідчому у встановленні елементів суб'єктивної сторони складу злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, правильному визначенні мотиву та мети діяння [159, с. 498].

Під час розслідування нанесення тілесних ушкоджень внаслідок нападу собаки під час проведення огляду місці події і деяких інших слідчих (розшукових) дій доцільно скористатися допомогою кінологів або ветеринарів.

Слід урахувати, що діяльність спеціаліста має допоміжне значення і завжди відбувається під керівництвом слідчого в межах слідчої дії, до участі в якій його запрошено. Слідчий зобов'язаний знати сутність методів і засобів, які застосовує спеціаліст, постійно контролювати його діяльність, але не обмежувати його ініціативу і не заважати повною мірою використовувати свої можливості [39, с. 95].

Третьою процесуальною формою застосування спеціальних знань під час досудового розслідування є **проведення експертизи**.

Особливе місце у розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, належить **судово-медичній експертизі**. При її проведенні слід керуватися насамперед положеннями ст. ст. 101, 102, 242-245 КПК України, Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 №6 [138] та Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи,

затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1005 №6 [66].

Відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення причин смерті (у даному випадку при розслідуванні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121 КК України) та встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень.

Як зазначається в літературі, важливим елементом організації проведення судово-медичної експертизи є вибір моменту її призначення, що обумовлюється динамічністю стану здоров'я потерпілого. При призначенні експертизи слідчому необхідно враховувати:

- 1) можливість настання смерті потерпілого;
- 2) перебіг природних процесів загоєння пошкоджень і обмеженість методів дослідження тіла живої людини;
- 3) можливість змін ознак, що впливають на визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [161, с. 102].

За загальним правилом, судово-медичну експертизу слід призначати одразу після проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, серед яких насамперед допит, освідування і огляд одяжі потерпілого, а також огляд місця події.

У той же час, серед дослідників є позиція, що якщо ступінь можливості настання смерті велика, то постанову про призначення судово-медичної експертизи (щоб уникнути необхідності призначення додаткової експертизи) доцільно виносити після її настання [161, с. 102].

Судово-медична експертиза проводиться в бюро судово-медичної експертизи. Якщо особа, що підлягає експертизі, перебуває у лікувальному закладі, експертизу доцільно проводити в умовах саме цього закладу. При цьому, відповідно до п. 2.14 Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, керівник лікувально-профілактичної установи зобов'язаний забезпечити судово-медичних експертів приміщенням для виконання експертизи, необхідним обладнанням і матеріалами, подавати іншу необхідну допомогу.

Законність і обґрунтованість підсумкових висновків судово-медичного експерта залежатиме як від доброякісності і повноти матеріалів, зібраних під час проведення початкових слідчих (розшукових) дій, і переданих експерту, так і від правильності поставлених питань.

Перш за все, мова йде про медичні документи, які відображують як наявність у потерпілого тілесних ушкоджень, так і хід його одужання (часто використовується узагальнений термін «історія хвороби»). Серед матеріалів, які повинні бути витребувані слідчим з лікувальної установи на початковому етапі розслідування і передані судово-медичному експерту, слід вказати:

- медичну карту стаціонарного хворого (форма 003/о);
- карту хворого денного стаціонару поліклініки, стаціонару вдома (форма 003-2/о);
- медичну карту амбулаторного хворого (форма 025/о);
- листок непрацездатності;
- акт констатації біологічної смерті (форма №017/о);
- талон амбулаторного пацієнта (форма №025 – 6/о);
- виписку із медичної карти амбулаторного, (стаціонарного) хворого (форма №027/о);
- консультативний висновок спеціаліста (форма №028/о);
- повідомлення про травму невиробничого характеру (форма №092/о);
- лікарське свідоцтво про смерть (форма №106/о);
- супровідний листок станції швидкої медичної допомоги (форма №114/о) та ін.

Як зазначається у п. 4.4 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, при проведенні судово-медичної експертизи експерт повинен використовувати оригінали медичних документів. У виняткових випадках дозволяється використання копій і виписок, за умови відображення в останніх вичерпних відомостей про ушкодження та їх клінічний перебіг. Ці

документи мають бути засвідчені підписом лікаря і печаткою лікувального закладу.

Важливість надання експерту історії хвороби пояснюється насамперед тим, що при наданні потерпілому медичної допомоги може здійснюватись хірургічне втручання, в результаті якого первинний вигляд поранень буде змінено. Відповідно, довідатись про первинний стан ушкодження експерт зможе лише виходячи з записів у медичній документації [148, с. 28]. Також важливим фактом, який лікарі завжди фіксують у історії хвороби, є наявність алкогольного сп'яніння у потерпілого. Однак, при цьому слід перевірити, на підставі чого лікар дійшов цього висновку – проводились аналізи крові і сечі чи лише на підставі запаху, оскільки запах алкоголю можуть давати і лікарські засоби, що містять у своєму складі спирт [16, с. 39].

Як зазначається у спеціальній літературі, під час судово-медичної експертизи характеристика тілесних ушкоджень повинна бути підтверджена об'єктивними клінічними даними, за результатами лабораторних чи інструментальних досліджень [97, с. 268]. При цьому фахівцями звернуто увагу, що слідчому необхідно забезпечити, аби експерт детально обстежив потерпілого відразу ж після призначення експертизи. Цілком неприпустимими є випадки, коли експерт оглядає потерпілого лише після фактичного лікування останнього, і тим більше, якщо він взагалі не оглядає його, а робить свій висновок лише на підставі даних медичної документації та інших наданих слідчим матеріалах [125, с. 252].

У цілому висловлена позиція отримала і нормативне закріплення. Так, відповідно до п. 4.1 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, проведення судово-медичної експертизи тільки за медичними документами (історія хвороби, індивідуальна карта амбулаторного хворого тощо) допускається у виняткових випадках і лише за наявності справжніх повноцінних документів, що містять вичерпні дані про характер ушкоджень, їх клінічний перебіг та інші необхідні відомості [138].

Фахівцями також звертається увага, що у медичній документації, яка складається за результатами первинного огляду потерпілого лікарем під час його потрапляння до лікарні та наступного лікування, часто не фіксуються такі несуттєві для лікувальних цілей ушкодження, як подряпини, невеликі синці, дрібні садна. У той же час, для з'ясування механізму і визначення послідовності нанесення тяжких поранень ці супутні їм незначні ушкодження нерідко відіграють дуже важливу роль і повинні бути належним чином досліджені і описані [152, с. 608]. Крім того, записи у медичній документації часто носять вельми неконкретний характер, відображують не ті обставини, які мають доказовий характер при розслідуванні злочину, отримані ушкодження описуються невірно, без урахування судово-медичних термінів. Проводячи хірургічне оброблення рани, лікарі іноді не фіксують в історії хвороби факт вилучення з рани потерпілого сторонніх предметів, якими можуть бути обломки ножу, куля, дріб та ін. [16, с. 40]

Усе це у сукупності викликає суттєві ускладнення при складанні експертного висновку. За таких обставин при підготовці матеріалів судово-медичної експертизи доцільним є проведення допитів лікарів (чергового лікаря, який приймав хворого, хірурга, що оперував потерпілого тощо) за тими обставинами лікування потерпілого, які отримали неналежне відображення у медичній документації. Доцільно забезпечити участь у проведенні цих допитів особи, яка буде проводити судово-медичну експертизу.

Поряд з медичною документацією, у проведенні судово-медичної експертизи велику допомогу здатні надати відомості, отримані під час проведення інших слідчих (розшукових) дій – допитів потерпілого, свідків і підозрюваного, освідування потерпілого і підозрюваного, огляду місця події, огляду одягу потерпілого і підозрюваного, огляду знарядь злочину, і зафіксовані у протоколах вказаних дій.

Визначення переліку питань, що ставляться слідчим при призначенні судово-медичної експертизи, залежить від конкретних обставин заподіяння

тілесних ушкоджень, способу злочинного посягання, наявності знарядь вчинення злочину, кількості нападників, особливостей слідчої ситуації та обсягу доказів, отриманих у результаті початкових слідчих (розшукових дій).

Рекомендації щодо постановки питань, які виносяться на вирішення судово-медичної експертизи, викладені у багатьох спеціальних джерелах [178; 57; 179; 85; 167; 9 та ін.], у зв'язку з чим наводити їх у цій роботі немає особливої потреби. Слід лише зазначити, що найчастіше при проведенні судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, вирішується ряд типових питань:

- 1) ступень тяжкості тілесних ушкоджень;
- 2) кількість, характер, розташування і походження тілесних ушкоджень;
- 3) давність нанесення тілесних ушкоджень;
- 4) послідовність нанесення тілесних ушкоджень;
- 5) взаємне розташування потерпілого і підозрюваного під час нанесення тілесних ушкоджень, наявність слідів боротьби;
- 6) визначення знаряддя, яким нанесено тілесні ушкодження;
- 7) ступінь втрати працездатності. Вказане питання має значення не лише для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень і належної кваліфікації діяння, а й для встановлення розміру шкоди, заподіяної злочином.

Якщо під час проведення слідчих (розшукових) дій виявлено знаряддя вчинення злочину, у постанові про призначення судово-медичної експертизи слідчим ставиться питання щодо можливості нанесення тілесних ушкоджень потерпілому саме цим знаряддям. Якщо знаряддя злочину не виявлене, то дані про його характер і можливі ознаки, встановлені експертом на основі дослідження заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень, допоможуть слідчому і діючим за його дорученням оперативним працівникам у пошуках цього знаряддя, а тим самим і полегшать вирішення завдання по встановленню винного [125, с. 252].

Дослідниками звертається увага на те, що іноді вже після проведення судово-медичної експертизи стан здоров'я потерпілого погіршується, що може пройти непоміченим для слідчого і похитнути висновки судово-медичної експертизи в суді. Аби не допустити цієї ситуації, слідчому перед завершенням досудового розслідування доцільно поцікавитись станом здоров'я потерпілого і за необхідності призначити додаткову експертизу [16, с. 43].

Як вже зазначалось, під час вчинення злочину цієї категорії тілесні ушкодження можуть бути завдані не лише потерпілому, а й підозрюваному (унаслідок активного опору з боку потерпілого). У цих випадках підозрюваний також обов'язково повинен бути підданий судово-медичній експертизі – в основному з урахуванням тих тактичних особливостей, що і потерпілий.

Окрім судово-медичної експертизи живої особи та трупу, експертному дослідженню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень, підлягають знаряддя злочину, одяг потерпілого і підозрюваного, різні сліди та речові докази, виявлені під час проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій.

Як відомо, при нанесенні тілесних ушкоджень предметами, що використовуються в якості знарядь злочину, у результаті дотику до тіла потерпілого, як правило, виникають накладення у вигляді слідів біологічних виділень (крові, поту), частинок тканини. Крім того, на одязі потерпілого, окрім крові та слідів від знарядь злочину можливо знаходження волосся, частинок слини, поту, крові підозрюваного (при взаємному контакті цих осіб).

У зв'язку з цим, при розслідуванні тілесних ушкоджень важливу роль відіграє **судово-медична (судово-біологічна) експертиза речових доказів**, тобто експертиза, що досліджує різні біологічні об'єкти, які є продуктами виділень організму людини (кров, піт, слина, сеча), сліди від яких можуть бути виявлені на предметах одязі підозрюваного і потерпілого, на недопалках, виявлених на місці події, на можливих знаряддях злочину. Визначаючи групові ознаки цих речовин, експертиза сприяє встановленню приналежності виявлених

слідів підозрюваному або потерпілому [152, с. 611]. При цьому, як зазначається у спеціальній літературі, частинки накладення можуть зберігатися на предметах навіть після того, як ці предмети були піддані різному впливу: вимиті, протерті, знаходились у землі, використовувались у роботі. Мікрочастинки, незважаючи на це, знаходяться у різних поглибленнях, висихають і трудно змиваються. Особливе значення має виявлення і подальше судово-медичне дослідження слідів крові, і не тільки її групової і статевої приналежності, а й механізму виникнення її слідів, оскільки по розташуванню слідів крові, їх розміру, формі, стану країв при проведенні судово-медичної експертизи речових доказів можна визначити, у якому положенні знаходилась частина тіла потерпілого [1, с. 18-19].

Останнім часом при розслідуванні кримінальних правопорушень набувають певного поширення **геноідентифікаційні експертизи**, головним завданням яких є ідентифікація конкретної особи на основі генетичної інформації, що є в біологічних частинках – шматочках шкіри, а також у рідинах – слині, крові, поту [51, с. 81]. Під час проведення цих експертиз аналіз ДНК дозволяє достовірно встановити їх приналежність конкретній особі (підозрюваному, потерпілому). У той же час, у зв'язку зі складністю та великою вартістю проведення експертизи цього виду проводяться порівняно нечасто, лише по найбільш серйозним кримінальним провадженням.

Іншим видом експертного дослідження, що часто проводиться при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є **судово-психіатрична експертиза**.

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності. Згідно з п. 7 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2001 №397 [137], предметом цієї експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, у

конкретні проміжки часу і відносно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства і суду. Об'єктами експертизи, відповідно до п. 8 Порядку, є: підозрювані, стосовно яких у слідства виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності; обвинувачені, стосовно яких у слідства та суду виникли сумніви щодо їх осудності або можливості за психічним станом брати участь у слідчих діях чи судовому засіданні; свідки і потерпілі, стосовно яких у слідства та суду виникли сумніви щодо їх психічної повноцінності.

Найчастіше під час розслідування нанесення тілесних ушкоджень судово-психіатричній експертизі піддаються підозрювані у вчиненні злочину. Експертиза дозволяє встановити їх психічний стан, визначити здатність усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій або керувати ними під час нанесення тілесних ушкоджень, а також вирішити питання щодо можливості застосування примусових заходів медичного характеру.

Традиційно підставами для висунення версії щодо наявності психічних вад у особи, що заподіяла тілесні ушкодження, є:

- безмотивний характер злочину або алогічна мотивація підозрюваним власних дій;
- прояви особливої, іноді безглуздої, жорстокості, що явно не викликала обставинами події і поведінкою потерпілого;
- безглузде порушення обстановки, у тому числі знищення окремих предметів на місці події злочину;
- неадекватна поведінка підозрюваного під час досудового розслідування, його безпечність, байдужість до можливих правових наслідків;
- наявність даних щодо перенесення особою травм головного мозку або його захворювань (менінгіти, енцефаліти і їх наслідки тощо);
- у неповнолітніх – затримки у психічному розвитку, відставання у школі, навчання у спеціалізованій школі;
- перебування особи на психіатричному обліку, у психіатричних стаціонарах, проходження судово-психіатричної експертизи в минулому.

У перелічених випадках обов'язково слід вирішувати питання про призначення судово-психіатричної експертизи.

Судово-психіатричну експертизу може бути призначено не лише стосовно підозрюваного, а й стосовно потерпілого і свідків. Окремим випадком є проведення цієї експертизи у випадках, коли насильницькі дії підозрюваного мали своїм наслідком душевну (психічну) хворобу підозрюваного. Слід мати на увазі, що діагноз психічного захворювання і причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням і психічним захворюванням, що розвинулось, встановлюється судово-психіатричною експертизою, а ступінь тяжкості такого ушкодження визначається судово-медичним експертом з рахуванням висновків цієї експертизи (п. 2.1.5 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень).

Ураховуючи, що більшість злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, вчиняються у стані алкогольного (а також наркотичного) сп'яніння, для з'ясування того, чи страждає підозрюваний на алкоголізм (наркоманію) та чи потребує він примусового лікування, слід призначати **наркологічну експертизу** [114, с. 192]. Як зазначається у літературі, для цього слід вилучити картку з наркологічного диспансеру, якщо підозрюваний перебуває там на обліку, історію хвороби з лікувального закладу, якщо підозрюваний знаходився на лікуванні; при допиті родичів, сусідів, знайомих з'ясувати схильність підозрюваного до вжиття алкоголю або наркотичних засобів і зафіксувати це у протоколі [87, с. 84].

Нерідко при розслідуванні фактів нанесення тілесних ушкоджень постає необхідність у використанні спеціальних психологічних знань.

Відповідно до розділу VI Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5 (в редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 №1950/5) [126], на відміну від судово-психіатричної експертизи, об'єктом **психологічної**

експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, потерпілий, свідок, малолітні, неповнолітні, особи похилого віку та ін.).

Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки. Основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

- індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості;
- мотивовірних чинників психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій та станів;
- закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, судово-психологічна експертиза призначається насамперед для визначення перебування підозрюваного у стані вираженого емоційного збудження, емоційного напруження чи фізіологічного афекту як психологічних підстав сильного душевного хвилювання (п. 6.6 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень). Як зазначається в літературі, афект справляє суттєвий вплив на психічну діяльність людини, дезорганізуючи її і зачіпаючи вищі психічні функції. Мислення людини втрачає гнучкість, знижується якість розумових процесів, що обумовлює усвідомлення особою лише найближчих цілей своїх дій, а не кінцевих. Іншими словами, в особи у зв'язку з сильною емоційною напругою обмежується можливість вибору моделі поведінки. В результаті цього відбувається різке зниження контролю над власними діями, що призводить до порушення доцільності, цілеспрямованості і послідовності дій [87, с. 79]. Для визначення наявності такого психічного стану в момент завдання тілесних ушкоджень необхідно проведення саме судово-психологічної експертизи.

Також судово-психологічна експертиза може проводитись для визначення мети і мотиву злочину, для з'ясування можливості допитаної особи (потерпілого, підозрюваного, свідка) через індивідуальні особливості протікання психічних процесів адекватно сприймати, зберігати в пам'яті та відтворювати відомості про факти, які мають значення для кримінального провадження.

У криміналістичній літературі сформульовано певні тактичні особливості щодо моменту призначення судово-психологічної експертизи. На думку дослідників, її призначенню повинно передувати збирання матеріалів, які містять достатні дані щодо особливостей особистості підекспертної особи (спосіб життя, рід діяльності, риси характеру, інтереси, світогляд, стосунки з членами родини, сусідами, колегами, дані щодо дозлочинної, злочинної і постзлочинної поведінки). Особливе інформаційно-гносеологічне значення для експертного мають дані допиту самого підозрюваного [161, с. 104-105].

В окремих випадках виникає необхідність призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи. Вона призначається тоді, коли питання, поставлені на вирішення експертизи, не можуть бути вирішені шляхом послідовного чи одночасного проведення декількох однорідних експертиз. Йдеться про вирішення спеціальних питань, які тісно пов'язані між собою, але стосуються різних галузей однієї науки чи суміжних наук [38, с. 82].

Так, необхідність комплексного застосування психіатричних і психологічних знань виникає у тому випадку, коли постає необхідність розмежування патологічного та фізіологічного афектів. Як зазначається у спеціальній літературі, якщо ці експертизи проводяться роздільно, то спочатку призначається судово-психіатрична експертиза для діагностики наявності патологічного ефекту. Потім, за її підсумками, якщо експерти доходять висновку про відсутність патологічного ефекту у підекспертного, призначається судово-психологічна експертиза [72, с. 183]. Призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи для з'ясування стану сильного душевного хвилювання передбачено п. 27 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003

№2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [145].

При розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень неповнолітніми, комплексна психолого-психіатрична експертиза проводиться також для встановлення рівня загального розвитку неповнолітнього, ступеня його розумової відсталості та для з'ясування питання, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними (п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 №8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [144].

В літературі зазначається, що в ході оцінки психіатричної і психологічної експертизи особливої уваги слід приділяти їх дослідницькій частині. Практиці відомі випадки, коли в ході експертизи особа по-новому освітлює картину злочину або повідомляє нові факти, підозрюваний зізнається вчиненні злочину, хоча під час розслідування категорично заперечував свою вину. Оскільки такі показання особи заносяться експертом у дослідницьку частину акту, вони можуть мати значення для розслідування злочину [161, с. 106].

Зазначені види експертиз є найбільш поширеними під час розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з нанесенням тілесних ушкоджень. Однак це не виключає необхідності проведення в ряді випадків і інших експертних досліджень, перш за все **криміналістичних експертиз**:

- експертизи вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- експертизи холодної зброї;
- трасологічної експертизи, у тому числі експертизи слідів ніг людини та взуття, слідів ніг (лап) та зубів тварин, слідів транспортних засобів;
- дактилоскопічної експертизи;
- експертизи механічних пошкоджень одягу;
- експертизи нашарувань на одязі (взутті);
- портретної експертизи;
- експертизи відеозвукозапису;

- експертизи вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу);

- експертизи матеріалів, речовин та виробів (серед них ґрунтознавчі експертизи) тощо.

Питання щодо тактичних особливостей призначення цих експертиз докладно розглянуті у криміналістичній літературі і знайшли нормативне закріплення в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5 (у редакції наказу від 26.12.2012 №1950/5) [65].

Серед менш поширених експертиз при розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, слід виділити одорологічну експертизу, експертизу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів тощо.

У ряді випадків для вирішення питань, що виникають під час розслідування фактів нанесення тілесних ушкоджень постає потреба одночасного використання знань з різних галузей науки і техніки (криміналістики, медицини, хімії, біології та ін.). У таких випадках слідчим призначається комплексна експертиза, за результатами якої експерти у різних галузях знань складають один спільний висновок із зазначенням, які дослідження виконав кожен з них і до яких висновків дійшов. Найчастіше у таких випадках призначається **комплексна медико-криміналістична експертиза**.

Важливим елементом використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є оцінка висновку експерта. Слід одразу зазначити, що висновок експерта немає переваги перед іншими доказами. Крім того, відповідно до ч. 10 ст. 101 КПК України висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, що здійснює провадження, однак незгода з ним повинна бути вмотивована у відповідних процесуальних документах.

У тих випадках, коли після ознайомлення з висновком експертизи у слідчого виникнуть додаткові запитання, він може здійснити допит експерта. Ця форма використання спеціальних знань припустима за умови, якщо опитуваному експерту не треба буде проводити які-небудь дослідження для роз'яснення або доповнення свого висновку [161, с. 102-103].

У підсумку слід зазначити, що ефективність діяльності спеціалістів та експертів на досудовому розслідуванні залежить не лише від їх компетентності, а й рівня підготовки слідчих, їх знання наукових і технічних можливостей сучасних експертиз, вміння грамотно і послідовно ставити запитання перед спеціалістом та експертом. У зв'язку з цим, слідчі і оперативні працівники повинні ознайомлюватися з медичною і іншою спеціальною літературою, орієнтуватися у спеціальній науковій термінології, усвідомлювати методи і технологію проведення експертних досліджень.

Висновки до розділу 3

Конкретні методичні і тактичні рекомендації зі збирання доказів і планування слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, залежать від змісту наявної інформації про подію злочину, особу потерпілого та підозрюваного, яка є у розпорядженні слідчого на момент внесення відомостей до ЄРДР.

Методика розслідування нанесення тілесних ушкоджень передбачає проведення на початковому етапі насамперед таких слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, як допит потерпілого, освідування і огляд одягу потерпілого, огляд місця події, огляд речей (знарядь злочину), допит свідків, затримання і особистий обшук підозрюваного, допит підозрюваного, освідування і огляд одягу підозрюваного, обшук за місцем проживання (роботи) підозрюваного, пред'явлення підозрюваного до впізнання, проведення судово-медичної, криміналістичних та інших експертиз.

Ефективність розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, значною мірою залежить від уміння слідчого тактично грамотно застосовувати спеціальні знання, навички і науково-технічні засоби для отримання доказової і орієнтуючої інформації як самостійно, так і з залученням спеціалістів та експертів.

Спеціальні знання можуть використовуватись з метою безпосереднього виявлення, фіксації, дослідження і оцінки доказів, вирішення питання щодо належності і допустимості доказів, правильної кваліфікації дій винного, якісного проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Процесуальними формами використання спеціальних знань є:

- 1) самостійне використання спеціальних знань слідчим;
- 2) участь у кримінальному провадженні спеціаліста;
- 3) проведення експертизи.

Ефективність діяльності спеціалістів та експертів на досудовому розслідуванні залежить не лише від їх компетентності, а й рівня підготовки слідчих, їх знання наукових і технічних можливостей сучасних експертиз, вміння грамотно і послідовно ставити запитання перед спеціалістом та експертом. Слідчі і оперативні співробітники повинні ознайомлюватися з медичною і іншою спеціальною літературою, орієнтуватися у спеціальній науковій термінології, усвідомлювати методи і технологію проведення експертних досліджень.

ВИСНОВКИ

Сформульовано найбільш суттєві положення, отримані в результаті дисертаційного дослідження, наведено нове вирішення наукового завдання, яке полягало у формуванні комплексних положень методики розслідування нанесення тілесних ушкоджень:

1. У вітчизняних наукових дослідженнях не розглянуті усі аспекти розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, особливо з урахуванням положень нового КПК України. Завершення формування комплексної методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, потребує наукового обґрунтування питань щодо криміналістичної класифікації злочинів цієї категорії, оновлення криміналістичної характеристики, нового визначення та систематизації системи обставин, які підлягають встановленню з урахуванням вимог КПК України, систематизації слідчих ситуацій із визначенням завдань для кожної з них, а також алгоритмів їх розв'язання під час досудового розслідування тощо.

2. За способом готування злочини, пов'язані із нанесенням тілесних ушкоджень, можна класифікувати на: 1) заплановані заздалегідь, які супроводжувались попереднім вивченням жертви і підшукуванням знарядь злочину; 2) вчинені без підготовки, внаслідок раптового умислу.

За способом нанесення тілесних ушкоджень: 1) нанесені шляхом застосування будь-яких знарядь; 2) нанесені з використанням лише фізичної сили злочинця. Залежно від характеру знаряддя виокремлено ушкодження, що вчиняються з використанням: 1) холодної, вогнепальної, газової, пневматичної зброї, отруйних та вибухових речовин і пристроїв; 2) предметів побутового використання; 3) предметів, випадково знайдених злочинцем на місці вчинення злочину і використаних для нанесення тілесних ушкоджень; 4) транспортних засобів; 5) тварини.

За характером дій із приховування злочину такі, що супроводжуються:

- 1) діями із приховування (зміні, знищенню) знарядь і інших слідів злочину;
- 2) діями із приховування злочинцем своєї участі у вчиненні злочину;
- 3) діями, пов'язаними з впливом на жертву та очевидців після вчинення злочину.

3. Злочини зазначеної категорії у більшості випадків не готуються і є результатом раптових конфліктів. Тілесні ушкодження наносяться: 1) найчастіше – шляхом використання фізичної сили злочинця: ударів руками і ногами, поштовхів, кидків, больових прийомів, зштовхування з висоти, виштовхування з транспортного засобу; 2) за допомогою предметів, спеціально не пристосованих для цього, випадково підібраних злочинцем на місці вчинення злочину, та предметів побутового використання без внесення в них конструктивних змін; 3) значно рідше – з використанням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, отруйних речовин, транспортних засобів та тварин; 4) шляхом поєднання кількох способів нанесення шкоди здоров'ю потерпілого. Для злочинців загалом не є характерним вжиття активних заходів із приховання злочинів, що пояснюється імпульсивністю насильницької поведінки та психологічною неготовністю до вжиття осмислених і послідовних дій з приховання її наслідків.

Слідову картину становлять: 1) матеріальні сліди: залишені на тілі і організмі потерпілого та злочинця; залишені на одязі та інших речах потерпілого і злочинця; такі, що відобразились в обстановці вчинення злочину; такі, що відобразились на знаряддях злочину; 2) ідеальні сліди, носіями яких виступають самі злочинці, потерпілі, очевидці події, медичні працівники; 3) сліди, відображені у медичній документації, матеріалах фотозйомки і відеозапису з камер спостереження і мобільних пристроїв очевидців подій.

Особа злочинця у більшості випадків відома потерпілому. Серед злочинців переважають, такі, що характеризуються: чоловічою статтю і віком від 21 до 40 років; зловживанням алкоголем та наркотиками; з невисоким рівнем освіти; незайнятістю або зайнятістю непрестижною працею; грубістю та жорстокістю у міжособистісних стосунках; наявністю психічних аномалій, що не виключають

осудність. До третини злочинців є раніше судимими. Для неповнолітніх характерним є вчинення злочинів у складі групи.

Особи, які наносять тілесні ушкодження з необережності, при перевищенні меж необхідної оборони та у стані сильного душевного хвилювання, у більшості не мають особливих негативних якостей і вчиняють злочини, як правило, внаслідок невірної оцінки конкретної ситуації.

Для потерпілих є характерним: чоловіча стать та найбільш уразливий вік – до 40 років; знайомство зі злочинцем або перебування у родинних, приятельських та сусідських відносинах; зв'язок зі злочинцем за місцем проживання; прояви аморальної, протиправної та провокуючої поведінки. Окрему категорію потерпілих становлять діти, особи похилого віку, хворі, співробітники правоохоронних органів, адвокати, журналісти, державні та громадські діячі, воєначальники.

4. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень, визначаються виходячи з положень як кримінально-процесуального (ст. ст. 91, 485 КПК України), так і кримінального законодавства (статті 121, 122, 123, 124, 125, 128, 345, 345¹, 346, 350, 377, 398, 405, 406 КК України), що визначають кримінально-правові ознаки злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

До цих обставин слід віднести: 1) обставини, що відносяться до події злочину: факт протиправного заподіяння тілесних ушкоджень; місце заподіяння тілесного ушкодження; час нанесення тілесних ушкоджень; спосіб нанесення тілесних ушкоджень; характер шкоди, спричиненої здоров'ю, та розмір збитків, заподіяних злочином; дії особи по приховуванню злочину; 2) обставини, що характеризують винуватість особи у вчиненні злочину: форма вини; мотиви і цілі насильницьких дій; наявність стану сильного душевного хвилювання; 3) обставини, які характеризують особу підозрюваного: автобіографічні дані; відомості про судимість; інтелектуальні та психофізичні якості, наявність (відсутність) фізичних та психічних вад, раніше перенесених важких

захворювань, черепно-мозкових травм; обставини, що характеризують підозрюваного у побуті, на роботі та навчанні; додаткові обставини, які встановлюються у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені неповнолітніми (ст. 485 КПК України); 4) обставини, які характеризують особу потерпілого: автобіографічні дані, чи не є потерпілий неповнолітнім, малолітньою особою або особою похилого віку; наявність або відсутність у потерпілого судимостей; фізичний і психічний стан потерпілого під час заподіяння йому тілесних ушкоджень, перебування його у безпорадному стані або іншому залежному становищі від особи, яка завдала тілесних ушкоджень; обставини, які характеризують потерпілого за місцем проживання, роботи, навчання; характер відносин між потерпілим та підозрюваним; 5) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання; 6) обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 7) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 8) розмір процесуальних витрат.

5. Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування є: *ситуація №1* – винна особа затримана на місці вчинення злочину, особа потерпілого відома, очевидці вчинення злочину встановленні; *ситуація №2* – винна особа зникла з місця події, але є первісні дані щодо неї; *ситуація №3* – винна особа зникла з місця події, інформація щодо неї відсутня або вкрай обмежена.

У першій ситуації підлягає розв'язанню така система завдань:

- забезпечення збереження та фіксація фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні, що передбачає: організацію охорони місця події; огляд місця події та знарядь вчинення злочину з метою визначення їх характеристики, які можуть деталізувати особливості механізму вчинення злочину; вилучення виявлених на місці вчинення злочину предметів та слідів; проведення у разі необхідності огляду інших територій та приміщень (наприклад,

де розпочався конфлікт); освідкування потерпілого та підозрюваного; допити очевидців злочину;

- встановлення та фіксація фактичних даних щодо неочевидних складових нанесення тілесних ушкоджень, зокрема: допит очевидців злочину (визначення механізму розвитку конфлікту); допит інших осіб, які пов'язані з потерпілим чи підозрюваним (встановлення мотивів вчинення злочину, особливих соціально-психологічних характеристик підозрюваного та потерпілого); проведення додаткових оглядів та обшуків за місцем проживання/роботи підозрюваного (встановлення фактів попереднього готування злочину).

Вказана система завдань є типовою і для інших виокремлених слідчих ситуацій, у яких додатково вирішуються окремі завдання, зумовлені їх особливостями.

Додатковими завданнями другої ситуації є:

- організація розшуку підозрюваного «за гарячими слідами» спільно з працівниками оперативних підрозділів, що передбачає: перевірку місця проживання підозрюваного та встановлення поліцейського контролю за ним; перевірка місця роботи підозрюваного, особливо за наявності у нього постійного доступу; проведення опитування щодо можливих неочевидних зв'язків підозрюваного та їх відпрацювання;

- організація затримання підозрюваного, зокрема: визначення сил та засобів, необхідних для затримання підозрюваного; вибір оптимальних прийомів затримання з урахуванням місця його здійснення та можливої озброєності підозрюваного;

- виявлення речових доказів, які: зберегли сліди вчинення злочину (одяг підозрюваного); використовувались як знаряддя вчинення злочину.

Додатковими завданнями, які підлягають вирішенню у третій ситуації, є:

- вжиття першочергових заходів щодо встановлення особи злочинця, що передбачає застосування такого алгоритму дій: опитування потерпілого на місці події щодо сутності конфлікту та особливостей його розвитку, можливих мотивів

вчинення злочину; огляд місця події та об'єктів, які залишені на місці вчинення злочину для можливої ідентифікації злочинця; організація відпрацювання іншими підрозділами поліції розважальних закладів та медичних установ, у разі якщо є вірогідність звернення злочинця за медичною допомогою.

- виявлення та фіксація додаткових фактичних даних з метою ідентифікації особи злочинця: детальний допит потерпілого з метою з'ясування мотивів вчинення злочину та звуження кола осіб, які могли його вчинити; допити зв'язків потерпілого, у тому числі для встановлення факту дачі ним неправдивих показань; орієнтування працівників оперативних підрозділів на організацію негласних заходів щодо встановлення особи злочинця.

Більш складні ситуаційні моделі слід розробляти на базі вказаних простих ситуацій з урахуванням конкретних обставин події, що розслідується.

6. Конкретні тактичні рекомендації з планування і проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, залежать від змісту наявної інформації про подію злочину, особу потерпілого та підозрюваного, яка є у розпорядженні слідчого на момент початку кримінального провадження.

При розслідуванні злочинів, передбачених ст. 121, ч.ч. 3, 4 ст. 345, ч.ч. 3, 4 ст. 345¹, ч.ч. 2, 3 ст. 346, ч. 3 ст. 350, ч.ч. 2, 3 ст. 377, ч. 3 ст. 398, ч.ч. 2-4 ст. 405, ч. 3 ст. 406 КК України, за неможливості отримання в інший спосіб відомостей про злочин та про особу, яка його вчинила, проводяться негласні слідчі (розшукові) дії: аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця.

Під час спостереження за особою встановлюються: співучасники злочину (організатори, у випадку якщо тілесні ушкодження нанесено на замовлення); місце зберігання знарядь вчинення злочину та інших речових доказів; факти неправомірного впливу на потерпілого та свідків.

За допомогою зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж: отримуються дані щодо взаємовідносин потерпілого та підозрюваного; встановлюються можливі співучасники злочину (підбурювачі); визначаються мотиви злочину.

З використанням встановлення місця знаходження радіоелектронного засобу: підтверджується чи спростовується алібі підозрюваного; підтверджується його перебування на місці вчинення злочину у конкретний час; забезпечується встановлення місця перебування підозрюваного, який переховується.

За допомогою аудіо- контролю за особою встановлюються: співучасники злочину; механізм злочинної діяльності (планування злочину); можлива модель поведінки підозрюваного під час вчинення злочину.

7. Необхідним напрямом застосування спеціальних знань під час досудового розслідування є проведення експертиз: судово-медичної (живих осіб, трупу, речових доказів); геноідентифікаційної; судово-психіатричної; наркологічної; судово-психологічної; криміналістичних (вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, холодної зброї, трасологічної, у тому числі експертизи слідів ніг людини та взуття, слідів ніг (лап) та зубів тварин, слідів транспортних засобів, дактилоскопічної, механічних пошкоджень одягу, нашарувань на одязі (взутті), портретної, відео- звуко- запису, вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу), матеріалів, речовин та виробів); одорологічної; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; комплексних (психолого-психіатричної, медико-криміналістичної).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Н.Г. Особенности назначения и проведения судебных экспертиз при расследовании побоев. Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2015. Вып. 2, ч. II. С. 17–23.
2. Аленин Ю.П., Тищенко В. В. Особенности расследования тяжких преступлений против личности: учеб. пособие. Одесса: БАХВА, 1996. 112 с.
3. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. М.: Логос, 2004. 448 с.
4. Антощук А.О. Початковий етап розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2014. 18 с.
5. Бахтеев Д.В. Ситуационный характер процесса расследования преступлений: проблемные ситуации и походы к их разрешению. Российский юридический журнал. 2013. №1. С. 106–112.
6. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. Москва: Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
7. Берназ В.Д. Криміналістична характеристика злочинів як наукова категорія. Південноукраїнський правничий часопис. 2006. №1. С. 16–18.
8. Біленчук П.Д., Гель А.П., Семаков Г.С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. Київ: МАУП, 2007. 512 с.
9. Білецький Є.М., Білецька Г.А. Судова медицина та судова психіатрія: навч. посіб. Харків: Одиссей, 2010. 200 с.
10. Бояров В.І. Деякі особливості розслідування вбивств на замовлення. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. Вип. 17. С. 33–40

11. Бояров В.І. Деякі питання організації і тактики огляду місця події під час розслідування масових заворушень. Часопис Академії адвокатури України. 2014. №1. С. 6–12.
12. Бояров В.І. Особливості методики розслідування вбивств, скоєних в умовах протистояння злочинних угруповань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2000. 16 с.
13. Бояров В.М. Деякі проблемні питання правового статусу потерпілого в КПК України. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 4. С. 1– 6.
14. Бурданова В.С. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, как важнейший элемент частных криминалистических методик. Вестник криминалистики. 2001. Вып. 2. С. 38–42.
15. Бурданова В.С. Расследование причинений телесных повреждений: учеб. пособие. Ленинград: Ин-т усоверш. следств. работников, 1989. 77 с.
16. Бурданова В.С., Никитин Л.Н. Расследование умышленного причинения вреда здоровью: учеб. пособие. Изд. 3-е, испр. и доп. СПб.: [б. и.], 2000. 72 с.
17. Бычков В.В. Криминалистическая характеристика причинения тяжкого вреда здоровью по неосторожности при нападении собаки. Российский следователь. 2014. №22. С. 6–11.
18. Варданын А.В. Виктимологический аспект личности потерпевшего в структуре криминалистически значимых признаков тяжких преступлений против жизни и здоровья человека. Филофия права. 2010. №6. С. 25–28.
19. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2002. 22 с.
20. Весельський В.К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. №28. С. 151–158.

21. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Київ: Правник–НАВСУ, 1999. 126 с.
22. Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: посібник /Київ: НАВСУ, 2004. 148 с.
23. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 21 листопада 2014 р. у справі №520/14721/13-к [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65914728>.
24. Вирок Кілійського районного суду Одеської області від 30 червня 2017 р. у справі №502/434/15-к [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67445617>.
25. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 4 червня 2015 р. у справі №159/5295/14-к [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44526039>.
26. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 22 жовтня 2014 р. у справі №346/4852/14-к [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41051278>.
27. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10 грудня 2015 р. у справі №521/1874/15-к [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54212367>.
28. Вирок Фрунзівського районного суду Одеської області від 11 лютого 2014 р. у справі №517/21/14-к [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37111718>.
29. Волженкин Б.В., Питерцев С.К., Шимановский В.В. Расследование дел о хулиганстве: квалификация, процессуальные особенности и методика расследования: учеб. пособие. Ленинград: Ин-т усоверш. следств. работников, 1979. 104 с.

30. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуатология: монография /под ред. проф. Н.П. Яблокова. Москва; Калининград: Калинингр. ун-т, 1997. 248 с.
31. Гаухман Л.Д. Расследование по делам о причинении телесных повреждений и хулиганстве. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1975. 79 с.
32. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері: [монографія]. Харків: Нове слово, 2004. 252 с.
33. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. Киев: Вища шк., 1984. 149 с.
34. Горшков И.В., Зулкарнеев Р.М. Тяжкие преступления в семье: учеб. пособие /под ред. Ю.М. Антоняна. Москва: ВНИИ МВД России, 1997. 72 с.
35. Гутман Ю.Я. Расследование причинения телесных повреждений: учеб. пособие для курсантов и слушателей специальных средних учебных заведений МВД СССР /под ред. П.Н. Аленичева. Москва: Учебно-методический кабинет, 1974. 48 с.
36. Деркач М.М. Алгоритм первоначальных следственных действий с учетом типичных следственных ситуаций (по преступлениям, связанным с причинением вреда здоровью). Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична: зб. наук. пр. 2008. №1. С. 415–421.
37. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций /Л.Я. Драпкин. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. 163 с.
38. Дрозд В.Г. Актуальні питання проведення окремих судових експертиз при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень. Митна справа. 2013. №6, ч. 2, кн. 1. С. 79–83.
39. Дрозд В.Г., Лук'янчиков Б.Є. Взаємодія слідчого з спеціалістом в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з завданням тілесних ушкоджень. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. 2006. Вип. 32. С. 91–96.

40. Дрозд В.Г. Криміналістична характеристика злочинця та особи потерпілого при заподіянні тяжких тілесних ушкоджень. Митна справа. 2011. №4, ч. 2. С. 206–210.

41. Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2009. 19 с.

42. Дрозд В.Г. Проблемні питання використання спеціальних знань при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень. Митна справа. 2011. №3, ч. 2. С. 164–168.

43. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб. /за заг. ред. В.Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

44. Еникеев М.И. Черных Э.А. Психология допроса: учеб. пособие. Москва: ВЮЗИ, 1990. 147 с.

45. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск: Амалфея, 2001. 241 с.

46. Ермолович В.Ф., Ермолович М.В. Построение и проверка версий /под ред. И.И. Басецкого. Минск: Амалфея, 2000. 176 с.

47. Жупіна О. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками органів внутрішніх справ у сфері службової діяльності. Вісник прокуратури. 2013. №8. С. 143–151.

48. Журавель В. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування. Вісник Академії правових наук України. 2002. №3. С. 160–166.

49. Журавель В.А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. Теорія та практика судової експертизи та криміналістики: зб. наук. пр. Харків, 2010. Вип. 10. С. 12–29.

50. Журавель В.А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Харків, 2008. Вип. 8. С. 102–108.

51. Завидняк В.І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених із особливою жорстокістю. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Вип. 1. С. 78–82.

52. Загородній І.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. №2. С. 10–13.

53. Загородній І.В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. №1. С. 98–100.

54. Загородній І.В. Особа потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2017. №29. С. 152–155.

55. Загородній І.В. Структура криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень. Науковий вісник публічного та приватного права: зб. наук. пр. Київ, 2016. Вип. 1, ч. 2. С. 210–214.

56. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. №3–4. С. 10–13.

57. Загрядская А.П., Федорцев А.Л., Эделев Н.С. Судебно-медицинская экспертиза в уголовном процессе: справочное пособие для врачей и следователей. Нижний Новгород: Изд-во Нижегородской гос. мед. Академии, 1999. 160 с.

58. Зайкан Я.П. Методика перехресного допиту в суді. Харків: Фактор, 2016. 192 с.

59. Здоровко С.Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.

60. Иванов А.Н., Иванова В.Г. Обстоятельства, подлежащие установлению, в структуре криминалистической методики расследования преступлений. Вестник Саратовской государственной академии права. 2010. №5. С. 136–139.

61. Іваниця А.В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування вбивств через необережність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.

62. Иванов Ю., Круміна М. Вчинення вбивств та тілесних ушкоджень з необережності: сучасний стан і тенденції. Право України. 2005. №11. С. 91–94.

63. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [Електронний ресурс]: затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

64. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події [Електронний ресурс]: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. №1339. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

65. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5: редакція наказу від 26 грудня

2012 р. №1950/5. Електрон. текст. дані.
 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page>.

66. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи [Електронний ресурс]: затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 2005 р. №6. Електрон. текст. дані.
 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.

67. Калайдова А.С. Криминалистические версии: понятие и сущность. Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета. 2012. №3. С. 21–25.

68. Калімбет І.Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса. 2016. 20 с.

69. Карева А. Значение оценки способа преступления при расследовании умышленного причинения вреда здоровью. Закон и право. 2006. №6. С. 45–46.

70. Карева А. Классификация умышленного причинения вреда здоровью как основание систематизации комплексов частно-методических рекомендаций. Закон и право. – 2006. – №7. – С. 55–56.

71. Карева А.А., Дубровин С.В. Предмет доказывания при расследовании умышленного причинения вреда здоровью. Закон и право. 2006. №2. С. 27-29.

72. Карпенко Р. Напрями використання спеціальних знань під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми [Електронний ресурс] Jurnalul juridic național: teorie și practică = Национальный юридический журнал: теория и практика. 2016. №10. С. 181–185. Електрон. журн.
 URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/5/41.pdf>.

73. Карпенко Р.В. Криміналістична характеристика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2016. №4. С. 113–117.

74. Карпенко Р.В. Обставини, що підлягають установленню під час розслідування тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Держава та регіони. Серія: Право. 2016. №3. С. 113–118.

75. Карпенко Р.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2016. Вип. 4, т. 2. С. 94–100.

76. Каткова Т.В., Кожевников Г.К. Судебные экспертизы: сб. вопросов. Харьков: РИП «Оригинал», ИМП «Рубикон», 1994. 144 с.

77. Керівництво з розслідування злочинів: наук.-практ. посіб. /В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Одиссей, 2009. 960 с.

78. Кияниця О. Криміналістична характеристика вбивств, вчинених особами з психічними аномаліями. Право України. 2007. №5. С. 134–139.

79. Клименко Н.І. Щодо використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів проти життя і здоров'я людини із застосуванням ВР і ВП. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса, 2000. Вип. 8. С. 129–134.

80. Коваленко А.В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Право і безпека. 2016. №1. С. 103–108.

81. Коваленко А.В. Основи методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 21 с.

82. Коваленко А.В. Особливості допиту потерпілого від посягань на життя та здоров'я журналіста. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 2016. №6, т. 1. С. 121–124.

83. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

84. Козицька О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики злочинів, вчинених відносно дітей. Підприємництво, господарство і право. 2016. №11. С. 202–206.

85. Козлов В.В. Основы экспертной оценки тяжести телесных повреждений /под ред. В.Я. Карякина. Саратов: Приволж. кн. изд., 1968. 231 с.

86. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

87. Колесова А.С. Следственные ситуации последующего этапа расследования насильственных преступлений в семье, методы и средства их разрешения. Вестник криминалистики. 2013. №4. С. 77–85.

88. Комаров В.К. Вопросы криминалистической классификации преступлений несовершеннолетних. Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений: меж вуз. сб. науч. тр. Свердловск: УрГУ, 1978. С. 30–39.

89. Комаха В.А., Семенюк В.А. Криминалистическая характеристика преступления. Понятие, виды, структура и содержание элементов: учеб. пособие. Одесса: Изд. ОГУ им. И.И. Мечникова, 1996. 77 с.

90. Коновалов В.С. Криминалистическая характеристика причинения вреда здоровью. Юрист-правовед. 2007. №4. С. 22–27.

91. Коновалов В.С., Айвазова О.В. Особенности производства допроса потерпевшего и свидетеля по делам о преступлениях, связанных с причинением вреда здоровью. Юрист-правовед. 2007. №3. С. 63–65.

92. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. Харьков: Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006. 176 с.

93. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Акад. курс: підручник. Київ: Ін Юре, 2004. 424 с.

94. Костенко М.В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.

95. Криміналістика: учебник /И.Ф. Герасимов, Я.Л. Драпкин, Е.П. Ищенко и др.; под ред. И.Ф.Герасимова, Я.Л. Драпкина. Москва: Высш. шк., 1999. 672 с.
96. Криміналістика: учебник /под ред. Н.П. Яблокова. Москва: БЕК, 1996. 708 с.
97. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.
98. Криміналістика: підручник /В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
99. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. №2341-III [Електронний ресурс]: станом на 7 березня 2018 р. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
100. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI [Електронний ресурс]: станом на 16 березня 2018 р. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
101. Круміна М. Кримінологічна характеристика особи, що вчиняє вбивства і тілесні ушкодження з необережності. Право України. 2006. №2. С. 82–85.
102. Куп'янський М.Г. Розслідування серійних сексуально-садистських убивств (організаційно-тактичні засади): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.
103. Логінова В. Спосіб вчинення злочину – як основний елемент криміналістичної характеристики розслідування спричинення тілесних ушкоджень. Закон и жизнь. 2010. №5. С. 22–28.
104. Логінова В.В. Класифікація слідчих ситуацій при розслідуванні тілесних ушкоджень. Право та безпека. 2010. – №3. С. 172–178.
105. Логінова В.В., Логінова В.В. Освідування та тактика його проведення при розслідуванні умисних тілесних ушкоджень. Право і суспільство. 2008. №6. С. 79–83.

106. Логінова В.В. Основні положення методики розслідування заподіяння тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2012. 19 с.

107. Логінова В.В. Поняття та елементи способу заподіяння тілесних ушкоджень. Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 49. С. 514–519.

108. Логінова В.В. Проблемні питання тактики освідчування при розслідуванні тілесних ушкоджень. Юриспруденція XXI століття: теорія і практика: зб. тез. /МВС України, Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2008. С. 152–154.

109. Логінова В.В. Спосіб вчинення злочину – як основний елемент криміналістичної характеристики розслідування спричинення тілесних ушкоджень. Закон и жизнь. 2010. №5. С. 22–28.

110. Лозинский Т., Миронова Ю. Применение криминалистических средств для выдвижения версий. Профессионал: популярно-правовой альманах. 2004. №6. С. 24–28.

111. Лукьянчиков Е.Д. Тактические основы расследования преступлений: учеб. пособие. Киев: КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989. 48 с.

112. Лускатова Т.О. Особа жертви у криміналістичній характеристиці умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. 2013. №4. С. 413–415.

113. Лускатова Т.О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. 2013. №2. С. 528–535.

114. Лускатова Т.О. Призначення судових експертиз під час розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Право і суспільство. 2015. №3, ч. 3. С. 188–193.

115. Лускатова Т.О. Розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.

116. Лускатова Т.О. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого [Електронний ресурс]. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. №2. С. 215–218. Електрон. текст. дані. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/60.pdf.

117. Луценко О.А. Следственная ситуация. Сущность и понятие. Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета. 2008. №4. С. 44–49.

118. Малиновська О.Д. Проблема розслідування заподіяння тілесних ушкоджень щодо працівників поліції. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. №3. С. 45–48.

119. Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці: Рута, 2005. 152 с.

120. Методика расследования насильственных преступлений: метод. указания по спецкурсу /сост. М.Н. Каплин. Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 2002. 31 с.

121. Митрофанов І.І., Лінов В.М. Тілесні ушкодження (кримінально-правові та медичні аспекти): навч. посіб. Кременчук: Вид. ПП Щербатих О.В., 2010. 256 с.

122. Мишуточкин А.Л. Методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекций. Новосибирск, 2015. 288 с.

123. Москаленко Г.В. Перелік типових слідчих ситуацій для кожного етапу розслідування. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса, 2011. Вип. 60. С. 247–252.

124. Настільна книга слідчого /М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. Київ: Ін Юре, 2011. 736 с.

125. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів /М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. Київ: Ін Юре, 2003. 720 с.

126. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [Електронний ресурс]: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. №53/5: редакція наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 р. №1950/5. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page>.

127. Николайченко В.В. Криминалистическая классификация преступлений. Вестник Саратовской государственной академии права. 2006. №69. С. 125–127.

128. Образцов В.А. О криминалистической классификации преступлений //Вопросы борьбы с преступностью: сб. ст. Москва: Юрид. лит., 1980. Вып. 33. С. 90–98.

129. Образцов В.А. О методологических основах разработки методик раскрытия преступлений. Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования: материалы расширенного заседания Ученого Совета Всесоюз. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. Москва, 1978. С. 9–15.

130. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник /за ред. Н.І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

131. Озар В.Г. Типові способи катувань як елемент криміналістичної характеристики злочину. Право і безпека. 2014. №3. С. 130–136.

132. Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. Веб-сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

133. Плевинскис П.В. Специфика допроса, следственного эксперимента и проверки показаний на месте при расследовании преступлений против жизни и здоровья: монография. Черновцы: Финарт, 2012. 148 с.

134. Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України [Електронний ресурс]: затверджено наказом Міністерства внутрішніх

справ України від 6 липня 2017 р. Електрон. текст. дані.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

135. Польщиків В.В. Особливості криміналістичної характеристики нерозкритих вбивств та їх розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.

136. Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: учеб. пособие. Москва: БЕК, 1998. 208 с.

137. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи [Електронний ресурс]: затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 2001 р. №397. Електрон. текст. дані.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02>.

138. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [Електронний ресурс]: затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. №6. Електрон. текст. дані.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.

139. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [Електронний ресурс]: Закон України від 23 грудня 1993 р. №3781-XII: станом на 3 серпня 2017 р. Електрон. текст. дані.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

140. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс]: Закон України від 23 грудня 1993 р. №3782-XII: станом на 8 жовтня 2016 р. Електрон. текс. дані.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

141. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс]: Закон України від 7 грудня 2017 р. №2229-VIII: станом на 7 грудня 2017 р. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

142. Про Національну поліцію [Електронний ресурс]: Закон України від 2 липня 2015 р. №580-VIII: станом на 06 лютого 2018 р. Електрон. текст. дані.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>.

143. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 18 лютого 1992 р. №2135-XII: станом на 12 квітня 2017 р. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/page2>.

144. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах [Електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. №8. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

145. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи [Електронний ресурс]: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. №2. Електрон. текст. дані. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.

146. Пчолкін О.В. Питання класифікації слідчих ситуацій. Вісник Харківського університету внутрішніх справ. 2000. Спецвип. С. 58–62.

147. Радаев В.В. Криминалистическая характеристика пре ступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

148. Расследование и предупреждение телесных повреждений /под ред. Н.И. Гуковской. Москва: Юрид. лит., 1964. 99 с.

149. Расследование некоторых видов преступлений в условиях крупного города 6 учеб. пособие /Н.А. Бурнашев, Б.Г. Володин, А.Г. Филиппов и др. Москва. МВШМ МВД СССР, 1981. 84 с.

150. Розслідування злочинів проти особи: керівництво для слідчих /С.В. Ківалов, Ю.П. Аленін, Є.Л. Стрельцов, В.В. Тіщенко; відп. ред.: С.В. Ківалов, Є.Л. Стрельцов. Одеса: Юрид. літ., 2014. 208 с.

151. Романюк І.М. Характеристика передбачених чинним кримінальним законодавством України злочинів, що тягнуть заповідання шкоди здоров'ю. Проблеми професійної підготовки слідчих: матер. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 27 квіт. 2007 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2007. С. 82–85.

152. Руководство для следователей /под ред. Н.В. Жогина. Москва: Юрид. лит., 1971. 752 с.

153. Рябикін В.М. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування хуліганства. Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 50. С. 571–576.

154. Садчікова К.А. Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2017. 21 с.

155. Саїнчин О.С. Розслідування умисних вбивств: теорія і практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Запоріджжя, 2011. 39 с.

156. Саїнчин С.О. Організація і тактика розслідування дітовбивств: монографія. Одеса: ТЕС, 2014. 237 с.

157. Самойлова О.М. Кількісні та якісні показники умисних вбивств та умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених особами похилого віку. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків, 2015. Вип. 29. С. 224–233.

158. Сарыев Б. Ответственность за преступления против жизни и здоровья /под ред. Б.А. Куринова. Ашхабад: ЫЛЫМ, 1973. 248 с.

159. Сафронов С.О. Встановлення суб'єктивної сторони діяння при розслідуванні злочинів про умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Держава і право. Сер. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. Київ, 2001. Вип. 12. С. 495–498.

160. Сафронов С.О. Значення встановлення постзлочинної діяльності при розслідуванні злочинів про умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 1998. №4. С. 57–62.

161. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків: С.А.М., 2003. 175 с.

162. Сафронов С.О. Особливості організації та планування розслідування умисно заподіяного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 1999. №1. С. 89–95.

163. Сафронов С.О. Особливості розслідування злочинів про заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Право України. 2004. №2. С. 90–93.

164. Сахарова Е.Г. Общие вопросы расследования преступлений, связанных с причинением вреда здоровью [Електронний ресурс] Концепт. 2015. Т. 13. С. 3996–4000. Електрон. журн. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85800.htm>.

165. Сахарова Е.Г. Расследование причинения вреда здоровью. Москва: Юрлитинформ. 2007. 200 с.

166. Сахарова О.Б. Елементи криміналістичної характеристики злочинів. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: зб. наук. пр. Харків, 2003. №5. С. 37–42.

167. Сердюков А.А. Экспертиза и освидетельствование живых лиц для установления тяжести телесных повреждений. Рязань: РВШ МВД СССР, 1976. 28 с.

168. Синчук В. Криміналістична класифікація вбивств. Вісник Академії правових наук України. 2003. №1. С. 140–147.

169. Синчук В. Криміналістична характеристика в дії (з практики розслідування кримінальної справи). Вісник Академії правових наук України. 2001. №4. С. 220–221.

170. Синчук В.Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія /за ред. В.А. Журавля. Харків: Харків юридичний, 2005. 288 с.

171. Синчук О.В. Ситуаційна зумовленість типових версій. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 18. С. 270–278.

172. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): учеб. пособие для вузов МВД СССР /А.К. Гаврилов, Ф.В. Глазырин, С.П. Ефимичев и др. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. 240 с.

173. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений /В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; под ред. В.К. Лисиченко. Киев: Выща шк., 1988. 405 с.

174. Сокиран М.Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події. Вісник Академії адвокатури України. 2011. №1. С. 160–167.

175. Соловьев А.Б. Использование доказательств при допросе. Москва: Юрид. лит., 1981. 101 с.

176. Сорокотягина Д.А. Осмотр места происшествия как источник сведений о личности потерпевшего. Следственные действия (криминалистические и процессуальные аспекты): межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1983. С. 80–89.

177. Справочник следователя. Выпуск второй (Практическая криминалистика: исследование отдельных видов преступлений) /Э.У. Бабаева, В.И. Беджашиев и др. Москва: Юрид. лит., 1990. 592 с.

178. Судебно-медицинская экспертиза. Справочник для юристов. Москва: Юрид. лит., 1985. 320 с.

179. Тагаев Н.Н. Судебно-медицинская экспертиза в уголовном и гражданском судопроизводстве: учеб. пособие. Харьков: Консум, 1998. 192 с.

180. Танасевич В., Образцов В. Криміналістична класифікація злочинів і її значення для окремих методик розслідування. Радянське право. 1977. №9. С. 85–89.

181. Танасевич В.Г., Образцов В.А. Методики расследования и криминалистическая классификация преступлений. Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений: межвуз. сб. науч. тр. Свердловск: УрГУ, 1978. С. 19–25.

182. Тимчишин Д.М. Використання науково-технічних засобів у розслідуванні вбивств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

183. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

184. Товтин С.В. тактичні прийоми розслідування вбивств, пов'язаних із сексуальними відхиленнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2016. – 20 с.

185. Ухвала апеляційного суду Одеської області від 11 червня 2015 р. у справі №520/14721/13-к [Електронний ресурс]. Електрон. текст. дані. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45440643>.

186. Федорова О.Ф. Особливості розслідування і розгляду у суді кримінальних справ щодо вбивств новонароджених дітей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Донецьк, 2014. 20 с.

187. Ходимчук О. Наявність психічних аномалій у осіб та їх вплив на вчинення насильницьких злочинів. Право України. 2003. №7. С. 60–64.

188. Чаплинська Ю.А. Криміналістичне забезпечення організації проведення допиту. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. пр. 2014. №4. С. 424–432.

189. Чаплинська Ю.А. Криміналістичне забезпечення підготовки і проведення слідчого експерименту. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали між нар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 1 лют. 2017 р.). Дніпропетровськ, 2017. Ч. 2. С. 93–95.

190. Чаплинська Ю.А. Криміналістичне забезпечення проведення слідчого огляду (організаційний аспект). Право і суспільство. 2015. №1. С. 262–267.

191. Чаплинська Ю.А. Особливості організаційно-тактичних заходів до проведення слідчого огляду. Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. пр. 2012. №4, ч. 1. С. 235–241.

192. Чеснокова Н.А. Особенности производства освидетельствования по уголовным делам о причинении вреда здоровью из хулиганских побуждений несовершеннолетними [Електронний ресурс]. Теория и практика современной науки. 2016. №3. С. 558–563. Електрон. текст. дані. URL: <http://modern->

j.ru/domains_data/files/9/ChESNOKOVA%20N.A.%20(OSNOVNOY%20RAZDEL).pdf.

193. Шевчук В.М. Вплив етапів розслідування на розробку тактичних операцій. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. №4. С. 48–53

194. Шевчук В.М. Проблеми співвідношення криміналістичної характеристики злочинів і типових тактичних операцій. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки: зб. наук. пр. 2013. №4. С. 189–194.

195. Шелудько Б.А. Криминалистически значимые сведения о личности потерпевшего в ходе расследования умышленного причинения вреда его здоровью. Закон и право. 2011. №3. С. 77–79.

196. Шелудько Б.А. Способы причинения вреда здоровью и сокрытия его следов. Закон и право. 2009. №4. С. 98–100.

197. Шепітько В.Ю. Тактика допиту: текст лекції. Харків: Українська юридична академія, 1992. 23 с.

198. Шепітько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монографія. Харьков: Гриф, 2002. 349 с.

199. Шульга А.О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2003. 20 с.

200. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учебно-практ. пособие. Харьков: Эспада, 2005. 544 с.

201. Щербатых Е.А. Криминалистическая характеристика умышленного причинения вреда здоровью как основа формирования методики профессиональной защиты. Закон и право. 2009. №7. С. 92–95.

202. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2011. 32 с.

203. Янкова Х.Г. Сучасне розуміння криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених жінками. Актуальні проблеми

досудового розслідування: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ, 2015. С. 268–270.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Публікації здобувача за темою дисертації

1. Загородній І.В. Структура криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень / І.В. Загородній // Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць. Випуск 1. У 2-х частинах. - К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. – Ч.2. – С. 210-214.

2. Загородній І.В. Особа потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2017. – №29. – С. 152-155.

3. Загородній І.В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №1. – С. 98-100.

4. Загородній І.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №2. – С. 10-13.

5. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – №3. – С. 64-67.

6. Загородній І.В. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень / І.В. Загородній //Visegrad journal on human rights. - №6. – 2017. – С. 64-69.

7. Загородній І.В. Характеристика окремих слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації

законодавства України до вимог Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 2–3 червня 2017 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 160-164.

8. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 29-30 грудня 2017 р.) /за ред. Г.О. Ульянової; укладач.: О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. - Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 217-220.

9. Загородній І.В. Криміналістичне вивчення способу вчинення злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали III дистанційної конференції до 20-річчя НУ «ОЮА» та 170-річчя Одеської школи права (м. Одеса, 11 грудня 2017 р.) /відп. за вип. В.В. Тіщенко, І.В. Гловюк, Ю.О. Гресь; Нац. ун-т «Одеська юридична академія» - Одеса: Юридична література. 2017. – С.150-153.

10. Загородній І.В. Особистість потерпілого як об'єкт криміналістичного аналізу під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень /І.В. Загородній //Одеські юридичні читання: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 листопада, 2017 р.) /За ред. Г.О. Ульянової; уклад. О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. - Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2017. – С.176-178.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (2-3 червня 2017 р., м. Херсон); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Одеські юридичні читання» (10-11 листопада 2017 р., м. Одеса); III Дистанційній науковій конференції до 20-річчя НУ «ОЮА» та 170-річчя Одеської школи права «Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування» (1 грудня 2017 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві» (29-30 грудня 2017 р., м. Одеса).

Додаток 2

Узагальнення результатів анкетування слідчих та працівників оперативних підрозділів Національної поліції України щодо особливостей розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень

№	Запитання	Кількість	%
	Працівники слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України в Одеській, Рівненській, Волинській, Миколаївській областях.	128	100
1.	Займана посада:		
	начальник оперативного підрозділу (заступник начальника)	3	2
	начальник сектору (заступник начальника)	4	3
	старший оперативний уповноважений	18	14
	оперативний уповноважений	22	17
	начальник слідчого підрозділу (заступник начальника)	6	5
	старший слідчий	30	24
	слідчий	40	31
	інша посада	5	4
2.	Стаж роботи на слідчих та оперативних посадах:		
	до 2-х років	31	24
	від 2-х до 5-ти років	56	44
	від 5-ти до 10-ти років	28	22
	понад 10 років	13	10
3.	Якими, на Вашу думку, є основні проблеми, що знижують ефективність розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень:*		
	недоліки кримінального та кримінально-процесуального законодавства	49	38
	недостатня професійна підготовка слідчих і оперативних співробітників, спеціалістів та експертів	18	14
	надмірна завантаженість на роботі	101	79

	недосконалість наявних методик розслідування злочинів цієї категорії	27	21
	відсутність належної взаємодії між слідчими і оперативними підрозділами, експертними установами	44	34
	протиправний тиск у різних формах на потерпілих з боку підозрюваних, що призводить до зміни позиції останніх та їх неготовності співпрацювати зі слідством	33	26
	корупція серед працівників слідчих та оперативних підрозділів, а також експертних установ	10	8
4.	На Вашу думку, які слідчі (розшукові) дії містять положення технологічного характеру?		
	вибір та вивчення місця, часу і обстановки вчинення злочину	72	56
	підбір потенційних співучасників	22	17
	пошук і пристосування знарядь злочину	50	39
	готування автотранспортного засобу, аби доїхати до місця вчинення злочину і швидко звідти втекти - 10%;	13	10
	маскування зовнішності - 7%;	9	7
	заздалегідь створення штучного алібі	52	41
	інші підготовчі дії	28	22
5.	Основними діями злочинців щодо приховання злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, є:		
	видалення слідів злочину з одягу, взуття, інших оточуючих предметів та обстановки місця події, їх маскування	74	58
	приховання знарядь злочину	40	31
	приховання власних тілесних ушкоджень, отриманих у результаті спротиву з боку потерпілого	19	15
	створення штучного алібі, поширення неправдивої або частково перекрученої інформації	50	39
	інсценування іншого злочину	5	4

	погрози у бік потерпілого або його родичів, нанесення їм тілесних ушкоджень	45	35
	погрози або нанесення тілесних ушкоджень свідкам	23	18
	використання корупційних зв'язків у медичних установах та правоохоронних органах	9	7
6.	Якими, на Ваш погляд, є типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень:		
	винна особа затримана на місці вчинення злочину, особа потерпілого відома, очевидці вчинення злочину встановлені	63	49
	винна особа зникла з місця події, але є первісні дані щодо неї	86	67
	винна особа зникла з місця події, інформація щодо неї відсутня або вкрай обмежена	31	24
	відомий факт нанесення тілесних ушкоджень, але відсутня інформація щодо особи злочинця та потерпілого	15	12
	інші слідчі ситуації	14	11
7.	Які типові версії найчастіше висувуються і відпрацьовуються під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень:		
	тілесні ушкодження спричинено внаслідок протиправних винних насильницьких дій підозрюваного, спрямованих виключно на нанесення тілесних ушкоджень	108	84
	нанесення потерпілому тілесних ушкоджень є результатом вчинення іншого злочину	41	32
	тілесні ушкодження нанесено особі за наявності обставин, що виключають кримінальну відповідальність (ст. ст. 36-41, 43 КК України)	15	12
	тілесні ушкодження нанесено підозрюваним при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, або у стані афекту	18	14
	тілесні ушкодження стали результатом нещасного випадку	23	18

	тілесні ушкодження стали результатом свідомих або необережних дій самого потерпілого	12	9
8.	Які категорії осіб привертають першочергову увагу під час розслідування нанесення тілесних ушкоджень, за умови, якщо особу злочинця не встановлено:		
	проживають з потерпілим у одній місцевості, схильні до порушення громадського порядку, раніше мали конфлікти з потерпілим або його близьким оточенням	120	94
	раніше притягувались до кримінальної відповідальності, у тому числі відбували покарання	38	30
	раніше вчиняли насильницькі злочини, у тому числі вбивства, зґвалтування, нанесення тілесних ушкоджень, а також хуліганство	70	55
	ведуть аморальний спосіб життя та перебувають у колі уваги інших підрозділів Національної поліції	41	32
	інші категорії осіб	35	27
9.	Які саме слідчі (розшукові) дії, на Вашу думку, слід невідкладно проводити на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень:		
	допит потерпілого	128	100
	освідування і огляд одягу потерпілого	97	76
	огляд місця події	46	36
	огляд речей (знарядь злочину)	123	96
	допит свідків	124	97
	затримання і особистий обшук підозрюваного	114	89
	допит підозрюваного	116	91
	освідування і огляд одягу підозрюваного	88	69
	обшук за місцем проживання (роботи) підозрюваного	35	27
	з) пред'явлення підозрюваного до впізнання	44	34
	проведення судово-медичної, криміналістичних та інших експертиз	128	100
	інші слідчі (розшукові дії)	40	31

10.	Якими, на Вашу думку, є основні труднощі, що виникають під час допиту потерпілих у кримінальних провадженнях за фактами заподіяння тілесних ушкоджень:		
	тяжкий стан здоров'я потерпілого, який не дає можливості провести його допит	79	62
	несприятливий збуджений нервово-психічний стан потерпілого	70	55
	перебування потерпілого у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння як на момент вчинення стосовно нього злочину, так і під час проведення допиту	37	29
	зацікавленість потерпілого у викривленні інформації про подію злочину і особу злочинця	42	33
	відчуття страху перед злочинцем, побоювання помсти з його боку	54	42
11.	Які спеціалісти найчастіше залучаються до проведення освідування потерпілого і підозрюваного:		
	судово-медичний експерт	113	88
	б) інший лікар	23	18
	в) інспектор-криміналіст	28	22
	г) інші спеціалісти (трасологи, балісти та ін.)	14	11
12.	Які сліди злочину (у тому числі предмети, речі) найчастіше виявляються, фіксуються та вилучаються під час огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень:		
	знаряддя вчинення злочину	41	32
	сліди використання знарядь злочину	25	23
	біологічні виділення людини (кров, слина, сеча та ін.)	24	19
	сліди трасологічного характеру (рук, взуття, транспортних засобів)	27	21
	документи та інші особисті речі, загублені злочинцем на місці події	24	19
	особливості просторового розташування предметів, які можуть свідчити про наявність боротьби між злочинцем і потерпілим	51	40

13.	Які категорії осіб найчастіше допитуються в якості свідків під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень:		
	очевидці події злочину -	128	100
	особи, які можуть повідомити про особливості особистості потерпілого і підозрюваного, їх спосіб життя, взаємовідносини до і після вчинення злочину	86	67
	особи, які надавали допомогу потерпілому на місці події, викликали лікарів, телефонували в поліцію, супроводжували його при доставці у лікувальний заклад, а також медичні працівники і сусіди по палаті	92	72
14.	На Вашу думку, в яких випадках при розслідуванні злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, слід проводити слідчий експеримент:		
	для встановлення детального механізму нанесення тілесних ушкоджень, його окремих складових і визначення послідовності дій підозрюваного і потерпілого	105	82
	для встановлення можливості нанесення підозрюваним тих чи інших тілесних ушкоджень потерпілому у певний спосіб	96	75
	з метою реконструювати змінену обстановку місця події	50	39
	з метою перевірки фактичної можливості з боку очевидців сприймати (бачити, чути) ті чи інші обставини нанесення тілесних ушкоджень, виходячи з умов події злочину	59	46
15.	Виходячи з Вашого особистого досвіду, у яких формах під час досудового розслідування найчастіше використовуються спеціальні знання:		
	у формі консультацій, порад, рекомендацій без процесуального оформлення отриманої інформації	50	39
	шляхом самостійного використання спеціальних знань слідчим	45	35
	у формі залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій	102	80

	у формі проведення судових експертиз	119	93
16.	На Вашу думку, які саме негласні слідчі (розшукові) дії слід проводити під час розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень:		
	аудіо-, відеоконтроль особи	30	21
	зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж	45	35
	обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи	15	12
	установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу	84	76
	спостереження за особою або місцем	16	13
	аудіо-, відеоконтроль місця	24	19
17.	Виходячи з Вашого досвіду, виконання яких саме завдань здатне забезпечити проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як спостереження за особою:		
	встановлюються співучасники злочину (організатори, у випадку якщо тілесні ушкодження нанесено на замовлення)	84	76
	б) встановлюється місце зберігання знарядь вчинення злочину та інших речових доказів	71	43
	в) виявляються та фіксуються факти неправомірного впливу на потерпілого та свідків	50	38
	г) встановлюються зв'язки підозрюваного та особи, які можуть бути допитані як свідки у кримінальному провадженні	45	35
	г) отримується інформація щодо причетності підозрюваного до вчинення інших кримінальних правопорушень	26	21

** під час надання відповіді на питання №№3-5, 7-18 можна було одночасно обирати декілька запропонованих варіантів.*

Додаток 3

**Таблиця 1. Відомості щодо зареєстрованих та розслідуваних злочинів,
пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, за 2013-2017 роки (за
даними Генеральної прокуратури України)**

		2013	2014	2015	2016	2017
Умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 121, з них:	обліковано злочинів	3026	3132	2511	2256	2096
	вручено повідомлення про підозру	2622	2357	2029	1857	1843
	направлено до суду з обвинувальним актом	2225	1856	1616	1425	1475
У т.ч. що спричинило смерть потерпілого, ч. 2 ст. 121, з них:	обліковано злочинів	796	763	680	698	613
	вручено повідомлення про підозру	705	627	574	603	543
	направлено до суду з обвинувальним актом	608	491	461	437	428
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, ст. 122, з них:	обліковано злочинів	5402	4123	3462	3295	3077
	вручено повідомлення про підозру	3047	2200	1735	1581	1730
	направлено до суду з обвинувальним актом	2806	1957	1509	1389	1598
Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне	обліковано злочинів	7	3	2	2	3

в стані сильного душевного хвилювання, ст. 123, з них:	вручено повідомлення про підозру	5	3	2	1	2
	направлено до суду з обвинувальним актом	5	3	2	1	2
Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинців, ст. 124	обліковано злочинів	140	135	129	138	129
	вручено повідомлення про підозру	115	109	96	106	97
	направлено до суду з обвинувальним актом	97	98	83	93	91
Умисне легке тілесне ушкодження, ст. 125, з них:	обліковано злочинів	50018	37840	34730	29959	23789
	вручено повідомлення про підозру	22528	17053	13764	12454	13452
	направлено до суду з обвинувальним актом	20069	14698	11734	10866	12571
Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, ст. 128, з них:	обліковано злочинів	911	758	747	791	805
	вручено повідомлення про підозру	661	445	413	341	392
	направлено до суду з обвинувальним актом	593	394	373	302	363
Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного	обліковано злочинів	540	684	705	967	1115
	вручено повідомлення	364	350	379	500	527

органу, ст. 345, з них:	про підозру					
	направлено до суду з обвинувальним актом	332	299	298	428	459
Погроза або насильство щодо журналіста, ст. 345-1, з них:	обліковано злочинів	-	-	9	35	35
	вручено повідомлення про підозру	-	-	2	7	3
	направлено до суду з обвинувальним актом	-	-	2	6	2
Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча, ст. 346, з них:	обліковано злочинів	10	10	17	19	24
	вручено повідомлення про підозру	1	1	1	1	3
	направлено до суду з обвинувальним актом	0	0	1	1	0
Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянами, який виконує громадський обов'язок, ст. 350, з них:	обліковано злочинів	17	27	28	36	47
	вручено повідомлення про підозру	10	8	6	6	12
	направлено до суду з обвинувальним актом	7	6	5	5	10
Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, ст. 377, з них:	обліковано злочинів	15	27	27	27	33
	вручено повідомлення про підозру	8	7	5	6	6

	направлено до суду з обвинувальним актом	6	4	4	6	4
Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи, ст. 398, з них:	обліковано злочинів	15	15	27	33	44
	вручено повідомлення про підозру	2	2	2	3	4
	направлено до суду з обвинувальним актом	2	2	1	2	3
Погроза або насильство щодо начальника, ст. 405, з них:	обліковано злочинів	4	55	84	40	29
	вручено повідомлення про підозру	2	40	62	28	16
	направлено до суду з обвинувальним актом	2	33	60	27	16
Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, ст. 406, з них:	обліковано злочинів	37	41	80	84	59
	вручено повідомлення про підозру	34	27	49	48	32
	направлено до суду з обвинувальним актом	33	26	44	44	29

Додаток 4

Таблиця 2. Відомості щодо кількості зареєстрованих злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, та результатів їх досудового розслідування у 2017 році (за даними Генеральної прокуратури України)

	Обліковано злочинів у звітному періоді	Злочини, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Направлено до суду з обвинувальним актом	Направлено до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	Направлено до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру	Направлено до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру	Вчинені особами, які раніше вчиняли злочини	Вчинені групою осіб	Вчинені у стані алкогольного сп'яніння	Вчинені неповнолітніми або за їх участю	Закрито кримінальних проваджень усього	Закрито кримінальних проваджень за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України
Злочини, пов'язані з насильством у сім'ї	1341	1341	1265	22	16	0	275	6	466	8	38	0
Умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 121	2096	1843	1475	0	21	0	415	42	699	47	577	558
У т.ч. що спричинило смерть потерпілого, ч. 2 ст. 121	613	543	428	0	8	0	145	23	236	13	146	139
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, ст. 122	3077	1730	1598	1	10	1	301	38	318	78	1885	1848
Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання, ст. 123	3	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинців, ст. 124	129	97	91	1	1	0	14	0	24	1	23	23
Умисне легке тілесне ушкодження, ст. 125	23789	13452	12571	41	54	62	2210	169	2689	310	68930	68503
Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, ст. 128	805	392	363	3	3	3	53	4	90	18	1133	1132
Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного	1115	527	459	3	7	0	123	25	191	10	277	275

органу, ст. 345												
Погроза або наси́льство щодо журналіста, ст. 345-1	35	3	2	0	0	0	0	0	0	0	20	20
Погроза або наси́льство щодо державного чи громадського діяча, ст. 346	24	3	0	0	0	0	0	0	0	0	4	4
Погроза або наси́льство щодо службової особи чи громадянами, який виконує громадський обов'язок, ст. 350	47	12	10	0	0	0	0	0	1	0	14	14
Погроза або наси́льство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, ст. 377	33	6	4	0	0	0	2	0	2	0	9	9
Погроза або наси́льство щодо захисника чи представника особи, ст. 398	44	4	3	0	0	0	1	0	0	0	30	30
Погроза або наси́льство щодо начальника, ст. 405	29	16	16	0	0	0	2	1	5	0	8	8
Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовця ми за відсутності відносин підлеглості, ст. 406	59	32	29	0	0	0	1	1	5	0	18	18

Додаток 5

Таблиця 3. Відомості щодо осіб, які вчинили злочини, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень, та результатів їх досудового розслідування у 2017 році (за даними Генеральної прокуратури України)

	Повідомлено про підозру	Усього виявлено осіб, які вчинили злочини	Раніше вчиняли злочин	У віці 14-17 років	У віці 18-39 років	У віці 40-59 років	У віці 60 років і більше	Жінки	Вища освіта	Професійно-технічна освіта	Середня освіта	Початкова освіта та без освіти	Учні та студенти	Не працюють і не навчаються
Умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 121	1910	1557	419	54	914	512	76	204	99	382	1026	50	57	1077
У т.ч. що спричинило смерть потерпілого, ч. 2 ст. 121	565	460	143	16	286	143	15	37	22	109	308	21	18	327
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, ст. 122	1714	1634	297	77	1102	407	47	66	145	400	1055	34	88	1069
Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу, ст. 345	541	476	122	10	364	92	10	31	93	110	265	8	9	298
Погроза або насильство щодо журналіста, ст. 345-1	4	3	0	0	2	1	0	1	1	0	2	0	0	2
Погроза або насильство щодо судді,	7	3	1	0	3	0	0	0	0	0	3	0	0	3

народного засідателя чи присяжного, ст. 377														
Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи, ст. 398	3	2	0	0	2	0	0	1	0	0	2	0	0	2
Погроза або насильство щодо начальника, ст. 405	17	17	2	0	15	2	0	1	3	10	4	0	0	0
Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, ст. 406	33	30	1	0	29	1	0	0	4	16	10	0	0	0

Додаток 6

Таблиця 4. Відомості щодо осіб, потерпілих від нанесення тяжких тілесних ушкоджень, та сімейного насильства у 2017 році (за даними Генеральної прокуратури України)

	Усього потерпіло від злочинів	Осіб жіночої статі	Неповнолітніх	Малолітніх (до 14 років)
Злочини, пов'язані з насильством у сім'ї	1367	1046	49	112
Умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 121	1991	340	23	9
У т.ч. що спричинило смерть потерпілого, ч. 2 ст. 121	620	163	1	6

«Затверджую»

Заступник начальника управління
з розслідування кримінальних
проваджень слідчими органів
прокуратури та процесуального
керівництва прокуратури
Одеської області
радник юстиції

Д.А. Третяков

«13» 2018 р.

А К Т

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Загороднього Ігоря Вікторовича «Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням
тілесних ушкоджень» в практичну діяльність слідчих підрозділів

Комісія у складі: прокурора відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях управління з розслідування кримінальних проваджень слідчими органів прокуратури та процесуального керівництва прокуратури Одеської області Федосєєва С.П., прокурора відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях управління з розслідування кримінальних проваджень слідчими органів прокуратури та процесуального керівництва прокуратури Одеської області Чередника Р.В., слідчого в особливо важливих справах першого слідчого відділу управління з розслідування кримінальних проваджень слідчими органів прокуратури та процесуального керівництва прокуратури Одеської області Чернецького Ю.А., склала цей акт з приводу того, що результати здійсненого І.В. Загороднім дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: «Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень» у вигляді статей в збірниках наукових праць, в яких викладені практичні рекомендації з питань виявлення, документування та розслідування злочинів, пов'язаних із розслідуванням нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості та різним категоріям потерпілих було застосовано у в практичній діяльності слідчих підрозділів.

Попередні підсумки практичного використання зазначених практичних рекомендацій підтвердили їх ефективність у виявленні, запобіганні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень.

Прокурор відділу процесуального
керівництва у кримінальних провадженнях
управління з розслідування кримінальних
проваджень слідчими органів прокуратури
та процесуального керівництва
прокуратури Одеської області

С.П. Федосєєв

Прокурор відділу процесуального
керівництва у кримінальних провадженнях
управління з розслідування кримінальних
проваджень слідчими органів прокуратури
та процесуального керівництва
прокуратури Одеської області

Р.В. Чередник

Слідчий в особливо важливих справах
першого слідчого відділу управління з
розслідування кримінальних проваджень
слідчими органів прокуратури та процесуального
керівництва прокуратури Одеської області

Ю.А. Чернецький

Затверджую

Перший проректор

Одеського державного університету

внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

полковник поліції

С.В. Албул

« 22 »

2018 року

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри криміналістики Інституту кримінальної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Загороднього Ігоря Вікторовича на тему «Розслідування злочинів,
пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень» у навчальний процес
Одеського державного університету внутрішніх справ**

м. Одеса

« 22 » 01 2018 року

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І.;
- 2) завідувача кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету № 1, кандидата юридичних наук, доцента Андрусенко С.В.;
- 3) професора кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету № 1, кандидата юридичних наук, доцента Любчика В.Б., - склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені пропозиції і рекомендації здобувача кафедри криміналістики Інституту кримінальної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» Загороднього Ігоря Вікторовича на тему «Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Організація досудового розслідування», «Оперативно-розшукова діяльність», «Правові та організаційно-тактичні проблеми протидії організованій злочинності».

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження, присвячене оновленню та доповненню методики, спрямоване на вдосконалення діяльності підрозділів Національної поліції України у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень та становить цінність для навчального процесу, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєве практичне значення.

Використання матеріалів дисертаційного дослідження Ігоря Вікторовича Загороднього сприятиме підвищенню рівня юридичних та спеціальних знань майбутніх працівників Національної поліції України у протидії вказаним злочинам.

Результати дисертаційного дослідження здобувача Загороднього Ігоря Вікторовича на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність на тему «Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень» впроваджені до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ і використовуються при проведенні лекційних та семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Організація досудового розслідування», «Оперативно-розшукова діяльність», «Правові та організаційно-тактичні проблеми протидії організованим злочинності».

Члени комісії:

Начальник НМВ ОДУВС
кандидат технічних наук, доцент
полковник поліції

О.І. Сіфоров

Завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
факультету № 1 ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

С.В. Андрусенко

Професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
факультету № 1 ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

В.Б. Любчик

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»,
професор

[Signature]
В. В. Завальнюк
2018 року

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» Загороднього Ігоря Вікторовича на тему «Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність у навчальний процес кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

Комісія у складі: начальника навчального відділу, кандидата юридичних наук, доцента Ізовіти А.М., завідувача кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора Тіщенко В.В., професора кафедри криміналістики, доктора юридичних наук, професора Аркуші Л.І. – склала цей акт з приводу того, що результати дослідження викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження Загороднього Ігоря Вікторовича «Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень» використовуються у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Основи слідчої діяльності», «Методика і тактика розслідування злочинів». Необхідність використання вказаних матеріалів у навчальному процесі зумовлюється тим, що сучасна криміналістична теорія та практика досудового розслідування вимагає оновлення та використання існуючої криміналістичної методики розслідування злочинної діяльності, у тому числі й злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, яка, на сьогодні, залишається нерозробленою у межах криміналістичної науки.

У навчальному процесі також використовуються методичні матеріали дисертаційного дослідження В.І. Загороднього. Студентам у вигляді

методичних матеріалів під час підготовки до практичних занять рекомендуються опубліковані автором наукові статті, а саме:

1. Загородній І.В. Структура криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень // Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць. Випуск 1. У 2-х частинах. К. Науково-дослідний інститут публічного права. 2016. Ч.2. С. 210-214.
2. Загородній І.В. Особа потерпілого, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2017. № 29. С. 152-155.
3. Загородній І.В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень // Південноукраїнський правничий часопис. 2017. № 1. С. 98-100.
4. Загородній І.В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень // Південноукраїнський правничий часопис. 2017. №2. С. 10-13.
5. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації та версії на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень // Південноукраїнський правничий часопис. 2017. №2. С. 10-13.
6. Загородній І.В. Характеристика окремих слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування нанесення тілесних ушкоджень // Актуальні проблеми досудового розслідування: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 27 жовтня 2017 р.). Кривий Ріг. С. 123-127
7. Загородній І.В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів, пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень // Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 29-30 грудня 2017 р.) / за ред. Г.О. Ульянової; укладач.: О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 217-220
8. Загородній І.В. Криміналістичне вивчення способу вчинення злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень // Криміналістичні та кримінально-процесуальні засоби оптимізації досудового розслідування: матеріали III дистанційної конференції до 20-річчя НУ «ОЮА» та 170-річчя Одеської школи права (м. Одеса, 11 грудня 2017 р.) / відп. за вип. В.В. Тіщенко, І.В. Гловюк, Ю.О. Гресь; Нац. ун-т «Одеська юридична академія» - Одеса: Юридична література. 2017. С.150-153

9. Загородній І.В. Особистість потерпілого як об'єкт криміналістичного аналізу під час розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень // Одеські юридичні читання: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 листопада, 2017 р.) / За ред. Г.О. Ульянової; уклад. О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2017. С.176-178

Крім цього, результати дисертаційного дослідження Касько В.М. використовуються при визначенні напрямків наукових пошуків і тем дисертацій викладачів, аспірантів та здобувачів кафедр кримінального процесу та криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія».

**Начальник навчального відділу
НУ «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент**

А.М. Ізовіта

**Завідувач кафедри
криміналістики,
доктор юридичних наук, професор**

В.В. Тіщенко

**Професор кафедри криміналістики
НУ «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор**

Л.І. Аркуша